

värske rõhk

2021

Veebruar

69

Fotod:

Pärtel Eelmeri //

Illustratsioonid:

Greete Tukkk //

Heneliis Notton //

Siim Tõniste //

Priit Põldma //

Oliver Ämarik //

Oliver Issak //

Pilleriin Puhlov //

Triin Paja //

Johan Haldna //

Balti vihik //

2.90 €

License no. 00240023 - e

E-TEAVIKU LITSENTSILEPING

Kasutades käesolevat e-raamatut / e-ajakirja (edaspidi "e-teavik") nõustute, et olete lõppkasutajana (edaspidi "Lõppkasutaja") sõlminud lepingu (edaspidi "Leping") Digira OÜ-ga (registrikood 11729715) ning e-teaviku kasutamine on lubatud vaid allolevatel tingimustel.

E-teaviku sisu on kaitstud autoriõigusega. Lepingu sõlmimisel ei anta autoriõigusi mistahes mahus üle Lõppkasutajale. Lepingu tingimuste vastane e-teaviku kasutamine on ebaseaduslik ja on aluseks kahjunõude esitamisele Lõppkasutaja vastu.

E-teavik on Lõppkasutaja isiklikuks kasutamiseks ning e-teavikut ei tohi mistahes viisil (sh elektroonilisel või väljatrükitud kujul) teha kättesaadavaks (sh müüa või üürida) kolmandatele isikutele.

E-teaviku sisu mistahes mahus kopeerimine on keelatud. E-teaviku võib alla laadida ning salvestada oma arvutisse või lugemisseadmesse üksnes Lõppkasutaja.

E-teaviku sisu mistahes mahus muutmine on keelatud. E-teaviku muutmisenä käsitlevad pooled ka e-teaviku faili lähteteksti muutmist.

Levitaja ei vastuta e-teaviku sisu, sh teavikus olevate viidete sisu eest.

SISUKORD

JOHAN HALDNA //	4
HENELIIS NOTTON //	10
TRIIN PAJA //	22
INDREK OJAM //	28
OLIVER ISSAK // PIERRE BAYARD //	36
ANN VIISILEHT //	44
PRIIT PÕLDMA //	52
DOVILĒ KUZMINSKAITĒ //	67
LOTE VILMA //	72
KRISTA ANNA BELSEVICA //	74
AISTIS ŽEKEVIČIUS //	75
ERIKS NAIVO //	76
KIRILS VILHELMS ĒCIS //	77
LIISA MUDIST //	84
SIIM TÕNISTE //	88
SEIO SAKS //	94
EMMA LOTTA LÕHMUS //	100
OLIVER ÄMARIK // OLGA TOKARCZUK //	104
PILLERIIN PUHLOV // YŌKO TAWADA //	110
LAURA POROVART // TÕNU ÕNNEPALU //	114
JOONAS OJAP // TEELE LEMBER //	120
RAAMATUSOOVITUSED // HELI ALLIK //	128

Aistis Žekevičius (30):

„Olen luuletaja ja tõlkija, keskendun peamiselt tänapäeva Ameerika luulele (nt Ilya Kaminsky, Matthew Dickman, Ada Limón jt). Minu esikkogu „Maratonas” nomineeriti Leedu kirjanduse ja rahvaluule instituudi aasta loominguilisima raamatu auhinnale. Aa, ja mulle meeldivad väga tuvid.”

Ann Viisileht (29):

„Kirjutada võib: puiestikes.”

Krista Anna Belševica (27)

on noor luuletaja, kelle suur unistus on kirjutada ühel päeval romaan. Talle meeldivad eksperimendid, iroonia ja hea India toit.

Oliver Issak (24):

„Tsitereides klassikuid: „Ma olen see, kes ma Olen!””

Kirils Ēcis (20)

on luuletaja ja bändi Alejas liige. Ta on avaldanud tekste veebajakirjades Punctum ja Satori ning noorte luuleantoloogias „Kuidas ennetada kihelusi kolbas?”. Praegu töötab ta oma esimese luulekogu kallal. Teda huvitavad liikuvad ja liikumatud pildid, lõputu uitamine ja pikad tagasiteed.

Johan Haldna (21)

vt lühiintervjuud lk 9.

Emma Lotta Lõhmus (17):

„Lubasin kord, et kui kunagi suureks saan, ostan omale kummipuu. Kevadel tegin natuke pettust – suureks ei saanud, aga kummipuu ostsin küll.”

Priit Põldma (26)

on vabakutseline dramaturg.

Kristjan Haljak (30)

on luuletaja ja tõlkija. Tema viimane raamat kannab pealkirja „Illuminatsioonid”.

Seio Saks (28):

„Sattusin merel seilates keerisesse, mis mind veidi aega solgutas ja lõpuks Tallinna rannale viskas. Tulemuseks ajutine merehaigus.”

**Liisa
Mudist
(26)**

õpib
Helsingis
maali ning
mõtleb
nälkjate ja
melanhoolia
ühisosadest.

**Siim
Tõniste
(34)**

on vabakut-
seline looja.
Selle ajakirja
kaante vahel
viimast
korda. Ta
tänap, tervi-
tab ja kutsub
endaga
dialogi
astuma.

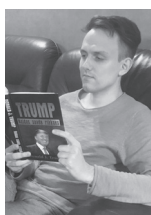
**Eriks
Arthur
Naivo (32)**

on Riia
kunstnik ja
luuletaja ning
luulefestivali
The Blood
of a Poet
kuraator.

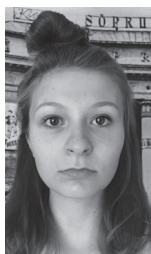
**Triin Paja
(30)**

elab väike-
ses külas
Harjumaal.
Kõpitseb
sõnade kallal
ja ületab
põlde. Öösel
vaatab
hambaid
pestes rõdult
tähti.

**Joonas
Ojap (31):**

„Selle numb-
riga saadab
Värske
Rõhk mind
arvustajana
auväärsele
pensionile.
Nagu viisa-
kale eesti
kultuuri-
inimesele
tavaks, jätkan
arvustajatööd
Facebooki
kommen-
taariumitele
kriitilist nooti
lisades.”

**Heneliis
Notton
(19),**

vt lühiinterv-
juud lk 21.

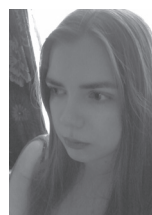
**Laura
Porovart
(26)**

on ametilt
tarkvara
testija,
hariduselt
teatritead-
lane, hobit
ülemõtletaja.

**Lote Vilma
(27):**

„Mõned
asjad, mis
mulle meeldi-
vad: raama-
tud, haprad
puulehed,
oma mõte-
tega üksi
olla. Asi,
mis mulle
ei meeldi:
kui mul on
külm.”

**Pilleriin
Puhlov
(26):**

„Aeg liigub
seda kiire-
mini, mida
õõnsam see
on. Ilma
mõtteta elud
mööduvad
nagu rongid,
mis ei peatu
su jaamas.”
– Carlos
Ruiz Zafón,
„Tuule vari”

**Oliver
Ämarik
(27):**

„Kui päev,
siis juura.
Kui õhtu, siis
kirjandus.
Kui juura,
siis ratsio-
naalselt. Kui
kirjandus, siis
kirklikult.”

**Pärtel
Eelmer
(30):**

„Ma ei ole
fotograaf,
aga 10 aastat
tagasi meel-
dis pildis-
tada metsas.
Sellest ajast
on ka need
fotod. Olen
illustraator
ja mulle
meeldivad
konnad.”

**Greete
Tukk
(27)**

on Tartus
elav vaba-
kutseline
illustraator
ja graafiline
disainer,
keda inspi-
reerivad
sürrealistli-
kud ideed
ja piiratud
värvipalett.

Johan Haldna

see

see õhk
on ik-
ka veel siin
kait-
seb ja katab
mind -

see kell
lööb ik-
ka veel täis-
tundi. ning nii
ma tunn-
en ennast -
loen lööke

veel sügavamale
kasvavad mu jalad
veel pruunimaks päevitub ära
mu nahk
ma hoian, ei la-
se ma lahti
see õhk
on ik-
ka veel siin

pühin tolmu

seo kinni sõlmed
paki kokku pea
ja kingi mulle
kuidas kukkus kindlus kokku
märkamatu
kas see auk oli alati siin?
kas need palgid olid alati viltu?

läheb kuumaks
punased kõrvad ei kuule
kuis uks juba praksub
veel istun ja usaldan ennast
veel kasvan rusu seest välja
tule eest

kuiv vihm

selle ilma ennustust
ei kajastund mu silmis
suurt ja õiget õpetust
nad pole näinud
kuhu vaadata?

keegi ei käi enam väljas
kõigil on oma toad
seal võivad põleda tuled
tänav on ikkagi pime
tähed on ikkagi väiksed
ja nii vaiksed

mul on neid raske kuulda
põrand on ikkagi märg
ja peegeldab vaid vaikust
surun näo vastu läikivat pinda
ei hinga
et pilt oleks selge

ainult pimedas

endast räägin vähe
ilmast mitte üldse
proovin olla ainult
keset lauseid, hingeldamas

sul on mu suletud raamat
sa hoolitsed kellegi teise eest
sa kirjutad mulle hommikul või õhtul
ma kohtun sinuga pimedas
sa näed mu pilku ning kurvastad
ma olen lõpuni sees
on hilja, kui puudutad mind

kuula nüüd, ma olen uuesti siin
seda ma oskan öelda, eksole
oskan sind pimedas näha
ma tean
kuid igatsen väga

AUTORIST

Johan Haldna

(21)

Oled öelnud, et soovid luulega tabada tühjust, eimiskit. Miks see oluline on?

Ma mõtlen sellest nii: praegune hetk olevikus on kaduv. Kui alustasin kirjutamist, siis proovisin seda hetke eraldada, tabada ja hästi kirjeldada. Nüüd proovin tabada selle hetke kaduvust. Proovin tabada tühjust, mis on enne ja peale trükitud sõna, ning vaikust, mis on enne ja peale lausunud sõna. Tühjuse kohta võib öelda, et see on see, mis eraldab sõnu, ent mulle meeldib mõelda, et tühjus on olemas ka omaette, mitte ainult sõnade suhtes. Mu arust on vale väljendada tühjust nii: see ei ole miski. Tühjus ei ole sisu eitus. Ehk ongi just see minu jaoks kõige huvitavam, et ma ei saa vastata küsimusele „Mis on tühjus?”.

Miks see oluline on? Vastan hästi üldiselt. Minu meelest kunst ei ole mitte oluline, vaid miski, mida iga inimene vajab. Võin öelda, et mu vajaduste taga on filosoofilised või psühholoogilised põhjused, aga minu meelest võib selle sama hästi ütlemata jätta.

Millega peale luuletamise tegeled?

Õpin kirjandus- ja kultuuri-analüüsi Amsterdami ülikoolis ning käin kinos nii palju, kui jaksan.

Mõni kultuurisoovitus?

Joel Sanga „Abisõnad” (Loomingu Raamatukogu, 1983). Paljud nendest „sõnadest” ja lauludest (ma igaks juhuks ei ütle „luuletus”) pole internetis saadaval, aga ERRi arhiivis on saade nimega „Ateljeekontsert: Rein Tammik”, kus Joel Sang oma „Abisõnu” loeb. Minu arust enneolematult võimas esitus ja erakordsed teosed. Mulle tundub alati, et iga sõna on juhuslikult oma kohale sattunud, või vähemalt, et Joel Sang küsis igalt sõnalt: kus sa tahaksid olla? Ja suunas nad soovitud kohta. Mulle meeldib mõelda, et Joel Sang võttis ühel hetkel ette kõik sõnad, jättis siis need välja, mis talle ei meeldinud, ning lasi ülejäänutel vabalt ringi joosta. Sobivald on raamatu esimese poole nimi „J.S.-i sõnad ja sõnumised”. Lihtsalt sõnad. Keegi ei räägi luuletustest. Ta sõnad on nõrgad, arad, vaiksed, kuid kõike seda sügavalt ja intensiivselt. Nii raske on kirjutada vaikselt, sest suured sõnad teevad palju häält, aga Joel Sang kirjutab.

Ja teine ei ole sedagi

Heneliis Notton

Võtan aluselt libeda tõrvaseebi ning hõõrun selle märgade peopesade vahel vahutama. Mullaste jalgade alt voolab tumedat vett. Vanaema hüüab vannitoa ukse tagant, kas ma kotitäie kartuleid tahan kaasa võtta. Vastus on alati sama. Ma ei jaksa neid täna tassida. Aga rabarberikooki? Nõustun, sest paar koogitükki ei tee kotti eriti palju raskemaks. Talumune? Kott on täis.

Ukse kohal heliseb kelluke. Vanaema jääb uksele seisma, lastes majast kogu värskelt küpsetatud rabarberikoogi lõhna välja. Ta lehvitab, kui üle põllu minema hakkab. Muru on veel kastene. Vanaisa on paksu rohu sisse väikese raja niitnud, aga rohi on siiski piisavalt kõrrene, et paljaid sääri kõditada.

Edasi tuleb kruusatee. Varasuve kohta optimistliku T-särgiga hakkab jahe, sest ühele poole teed kasvanud võsa ei pea veel tuult kinni. Tõstan seljakoti teeäärsesse rohtu, võtan sealt pusa ning asun pead kitsast kaelusest läbi ajama. Pea jääb kinni. Pusin mõne sekundi ja kui uuesti ilma valgust näen, vaatab mulle võsast vastu kits. Vahime mõne sekundi tõtt, noogutan mõistvalt, tema noogutab vastu. Alles

siis meenub talle, et mina, inimesena, olen ohtlik. Ta pistab võsa sisse jooksu. Näen üksnes lehvivat sabatutti, mille all on kleeps sõnadega „Kui on must, näita ust”. Mulle jääb arusaamatuks, miks. Imelik kits. Lapsepõlvest mäletan normaalseid, apoliitilisi kitsi.

Upitan rabarberikooki, läpakat ja veepudelit täis koti uuesti selga, pooleldi nagu leppides sellega, kuidas maailm olla tahab. Äkitselt lendab üks musta värvi lind suure hooga lopsakasrohelisse põõsasse. Mõne sekundi möödudes järgneb talle orav. Ehmatasin neid vist. Kuigi tahaksin neile sõbralikult kinnitada, et minu poolest on nende armastus igati normaalne, mõistan, et neile oleks minu tunnustus nonsens. Miks ma üldse arvan, et nad seda minult vajavad? Kui olen sündmuspäigast veidi edasi jalutanud, saan aru, et võib-olla tahtis orav lindu ära süüa. See on jällegi mulle, inimesele, nonsens.

Jõuan auklikule asfaltteele, mis viib läbi esimese vabariigi aegse suvituslinna. Ket- ja niisama aiakoerad kogunevad tänava äärde haukuma, olles märganud ilmselget võõrkeha. Ma ei ole põline kohalik, aga sinna oleks ka keeruline midagi parata. Siit läbi kõndides ei ole ma end kunagi koduselt tundnud. Alati on tunne, et kohalikud peidavad end lopsakate marjapõõsaste taga ning ootavad mu kadumist rongile, tagasi linna – kaubanduskeskustesse ja hoolikalt niidetud parkidesse. Astun kitsale teerajale, mis plastpudelitest ümbritsetuna viib perroonini, ning pääsen sel viisil haukuvate koerte halvaksapanust. Ronin üle rööbaste ja upitan ennast betoonperroonile.

Istun sellele külmale metalsele istmele, mis igas raudteejaamas on. Naudin üksindust. Saaksin siin end isegi koduselt tunda, kui minu kõrvalpingil ei istuks sinises kilejopes mees. Sinise kilejopega mehest umbes pooleteise meetri kaugusel toetub kulunud jalgrattale teine ... aga kollases kilejopes mees. Nad silmitsevad üksteist häbelikult, märkamata, et minagi neid silmanurgast jälgin.

„Ma ütlen, puhas eestlane sina, poiss, küll pole,“ lausub kollases kilejopes mees teisele, kui on teda veidi aega pingsamalt vaadanud, otsides nüüd võimalust vestluse alustamiseks.

Ma ei mõista, kas tema järeldus põhineb kilejopel või millelgi muul. Kilejopet kannavad, ma kordan, nad mõlemad, seega pigem mitte. Mõlemad mehed on kiilakad. Ühel vist sinakad, teisel pigem rohelised silmad. Raske öelda, milles see mittepuhas eestlus väljendub.

„Lõuna-Eestist olen, Jõgevamaalt,“ vastab sinises kilejopes mees.

„Rõuge ütleb sulle midagi?”

„Ei, see on ikka kaugel.”

„Aga sa seda ... Aarniste Ainut ei tea?”

Sinises kilejopes mees raputab häbelikult naeratades pead. Rong laseb juba kaugelt signaali ning sõidab siis raudteejaama. Rivistume meestega ukse ette, et helkivat nuppu vajutada. Piiiiiiks.

„Ma pean siit kuidagi Paldiskisse saama. Ma ei tea, kuidas küll,” ohkab sinises kilejopes mees pärast mõnekümnesekundilist vaikust.

„Kuidagi ikka saad. Õhtu on veel noor.”

„Ma läksin vist vale rongi peale.”

„Ei läinud.”

„Sa ei mõista. Ma tahan Paldiski saada.”

„Ei, sa pead Keilasse minema.”

„Ei, ma pean täna koju jõudma!”

„Keilas istud ümber.”

„Paldiskisse on vaja!”

„Keilas lähed maha ...”

„Siis ma sõidan jälle neli tundi!”

„Võta vabalt, rahune maha.”

Kollase kilejopega mees asetab käe rahustavalt uue sõbra põlvele. Jälgin neid ohutust kaugusest. Olen tänulik, et vestluses osalemata sellest siiski osa saan. Kriban kuulnud poolsalaja läpakasse. Kuigi õigupoolest pole selles, mida kirjutan, ei narratiivset järjepidevust ega erilist – kuidas seda öeldaksegi – loogikat. Aga tundub, et vahet ei ole, millest räägitakse, vaid see, kuidas räägitakse. Nii siiralt.

„Jälle läks sassi. Kogu aeg läheb kõik perse. Oleksin pidanud otse Paldiskisse minema,” räägib üks meestest mahedalt suitsuse häälega, varjates ilmselget ärevust hääletoonis.

„Kõik on hästi.”

„Millegagi panin jälle mööda.”

„Keilas pead kindlasti maha minema. Paldiskisse ei saa otse.”

„Järgmine on Keila.”

„Jah,” lohutab kollases kilejopes mees.

„Järgmine peab Keila olema. Ma ei tea, millal see järgmine rong üldse läheb.”

„Läheb millal läheb. Kohe läheb.”

„Eile ma istusin ja ootasin rongi 40 tundi! Mis ma siis seal Keilas tegema pean? Puu otsa ronima või?”

Kollases kilejopes mees püüab meeleheitlikult vestlusesse rõõmsamat tooni tuua, lausudes:

„Ükskord, kui lehed olid rohelised, siis ma ronisin puu otsa ja hakkasin kukkuma. Keilas ei olegi muud teha.”

„Minjah ... huvitav, et siin piletimüüjat pole.”

„Ei, siin ei olegi.”

„Ahah, noh, nii vist ongi õige.“

„KEILA,“ ütleb rongikõlar kergelt passiiv-agressiivselt, justkui oodates kilejopede lahkumist.

„Mine siit uksest välja! Mine siit uksest välja!“

„Ma lähengi!“ kilkab sinise jopega mees õnnelikult.

Mehed lehvitavad läbi aknaklaasi ega näe teineteist enam kunagi. Kollases kilejopes mees jääb rongi ning vajub üle kolmese istmerea tukkuma.

Rong läheb Keilast edasi. Vaatan aknast välja ja jälgin muru, mis ei ole muud kui üks uduselt roheline mass. Püüan silmadega üksikuid rohukõrsi püüda, mistõttu tekib õõnes tunne. Nagu hakkaks lendu tõusma.

Põllul, millest möödun, olevat kunagi karu nähtud. Alati, kui siitkaudu sõidan, otsin teda pingsalt. Kunagi pole näinud. Ju on see karu vist juba surnud. Või siis linna kolinud. Ükski normaalne inimene, loom ega lind ei ela maal. Tallinnani on veel 20 minutit sõita.

„Vabandage, kas te olete hipi?“

Võpatan. Suure musta habemega mees, kes minu vastas istub, vaatab pungil silmadega mulle otsa, oodates vastust. Midagi läheb katki. Kerge närv tuleb sisse, justkui oleks mind kuriteolt tabatud. Mitte hipiks olemiselt siis, pigem nagu omaette olemiselt.

„Eee, eks see oleneb, mida te hipi all mõtlete,“ vastan kogelevalt. Vaatan seejärel aknast välja lootuses, et mees vestlust ei jätka. Üritan silmadega uuesti rohukõrsi püüda. Ei saa. Hägune mass.

„Teil on eri paarist sokid,“ täheldab mees, kammides sõrmedega oma takust habet. Hipiks on mind varemgi nimetatud, kuid praegu tunnen end haavatuna, et seda sel korral ainuüksi sokkide põhjal tehti. Sisimas kardan alati, et keegi minu erinevates sokkides originaalsuspüüet näeb.

„Ei, nad on paar. Nad on lihtsalt erinevad,“ püüan selgitada.

„Nii ei saa.“

Oma nooruslikus nipsakuses, mida küll visalt välja treenida püüan, jään mehele jäise pilguga otsa vaatama. Kulm läheb vana-inimeselikult kortsu.

Uurin meest. Märkan, et kuigi tema habe on mustjaspruun, on ta kulmud peaaegu blondid. Püüab siis temagi hipi olla? Selle asemel et sobimatult jõllitada, võtan tennised jalast ning lükkan need istme alla. Tirin jalast ühe sinivalgepunase ning teise punakollase soki. Ulatan need seejärel mehele.

„No aga vaadake ise. Kuidas ei saa siis?“

Naeratan lahkelt, siirusega isegi, võtan istmelt seljakoti ja kõnnin paljajalu ukse poole. Nii on ingi parem, kuigi rongi põrand on jahe ja

kleepub veidi. Tunnetan külma jalge all ja hingan rahulikumalt. Olen elevil. Kui Tallinna kirikutornid paistma hakkavad, väljun rongist esimesena. Mitte et plaaniksin kirikusse minna. Need on rohkem nagu teeviitadeks. Kodu on nende tornide taga. Mõtlen unistavalt sellele, kuidas poole tunni pärast pehmel diivanil Netflixist „Sõpru“ vaatan. Ma ei esita mõttetöole mingisuguseid ootusi.

Kui Balti jaama tunnelist tagasi tänavale jõuan, üritan võtta suuna kodu poole, ent müür on ees. Jah, veidral kombel ümbritseb mind nii vasakult kui paremalt linnamüür. See müür ei tohiks siin olla ... seda pole olnud, vähemalt tavaliselt. Müür asub ühel hetkel minust vasakul, siis paremal, ees, taga ... Sitt ehitustöö, järjekordne odav hange. Jalakäijast ei hooli Tallinnas keegi. Ainuke suund, mida linnamüür ei piira, on tee Raekoja platsini. Võtan suuna sinnapoole, hüpates paljajalu ühelt munakivilt teisele.

Keegi mind ümbritsevatest inimestest ei paista ebaharilikult laialivalguvast linnamüürist välja tegevat, ega ka sellest, et üks paljasjalgne inimene kordamööda paremale-vasemale vahtides aru ei saa, mis suunas edasi kõndida. Kõik talitavad oma igapäevaseid toimetusi. Keegi mängib akordionit, mõni tantsib, kaks teismelist vaidlevad selle üle, kumma vanaema teeb paremat kartulisalatit ... Jeesuse kostüümis mees grillib pimedal kõrvaltänaval lammast, keerutades teda ümber tema enda telje. On tavaline päev vanalinnas. Ei mingit originaalsuspüüet. Tunnen pahurat ilmet oma näol, aga ei vaevu seda kuidagi parandama. On siis normaalne linnaplaneerimine nii raske?

Turistid on suunatud Raekoja platsile, kus keskaegsed tegelased neid ingliskeelsete reklaamlipikutega ülehinnatud õlut jooma kutsuvad. Rahvarohkele päevale vaatamata kükitab Raekoja platsil kümme-kond teetöolist. Nad lasevad kivide vahele silikooni. See Unesco-värk ei ole praegu enam moes. Kontskingade, loomuliku rumaluse ja/või purjus peaga on vanalinna tänavatel ohtlik liigelda ning see on see, mis loeb. Keegi ei tea seda veel, aga järgmisel aastal valitakse Tallinn tänu sellele sammule Euroopa kõige jalakäijasõbralikumaks linnaks. Promoklipis rulluisutab Kõlvart mööda Pikka tänavat ja lehvitab mangojätist söövatele lastele.

Värske silikoon kleepub mu paljaste varvaste külge. Sellega mitteseotult tunnen ninas kõditunnet. Aevastan. Unustan seejuures, et oleme jälle ajastus, kus keegi ei usu aevastuse süütusesse. Kõik kümme-kond silikoonitöolist tõstavad ärevalt pea. Lõön silmad maha ja torman tundmatus suunas edasi. Kuidas müüri kerkimine kedagi teist segadusse ei aja?

Teen vanalinnas juba kolmandat tiiru, sitsides ümber iseenda varju. Linnamüür on endiselt igas ilmakaares ees. Balti jaama tunnelist ei leia enam üldsegi üles ning iga väiksemgi auk müüris on täidetud

mõne modernselt steriilse munakarbiga. Olen alati arvanud, et kui põrgu on olemas, asub see Tallinna vanalinnas.

Seisatan keset tänavat ja luban valjuhäälselt, et ei naera enam kunagi koera üle, kes omaenda saba taga ajab, lootes seeläbi kõige-kõrgemalt karmaisandalt armu paluda. Kuid kivine linnamüür ei kao kuhugi. Olgu, purgatoorium, olgu.

Viimaks jõuan Vabaduse väljakule, mis kubiseb tuvidest. Tuvid, hoolimata sellest, et keegi on nad saiaga paksuks söötnud, suudaksid üle müüri lennata, ent miskipärast ei tee seda. Nad paterdavavad uhkelt mööda Vabaduse väljakut ega tee väljagi müürist, mis eraldab vanalinna ülejäänud maailmast. Tänapäev pole ma ühtegi tuvi kadestanud, aga nüüd on see hetk käes. Ma ei ole eriline minataju fänn. See on imeline küll, kuidas iga inimene end maailmas erinevat moodi tunnetab, aga kas minataju nagu ... tuvitaju vastu ei saa vahetada? Jalutaks, sööks saia, hängiks sõpradega Balti jaamas.

Pea hakkab mõtlemisest huugama. Otsin kotist valuvaigistit, kuid ei leia ühtegi sobivat tabletti. Nägemine muutub kergelt häguseks ja väsimus tuleb peale.

Istun nõutult pargipingile, mis keset väljakut asub. Olen seejuures sunnitud paar tuvi eemale nügima. Jään silmitsema elegantset Haapsalu salliga vanadaami, kes vastaspingil istub. Temagi igapäev ei paista midagi teisiti olevat. Näoilmost, mis on ühtaegu nii asjalik kui rahulik, paistab, et sellest müürist pole tal ei sooja ega külma. Temas on midagi kodust ja püsivat, midagi sellist, mida endassegi igatsenud olen.

Daam toksib aeglaselt oma telliskivikujulisse telefoni numbraid. Iga numbriga teeb masin teistmoodi piuksu. Naise põlvedel on suur ja paks raamat, mida ma ei oska pidada muuks kui kas telefoniraamatuks või piiblikuks. Telefoni toksimise põhjal otsustades eeldan siiski, et tegemist on esimesega. Kui ta just ... Ühel hetkel lõpetab naine telefoni toksimise ja tõstab selle kõrva äärde. Ootame mõne sekundi vaikuses, mille tuvid oma kulu-kulutamisega häbematult katkestavad.

„Jaa, halloo, tere! On teil hetk aega rääkida?“

Naise näol on siiras naeratus. Ta ootab vastust, noogutab siis sõbralikult.

„Väga tore! Ma tahaksin teile ühte lugu jutustada. Kuidas on teie nimi? Kati, väga meeldiv tutvuda. Minu nimi on Alma. Kuidas oleks ühe muinasjutuga, näiteks kuldkalakesest?“

Naine alustab muinasjutuga väikesest kuldkalakesest, kel pole teiste kalade seas sõpru. Kortsus käsi, mida ta enne rusikas hoidis, muutub nüüd lõdvaks ja hakkab jutuga kaasa liikuma. Kala saab sõbraks hoopis inimplapsega, aga ühel päeval, kui inimplaps kala jõe

ääres ootab, teda ei tulegi. Õhtuks läheb laps koju, kus tema isa kala puhastab. Lapse suureks üllatuseks ujub suure kala kõhust välja tema sõber kuldkala. Laps viib kalakese tagasi jõkke ja kõik on jälle hästi.

Vanaema on mulle seda lugu jutustanud, kui veel väike olin. Kujutluspilt on tolmunud mälusahtlis olemas ning tunnen kergendust, kui kohtan jälle midagi nii tuttavat.

Loo lõppedes naasen müüri maailma ja näen, et see on vahepeal kõrgemakski kasvanud. Ohkan väsinult. Daam hakkab uuesti nime-tissõrmega telefonil numbraid vajutama. Kaheksa piiksu järel tõstab ta selle jälle kõrva äärde ja ootab. Sel hetkel vaatab ta mulle otsa. Hakkab ebamugavusest nihelema, kuigi naist jälgides on ta kuidagi tuttavaks saanud. Siis heliseb mu telefon, katkestades rahutu nihelemise. Telefon näitab tundmatut numbrit. Ma ei võta kunagi tundmatut numbrit vastu, vaid ootan, et uuesti helistataks, ja kui seda ei tehta, eeldan, et järelikult polnudki midagi olulist.

Nüüd aga libistan sõrme üle ekraani ja kuulan, mis helistajal öelda on. Vana naine vaatab mulle otsa, samal ajal telefoni rääkides, ja küsib:

„Tere! Vabandage, et sellisel kiirel töötunnil tülitan, aga kas te tahaksite üht muinasjuttu kuulda?“

Igal teisel päeval oleks see minus kõhedust tekitanud, ent täna vastan mingi sisemise kurbuse ajendil: „Jah, see oleks väga tore.“

Hingan sügavalt sisse, siis välja. Minus tõstab pead tunne, et võib-olla ma ei tahagi koju minna. Võib-olla ei taha ma minna koju, mille võin iseenda võõristamisega silmapilkselt tundmatuks paigaks muuta. Mulle meeldib istuda sellel tuvide vallutatud pingil, siin ja praegu. Mul on tuvidega, kes samuti kunagi ammu maalt tulid, midagi ühist. Äkki see ongi kodutunne, kogukonnatunne?

Just siis, kui minu närviline hingamismuster on rahunenud, hakkab tibutama. Vihmapiisad, mis täna kuidagi soolaselt maitsevad, langevad kiiresti näole ja voolavad suhu, nirisevad nagu ninaloputusvesi kurguseina mööda kõhtu. Kui olen tabanud vihmapiiskade soolasuse, hakkab taevast räimekalu alla sadama. Kõigepealt üks, siis juba mitu ja lõpuks loendamatu palju. Ma ei tee küll räimel ja kilul vahet. Mul ükspuha, aga eelistan siiski räime. Tuvid, kellega just sõbruneda jõudsin, lendavad paanikas laiali, räimed laperdavad üles-alla hüpeldes Vabaduse väljakul. Vist igatsusest tõelise vabaduse järele. Mu vanavanaisa ütles alati, et inimesele on vabadus monumentides, kalale aga meres. Ja mina saan alles nüüd aru, millest mees rääkis.

Peenelt riietatud vanadaam paneb telefoni hetkeks sülle ja võtab ohates kotist lumivalge vihmavarju. Kui ta on selle pea kohale tõstnud, on ta väinud mulle lugu jutustama. Daami päevas ei paista endiselt midagi ebatavalist olevat. Ta käib etteheitva pilguga iga pilve

eraldi läbi, otsides neist räimesaju lõppu. Kõigest argine tüütus. Mõne minuti järel kattub Vabadussõja võidusammas läikivate soomustega. Eestlastele pole see tšehhide ehitatud klaasmõök aga kunagi meeldinud, seega ei ole kellelgi eriliselt kahju. Küll aga langeb Raekoja platsi väliterrasside käive ning Jeesuseks rietatud mehe lambale jääb kalamaik külge. Silikooniga on kõik korras, see on loodud kestma.

Libedad soomused katavad mu tinglikult veekindlat kotti. Üritan mingit varju leida, sest mind jälgiva vanadaami rahulikkus teeb mu, vastupidi, kuidagi püsimatuks ja noh, jälgitavaks. Kiirel sammul kõndides jätan Vabaduse väljaku sinnapaika. Näen potentsiaalse varjualusena Sõpruse kino hoonet, mis ei ole kusjuures enam stalinistlik ehitis. Mitte põhjusel, et see arhitektuuriliselt muutunud oleks, vaid ühel hetkel lihtsalt jõuti selgusele, et kõik sammastega hooned on klassitsistlikud. Kuigi vahel tahaksin, ei sea ma seda peaaegu kunagi kahtluse alla. Samamoodi on mul sisimas tunne, et Tõnu Õnnepalu ja Andrus Vaarik võivad olla üks ja sama inimene. Aga kui tuleb välja, et nad on ikkagi eri inimesed, ei kavatse ma eriti haavuda. On nagu on.

Kogu tee läigib libedatest soomustest. Sellest pole hullu, sest Tallinnal on Talvo. Kõik saab korda. Poen sammaste vahele olukorra peatset lahenemist ootama. Raputan üleliigsed soomused riidetelt maha ja värisen ebamugavusest. Tänu räimesajule ei ole müüri enam näha. Ei tea, kas räimed võtavad enda alla kogu vaatevälja või on linnamüür tõesti taandunud. Kissitan silmi, et selgemini näha, aga ei näe endiselt midagi. Pühin prilliklaasidelt soomused pusa sisse, kuid see ei tee asja paremaks.

Ehmun jällegi, sest keegi koputab sõrmega mulle õlale.

„Vabandage,“ kõhatab valge pearätiga naisterahvas. Ta kannab rahvariideid, aga ma ei oska seeliku päritolu tuvastada. Kollaste triipude järgi võiks oletada, et võib-olla Muhu. See saar on mulle alati meeldinud.

„Jah,“ vastan viisakalt, olles esmasest ehmatusest toibunud. Iseks oleks olla ainus, kes räimevihma eest varju otsib.

„Ega teil pole mulle natuke raha laenata? Viis eurot või kümme...“

„Mul sularaha praegu ei ole, aga ...“

„... aga siit saab võtta,“ ütleb naine, osutades nimetissõrmega Sõpruse kino kassa poole. Ja ennäe, Sõpruse kino kassa on nüüd hoopis suure punase sildiga sularahaautomaat. Arvan, et väärtfilmid, nagu see kedagi ei üllata, ei too raha sisse. Või arvas seda keegi teine ...? Ei mäleta enam. Otstarbekam on mõelda millelegi, mis loomupäraselt peabki raha välja andma. Igal juhul – Sõpruse hilishilisklassitsistlik sularahaautomaat. Mõtlen, et mis seal ikka. Libistan rahakoti

vahelt pangakaardi välja, lükkan selle klaasi alt sisse ja ootan.

Mõne sekundi möödudes libiseb samast pilust mulle kätte kaks sularahatähte ... aga kindlasti pole need eurod. Neil on peal number viis, üks rahatähtedest on sinine, teine roosa. Nad on tavalisest rahast paksemad, pehmemad ja ka suuremad.

Rahvariities naine ulatab käe minu poole. Vaatan talle küll natuke hämmeldunult otsa, ent annan rahatähed edasi. Ta võtab vaid roosa.

„Jäta teine endale.“

Naine sätib end külmale kivipõrandale istuma. Teen sedasama, olles üllatunud, et keegi niiviisi elab. Võin siin küll veidi aega kivipõrandal istuda. Kodus on nagunii diivan. Naine tõmbab rahvusliku vöö vahelt välja pudeli Felixi ketšupit, mis sinna imekombel mahtus, raputab seda ning katab viiese rahatähe ketšupikihiga. Ta limpsib puhtaks sõrmed, mis olid rahatähe hoidmise käigus kastmeseks saanud, ja ulatab siis pudeli küsivalt mulle.

„... aitäh.“

Võtan pudeli vastu ja kordan rituaali. Raputan endagi rahatähele veidi ketšupit, hea maitse piires küll. Istume temaga kahekesi vaikuses ja sööme rahatähti. See on nagu indulgents, ainult et parem. Kuidagi käegakatsutav. Ajapikku vaibub räämesadu, mõni üksik rääm jääb lootusetult tänavale säbelema. Naine hõõrub käsi üksteise vastu, pühib suunurgad elegantsete liigutuste saatel puhtaks, surub minu kätt ning lahkub, vaikides endiselt. Nii sihikindlalt.

Tõusen isegi. Kissitan uuesti silmi, kuid linnamüüri ei näe enam kusagil. Jah, kui Unesco-värk endiselt moes oleks, tekitaks see ehk muretki, aga kuna see on „nii eilne päev“, ei oska ma tunda muud kui rõõmu. Rõõmuga kaasneb mingisugune nukrus, sest naise kadumine sunnib ka mind edasi liikuma. Jälle see „kiireminikõrgemalkeauge-male“. Upitan seljakoti uuesti selga ja lähen veidi kaheldes Solarise keskuse poole. Vaatan, et viie minuti pärast tuleb buss, mida olen alati arvanud end koju viivat.

Nagu täna seda juba paar korda juhtunud on, läheneb keegi võõras mulle selja tagant. Sel korral ei alustata häbelikult „Vabandage ...“, vaid küsitakse otse:

„Kust kandist teie siis olete?“

Sel korral ei viitsi ma enam ehmudagi. Saan isegi aru, et elan oma elu veidi brechtilikult. Tean, et ma pole päris. Mis siin ikka enam ehmuda. Saite juba ammu aru, et olen ehmuja tüüpi.

Naine, kelle sinisel nokamütsil ilutseb valge kiri „Make America Good Again“, vaatab mulle naerulsui otsa. Tema krobeline nahktagi õlal istub valge kana, keda ta mulle kukena tutvustab ja kes oma karvkattega tegelikult hoopis lammast või pilve meenutab.

„Keilast,” vastan, kuigi ei ole kunagi seal elanud. Kukk vaatab mulle otsa sellise näoga, nagu teaks ta, et tegelikult ikkagi Tallinnas elan.

„Kuidas seal Keilas kurepesadega lood on?”

„Neid ei ole vist ...”

„Kindlasti on,” vastab naine, võttes kõhukotist kulunud märkmiku välja. Ta lappab selle kortsus lehti, kuni: „Ahhaa, üks asustatud kurepesa peaks olema Geoloogide tänaval!”

„Ahah, see on küll tore!”

Ma ei tea, kus see Geoloogide tänav asub. Imelik tänavanimi. Olen harjunud Pargi, Tiigi, Pärna ja teiste selliste tänavatega. Näen, et nurga tagant läheb minu buss. Olen valmis kõnnitee äärde kõndima, kui naine rapsima hakkab.

„See on minu buss, ma pean jooksuma, ma tõesti ...! Võtke see,” purskab ta sõnad kiiresti suust välja ning ulatab (peaaegu viskab) mulle oma kuke sülle. Ta jookseb bussile, mille ukсед sulguvad napilt pärast tema sisenemist.

Seisan, valge lambalaadne kukk süles, Solarise keskuse kõrval ning vahin eemalduvat bussi.

„Valetaja,” lausub ninatark kukk etteheitvalt. Vaatan talle otsa pilguga, mis võtab süü omaks. Rahulik on olla. Seest on tühi. Mul tuleb iseendale tunnistada, et ma ei oota vist kunagi koju jõudmist. Ootan lihtsalt kuhugi mujale jõudmist.

Seepeale avab kukk noka ja hammustab mind tugevasti randmest.

„Ai!”

Karjatan. Teen silmad lahti poolpimedas toas, mille diivanil end suitsuvinesse kerra olen tõmmanud. Süda puperdab endiselt kukehammustusest. Krahman väsinud silmadega ümbrust, mida täidab inimmass. Taastun vaikselt, naasen oletatavasse reaalsusesse, selles siiski veidi kaheldes. Muusika pörkab betoonseintel tagasi ja inimesed jutustavad omavahel. Mõni teeb suitsu, kõik õõtsuvad veidi muusika taktis.

„Oli hea uni?” küsib keegi tuttav, pannes käe sõbralikult mu õlale. Tegelikult pole ta tuttav, tal on lihtsalt tuttav nägu.

„Mhmh,” vastan uniselt, jälgides siniseid inimesi. Neil kõigil on tuttavad näod. Siin on boheemlasdepressiivikud, kirglikud kompositeerijad, narkodebütid, salareivijad ... need, kes keerutavad öösiti plaate, ja need, kes rullivad alati teistele suitsu.

Kukenaisega ära sõitnud buss ei võtnud siiski minult liikumisigatsust, mis nüüd üha enam tugevneb. Tunnen, et tahan kohe minna. Et on aeg.

KARL RISTIKIVI (*hää, mida ma muidugi kunagi päriselt kuulnud pole, aga mille mu ala- või ajalooteadvus taaselustada suudab*):

Kojuigatsus – kauguseigatsus,
kahte harusse kasvav puu,
varjuotsija – tuulteotsija
metsa ja mere piirimail.
Sünnihirm – surmahirm,
mõlemast otsast sõlmitud elulõng.
Olemine – mitteolemine,
üks neist on uni
ja teine ei ole sedagi.

Pimedust kompides koperdan mööda kivist treppi õue. Värske õhk lendab millegi üllatuslikuna mulle näkku ja läheb hetk, et sellega uuesti harjuda. Õues istub sama liiki seltskond inimesi (boheemlased, DJ-d, suitsetajad jne). Neil on päikesepriidid ees ja nad vahivad kambakesi kuud. Minust ei tee nad välja. Ma ei pane seda neile sugugi pahaks, vaid võtan maja eest ühe Bolti elektritõuksi ja lähen liikumisse. Sõidan lihtsalt linnas ringi, tuul juukseid sasimas. Nagu tõuksiga tuvi.

AUTORIST

Heneliis Notton

(19)

Oled tihedasti seotud Drakadeemiaga. Mida on Drakadeemia sulle loomingulises plaanis andnud?

Kooliajal ütles paar õpetajat, et minust saab kunagi kirjanik. Ma ise ei võtnud seda eriti tõsiselt. N-ö tõsiseltvõetavad kirjanduslikud ambitsioonid löid minus välja alles pärast Drakadeemias õppimist. Drakadeemia on õpetanud mind kirjutamisest mõtlema, seda süvitsi vaatama. Tean nüüd, kuidas kirjutajana töötan ja mõtlen. Olen mingi suuna leidnud. Mulle meeldib absurdsest veider jalutamisproosa, kaasaloov kriitika ja näidendid. Veel on Drakadeemia lükanud ümber minu varasema ettekujutuse kirjanikust kui kurvast üksiklasest. Mõni kirjandus-inimene on koguni elurõõmus. Drakadeemial ongi pigem elavate arutelude kui eksistentiaalse ängi maik. Kui äng vahel ise peale tuleb, mõjuvad Drakadeemia kursused loomingu-
gule taaselistavalt.

Su jutustus on küllaltki sürrealistlik. Kuidas pildikesed sinuni jõuavad? Kas tegu ongi lihtsalt vabade assotsiatsioonidega või on seal veel midagi muud?

Olen suur uitaja ja inimeste vaatleja. Suurem osa tegelastest, kes mu jutustuses esinevad, põhinevad kellelgi päriselust. Olen tihti võõrastega ootamatutesse vestlustesse sattunud või veidraid jutuaajamisi pealt kuulnud. Küsin endalt siis lapselikult, et mis oleks kui ... Hakkan peas inimestele „liha luudele“ looma, kuid ei lähtu sealjuures sellest, mida ise reaalseks pean, vaid mis oleks kõige eklektilisem, ootamatum variant. Nii tekivad vahel poolabstraktsed-poolabsurdsed kujundid, mille võimalike tähenduste eest ma vastutust ei võta. Veel mitte.

Aa, ma näen ka väga värvikaid unenägusid, mida üldiselt hommikulgi mäletan. Mu unenäomasin saab ilmselt samuti ainstest reaalsusest, ent ei lase sel ahistavaks muutuda.

Mida head loed?

Praegu on pooleli Frédéric Gros' „Kõndimise filosoofia“, aga julgen seda juba teistelegi soovitada.

Triin Paja

Rännud

vaikuses kuulen maailma mis täna ei püüa
 end alla neelata
 kõlavad isegi kirikukellad
 mis sõja ajal järve sai peidetud

möödun õunapuust
 millelt kodutu õunu korjab
 möödun temast vaikides
 ja möödun sinust

olen minagi olnud
 lapse näljane käsi viljast sumedas aias

trammis istub teine kahekümne-
 või neljakümneaastane kodutu
 sööb kakaokondenspiima
 kondenspiima süües on ta poiss
 ta käsivarrel istub valge tuvi

aga maailm surub me vastu
 nagu vaalaluust ihutud korsett
 maailm avab suu
 korraga karjatab
 vaikus

maapind krabiseb
 justkui tantsiksin kuivanud liblikakehadel
 olen hunt või tüdruk
 või on tüdruk alati hunt
 olles teadlik enda ilust?

joodikud kummardavad mu ees
 hüüavad midagi ma tõttan edasi pilliroog kahiseb
 kitsede jäljed lompides

kohvikuvalguses kuulen
 käsku – naeratage! – ma tõttan edasi
 öötaevast jälgides ulun
 sest näen rohelist meteoriiti näen meie lõppu
 jõgi kutsub uppuma
 kuid ma ulun kõnnin maailma tulisel tuhal ja naeran

Nõmmeveski joa kaldal

loksub sõralise säile vastu kivi
sõrg loksub pruunis vahus ja peaaegu

kuulen sind soolaga surmaja mürgisegaja
kellele teenuse eest lubati rasva ja rõivast

asetan kõrva vastu oja klaasust
peaaegu kuulen sind olen peaaegu joa leegis

palud süüdata tule ilma süüta ilma midagi põletamata

*kõneled: see ei ole mina vaid mu üsk mis põleb
miks ma ei peaks jooksuma jooksuma end hundiks jooksuma?*

*kui küla paisub raseda nunnana
sest hiiglase käte öökullid ohkasid ta juustes*

*häbitulp kiriku ees punab aga ma ei jõua kõndida
mind maetakse kirikuaia taha*

mu nimi on tabustatud sestap teda lausutakse ja hoitakse

*enne puhast tuld olin puhas vesi kõik rüüpas minust
nii rebase kitsas nägu kui sinu ema paistes käed*

kuid valgus võib olla kivi mistõttu räägiti valguse raskusest

*kuid valgus on alati tõe tema kivist sündis
nõiahirm naisehirm valgusehirm*

Kõige valjem jõgi

kuu on justkui too kirves
millega ema jäätunud heinapallid lahti raius

piimapulbrihõngusest vasikalaudast väljaspool
oli öö söega joonistatud mägi

toonekurepojakuma mäe tipus oli tähis
härm muutis kase kroonlühtriks puud helisesid

ole tänulik julge suuremeelne
lausus maailm

kuula mind ütlen seda väga tasa
suvel oli põllu nõlval toonekurekorjus

avasin ta tiivad ta hõbelõngast käised
ülejäanud maailm oli tuulekoridor

ole tänulik julge suuremeelne
lausus maailm

vastasin tasa vastasin

ole õrn veel õrnem seegi on ülestõus
see on kõige valjem jõgi

ja hakkasin laulma

taas on taevas
sünnitanud vikerkaare
nähes unes rändparve
kaare all kaevan pasknäärile
õunasuurust hauda
aga mida teen verivärskete
põdrajäänustega
kaarnarikkal nurmel?
ojakäärü ääres
tõstan käed
sarvedeks
abitu ilu
tants iseendaga
ja temale

Jumalakeeli

see öö on künnivarese keha
ja kollane kuu
ta nokk

ta lausub: ära mässi end
peegelpildi surilinasse

nii külastan väsinud inimlast
nii väsinud
et tekk on tõmmatud üle ta riides keha

ta hää on vaid sahin
hauaplatsi hariva
leinalise pomini

tõustes jääb ta voodisse jälg
hämara kui õispõllult koristatud heinapalli jälg

see on soov olla armastatud tema poolt
kes haavab – valu ei pisenda ta soovi

väsinud keha kuulub lapsele
ta tunneb juba lund

lund mis ei tohiks langeda lapse hinge

künnivares küsib: kas juba tead
kuidas olla valgus
mis sulataks

lume?

ja kordab: kas ikka tead?
ja kordab hämaralt
kordab tungivalt

Kuidas ikkagi õigesti lugeda

*intervjuu Indrek Ojamiga
Rauno Alliksaar*

Kohtusin kirjandusteadlase Indrek Ojamiga esimest korda ligi kuue aasta eest Tartu Kirjanduse Maja tollases keldrilokaalis ning sestpääle oleme korduvalt kirjasõna üle mõtteid vahetanud. Selle intervjuu toimetasime meie ajale iseloomulikult aga kirja teel, et saada võitu vahemaadest ja viiruseohust.

Kirjarahvale ei ole sa tundmatu, oled silma jäänud arvustuste ja artiklitega, uurinud Madis Kõivu, Mati Unti ja modernismi eesti kirjanduses laiemalt, töötanud Estonian Writers Online Dictionary koostamisel. Mis sind kirjasõnaga tegelemise juurde tõi? Mis tekitas algimpulsi, inspireeris?

Kindlat alguspunkti on – nagu vist sellistel juhtudel ikka – raske määrata. Elava huvi kirjasõna vastu äratas gümnaasiumiastmes meie tollane eesti keele ja kirjanduse õpetaja Endla Kaar. See tekkis 11.–12. klassis, mitte enne – varem kohustuslik kirjandus kuidagi heidutas. Jäi segaseks, miks peaks seda mulle endale olema vajalik lugeda. Aga gümnaasiumis toimus mingi nihe: hakkasime teoseid rohkem ja kuidagi tõsisemalt arutama ning vähemalt paari klassikaaslasega tekkis huvitavaid vestlusi. Õpetaja Kaar andis gümnaasiumi lõpuklassides muu hulgas lugeda filosoofilisi ja esseistlikke tekste. Mäletan Camus' „Sisyphose müüti“ (noore inimese raamat *par excellence*), Marcus Aureliuse „Iseendale“, Platoni „Pidusööki“ ning Nietzsche „Zarathustrat“ ja antikristuseraamatut, mida lugesime paari klassikaaslasega küll omal initsiatiivil. Tunnistan, et Nietzschest ma midagi aru ei saanud, kristlusevastane hoiak kattus ehk teismelise inimese mässumeelsusega.

Otsustasin asuda õppima kirjandust ja rahvaluulet, enne seda kaalusin ka ajalugu, aga eksamite keskmine hinne jäi liiga madalaks (oli lävendipõhise sisseastumise aeg). Tagantjärele olen väga rahul, sest olen märganud, et ajalugu on akadeemilise aina minu jaoks natuke kuiv. Ülikoolis rabelesin esimesel aastal palju ringi ja olin veel üsna segaduses. Pärast ajateenistuse läbimist, teisel aastal, otsustasin end kokku võtta ja hakkasin kuidagi hingega õppima.

Sagedamini proovivad kirjandushuvilised noored pigem ise loometööga kätt kui käsitlevad teiste töid. Milline on sinu suhe loometööga? Mis ajendas just kirjandusteadlaseks pürgima?

Vastan kõigepealt teisele küsimusele. Ajendas vist lihtsalt imestus selle üle, et kirjandus on olemas, et on niisugune asi, mille juurde ma lugedes saan minna, ja et on kõik need inspireerivad tekstid, millest moodustub traditsioon. Aga valik saada konkreetsest

kirjandusteadlaseks on omakorda natuke teine asi. Mulle pole miski muu kunagi meeldivam ja köitvam tundunud.

Mis puutub mu isiklikku suhtesse loometööga, siis see on miski, mis on justkui uurimistöö lähedal, liigub sellega paralleelselt või varjuna selle all. Usun muide, et kirjandusest hästi kirjutamiseks on vajalik ka tegeliku loomehetke või loomeimpulsside mõistmine – tasuks ka ise kätt proovida. Seda pole hea teadusteksti kirjutamiseks otseselt vaja, aga midagi annab see kriitikule juurde küll. Ma olen mitteakadeemilisi tekste kirjutanud omajagu, igasugu fragmente, luuletusi, arutlusi, lisaks pidanud käsikirjalist päevikut praeguseks juba üle üheksa aasta. Aga pole neist asjadest midagi eriti avaldamisväärseks pidanud. Loen neid aeg-ajalt üle ja imestan-muigan seejuures. Häbi on viimasel ajal vähem, annan oma veidrused andeks ning püüan end ja oma minevikku nende fragmentide kaudu kuidagi mõista.

Milles see meeldivus ja köitvus siis seisneb? Mõni mõistmatu võiks küsida, et kui ajalugu on kuiv, siis kuidas see kopitanud paberites tuhlamine palju mahlakam on ...

Ma töötan enamasti uute väljaannetega, seega kopitus probleemiks ei ole, kui naljaga pooleks vastata. Kui tõsisemaks minna, siis ühendab neid erialasid just nimelt ühelt poolt vanades paberites tuhlamine ehk toetumine erinevatele arhiivikorlustele ning teiselt poolt teatav üldine hermeneutiline probleem: kuidas ajaliselt ja kultuuriliselt võõraid tekste ikkagi õigesti lugeda. Kirjanduse kui eriala mõnevõrra suurema köitvuse all pean silmas kunstiliste tekstide mängulisust, mitmetähenduslikkust, millele ajalooteaduses langeb väiksem rõhk. Seal, kui olen õigesti aru saanud, tuleb viibida eelkõige tekstide dokumentaalse tähenduse pinnal, mis eeldatakse olevat üsna üheselt mõistetav. Kirjanduse puhul on sellega võrreldes kõitev just see, kuidas ka väga kaugest kultuuriruumist pärit tekst näib olevat läbinisti tänapäevane. Huvitav, olles selle lause kirja pannud, taipan, et sama saab siiski öelda ka ajalooteksti kohta, nii et tuleb teha mõõndus, et tegelikult on need kaks eriala ikkagi väga sarnased.

„Pehmete” teaduste suur olemuslik sarnasus?

Jah, see sarnasus seisneb näiteks võimes mõtestada, mida teaduste niisugune retooriline pehmeteks ja kõvadeks jaotamine kaasa toob ning kui kõvasti või pehmelt see erinevaid realselt eksisteerivaid teadlasi mõjutab. Nõndanimetatud kõvade teaduste metodika sellistele küsimustele vastata ei võimalda.

Elame ajal, mil humanitaarteaduste maine on vilets ning rahastuski kasin. Millisena näed sina üldse kirjandusteaduse ja laiemas mõttes kirjandusest rääkimise rolli meie kultuuriväljal ja ühiskonnas?

Arvestades, et oleme (post?)protestantlik, kirjakultuuri- ja haridusekeskne rahvas, võiks seda rääkimist ja arutlemist rohkem olla. Mitte ainult siis, kui mõni isik raamatu pärast kohtusse kaevatakse, nagu juhtus Kenderiga. Mõnes mõttes on kõik korras, peamised ajakirjad ja kultuurileht Sirp hoiavad mõttevahetust alal, ilmub ka poleemikat ja vastulauseid. Ajastule olulised teosed võiksid tekitada debatti, mis leiaks kirjandusveergudest laiemat kõlapinda, aga selles vallas on raske mingeid ettekirjutusi teha, tuleb oodata häid teoseid, nad ära tunda ja sõandada neid õigesti kõnetada.

Kirjandusteadusel endal on tegelikult see kohustus, mida ta on Eestis muidu hästi täitnud, aga mis viimasel ajal nõrgeneb: jutustada oma üksikuurimustele lisaks eesti kultuuri Suurt Lugu. Seda, mida see kõik ikkagi kokku tähendab, missugune on meie koht maailmas. See on Hegeli pärandus kõigile humanitaarteadustele: kohustus teha oma ajastu pinnalt mineviku kohta kasvõi korraks totaalne inventuur. See võib ehk kõlada pretensioonikalt, aga ei ole seda siiski. Mis veel kui mitte kirjandus, nt romaan ja luule oma eri viisidel, suudaks endas korraks sünteesida kogu kultuurilise paljususe ja anda selliseks üldistuseks ainet?

Olen isegi mõelnud, et eesti kultuuris kipub kirjandus kuidagi täitma seda narratiiviosa, mida mujal täidab näiteks ajalugu. Minevikuinventuur on eesti kirjanduses muidugi väga sagedane teema. Kas sinu arvates on lisaks n-ö raskele minevikule sellel veel põhjuseid?

See on nihuke fundamentaalselt oluline ja selle tõttu ka väga raske küsimus. Mulle on tundunud usutav järgmine spekulatsioon. Noored rahvused nagu siin Ida-Euroopas, kelle kultuur ja ühiskond ei ole veel n-ö valmis saanud või kuidagi küllastunud, paika loksunud võrreldes endiste koloniaalimpeeriumitega, tajuvadki oma kollektiivset eksistentsi rohkem ajalooliselt, ja nagu mõni ütleb, irooniliselt. See mõttekäik leidub näiteks Kundera „Eesriides”, tema rõhutab ironiakülge, aga ka sellisel Marxi ja Hegeli pärandist lähtuval teoreetikul nagu Fredric Jameson, kes küll Hiinast ja kolmanda maailma riikidest kirjutades nimetab seda nähtust kirjanduses rahvuslikuks allegooriaks. Tema seletus on, et Lääne-Euroopa ühiskonnades, eriti

1 Indrek Ojam. „Modernismi muutuv tähendus eesti kirjanduskultuuris. Rekonstrueerimiskatse” – Keel ja Kirjandus, 2018, nr 7, lk 541–560.

Ameerika Ühendriikides, on kogu kultuur totaalselt nišistunud ja igapäevane eluolu rangelt kastidesse jaotatud, mispärast on nad saanud kuidagi iseenesestmõistetavalt suhtuda fenomenidesse nagu indiviidi psühholoogia, eksistentsiaalsed probleemid jne. Samal ajal kui Aafrikas ja ka siinmail on inimeste teadvus loomuldasa ajaloolisem, mis tähendab, et tegelikult ka kollektiivsem. Sotsiaalsed klassid puutuvad omavahel rohkem kokku ja tajuvad oma ühise olukorra sattumuslikkust. Seal taga luurab muidugi ka sinu mainitud „raske minevik”, aga kas minevik niisuguses kontekstis saabki ülepea kerge olla? Oma modernismiartiklis püüdsin ka üsna samal teemal natuke spekuloida.¹

Said veidi enam kui aasta eest isaks. Lapsega tegelemine nõuab kahtlemata aega ja jõudu. Kuidas on see mõjutanud kirjavaraga tegelemist? Erinevalt neist ametitest, kus igapäevane töö tähendab ka ruumilist liikumist (tööl käimist), saab sõnaga töötada ju kodust tugitoolistki. Või?

Olen üritanud võimalikult samamoodi tööga jätkata, jäädes samal ajal last kasvatades rahulikuks. Põhiline vahe ongi selles, et nüüd kulub mõnedel nädalatel sõna otseses mõttes iga vaba hetk lugemis- ja kirjutamistööks, sest laps nõuab oma kindla aja ja sealt midagi vägisi näpistada puhta südametunnistusega ei saa. Mingil imelisel kombel on aga see aasta olnud viljakas, ilmunud on paar artiklit, paar arvustust ja tegelikult valmis saanud ka üks tõlketekst, mis peaks järgmisel aastal ilmuma. Täna ja tervitan siinkohal kallist abikaasat, kes mitte ainult ei ole aidanud seda võimaldada, vaid mind ka seejuures takka utsitanud ja kiitnud.

Sinagi, Indrek! Tõlkimine näib eesti kirjanduskultuuris olevat midagi totaalset, millega tegeleb pea iga teine intellektuaal. Mida tõlkisid ja mis keelest, kui see saladus pole? Ja kui juba samal lainel jätkata, siis milliseks hindad üleilmastunud ja üha enam ingliskeelsest maailmas eesti tõlkekultuuri tervist ja rolli?

Tõlkisin inglise keelest (flaami päritolu) kirjandusteadlase Paul de Mani essee „Semioloogia ja retoorika”, mis on üks dekonstruktsiooni alustekste. Eesti tõlkekultuuri praeguse tervise asjus ei julge ma sõna võtta, laual on viimane „Tõlkija hääl” number, aga lugeda ei ole seda jõudnud. Tõlkekultuuri roll kui selline peaks idee poolest jääma samaks mis alati. Sest meil on endiselt eesti kirjanduskultuur, mis tõlgetest

justkui rikastuma peaks. Üks on selge: inglise keel ei ole ühegi väikese keele suhtes samas seisundis nagu teised keeled, sel on ammu kujunenud välja omaette roll, mis seisneb rahvusvahelise suhtluse pragmaatika täielikus katmises. Võib-olla peaks sellele vastukaaluks – kuna inglise keel on igal pool ja niikuinii – panustama rohkem väiksemate keelte õpetamisele, neid toetama. Kuidas, ma ei tea. Inglise keelest tõlkimises pole iseeneses midagi halba, kui keskenduda heale ja huvitavale materjalile, milles see keel tõesti elab.

Raskused on praegu, kui olen asjast õigesti aru saanud, ülikooli võõrfiloloogia osakondades vajaliku järelkasvu tagamisega, sest humanitaarainete järjepidevus pole just kõrghariduspoliitika prioriteet. Just nende inimeste järjepideva koolitamisega, kes keeltega süvitsi tegeleks. See on täitsa reaalne probleem, sest kui lasta asjadel minna, võime end kümne aasta pärast leida olukorrast, kus ei olegi näiteks ühtegi Islandi, Türgi või Hispaania kultuuri süvatundjat, kes oskaks peale keele ka asja akadeemilisel tasemel õpetada. Ja siis ükski plaan B ei aita.

Võtame korraks ka veidi vähem tõsiselt: mida sulle vabal ajal lugeda meeldib? Kas kirjandusteadlasel on üldse vaba lugemise hetki, kus saab süüvida mõnda raamatusse, mida ehk tööd tehes kätte ei võtakski?

Teadus- või mõttetöö kipub spontaanseid lugemiselamusi aina segama, igatseks neid tihemini kogeda! Neid hetki peaks kindlasti olema, muidu muutuks mõtlemise ja tõlgendamise töö mitte ainult nürriks, vaid ka mittekommunikatiivseks.

Mu nõndanimetatud vaba aja lugemise suure osa hõlmab valdkond, mis võetakse harilikult kokku mõistega „kontinentaalfilosoofia” või „teooria”. Et see kirjandusteadust saadab, või õigemini, et puhast kirjandusteadust, mis sellest valdkonnast puutumata oleks, ei ole, on ajalooline paratamatus. Viimastel aastatel olen hakanud tähelepanu pöörama ka biograafiatele: Endel Nirgi Ristikivi-biograafia, Nicholas Murray Kafka-biograafia, Christophe Bidenti biograafia filosoof Maurice Blanchot’st tulevad hiljutiste heade lugemiselamustena meelde. Luulest ma uurimusi eriti ei kirjuta, üritan võtta paari kuu tagant portsu viimaseid luulekogusid, millest midagi head on räägitud, ja need üle vaadata. Aga mõnikord langevad puhas huvi ja nauding kohustusega kokku, nii ma näiteks ei kahetse ühtki minutit, mille olen veetnud, lugedes Mati Unti ja Ene Mihkelsoni.

Kas võtad mõnikord ette ka n-ö kergemat kirjavara? Näiteks Karl Ristikivile meeldis krimkasid lugeda.

Mul pole žanrikirjandusega millegipärast kunagi väga head kontakti tekkinud. Mõned lasteraamatud meeldivad ja neid tahaks tulevikus lapsega koos uuesti lugeda. Tove Janssoni muumitrollilood näiteks, need imbusid lapsena sügavale alateadvusse oma sooja, kaitsva ja tolerantse atmosfääriga.

Kergemat kirjavara asendavad seriaalid ja filmid, mida omajagu vaatan. Viimati vaatasin „Blackadderi” kolmandat hooaega, mulle meeldib jabur ja natuke isegi obstsöönne huumor. Värskest välja tulnust meeldis „Lipugambiit”, aga kaks mu lemmikisarja läbi aegade on ilmselt miljonite lemmikud: USA versioon „The Office’ist” ja „The Wire”.

uudised

KOROONAVAKTSIIN ON SIIN

Alla 80-aastased peavad küll veel ootama, aga peagi saab pidutseda.

Naaseme õige pea tagasi tavapärase elurütmi juurde.

Oii eii ... varsti peab jälle suhtlema hakkama ja sotsiaalne olema.

VÄLGATUS

---

*Kuidas rääkida Tammsaarest, keda ma pole lugenud?
Oliver Issak*

*Pierre Bayard
„Kuidas rääkida raamatutest, mida me pole lugenud?“
Loomingu Raamatukogu kuldsari, 2020
Tõlkinud Tanel Lepsoo*

1 Enrique Vila-Matas. „Bartleby & Co” – Loomingu Raamatukogu, nr 29–31, 2020. Tõlkinud Kai Aareleid.

Eesti keeles on tänuväärset teisele ringile jõudnud tekst, mida eeloleva mõtte esitaja kindlasti tundma peaks. On üldse küsitav, kas ilma Pierre Bayardi toetuseta julgeks mõni mittelugeja endast märku anda, veelgi enam oma mittelugemise kogemust avalikult mõtestada. Kaasas käiv **Süütunne** („piinav ja piirav nõudmine näida haritud”, lk 105), mida Bayard läbivalt oma raamatus käsitleb, ei jäta ilmselt ühtegi lugemist väärtustavat inimest iial rahule. On paratamatus, et kui loetud raamatute hulk kasvab lineaarselt, siis selle kõrval kerkib lugemist vajavate raamatute hulk eksponentsiaalselt (ühesõnaga kehtib reegel: mida rohkem loed, seda rohkem on vaja veel lugeda).

Kummatigi välistab Bayard võimaluse, et on olemas „läbi loetud” raamatuid, mida saab viimase lehekülje järel rahulikult raamatariiulile asetada. Rahulikult saab neid muidugi igale poole asetada (kõige rahustavam oleks ilmselt raamatute soetamine aksessuaarina), aga **Süütunne** hakkab kaante sulgemise järel ainult suurenema, sest loetud raamatud kipuvad ajapikku ununema kuni piirini, mil tekib küsimus, kas neid üldse kunagi loetud ongi.

Sellest **Süütundest** vabanemise poole Bayard liigubki, püüdes päästa lugejat

Bartleby-sündroomist, mis teeb kirjanikest mittekirjanikud (ning mille põhjuseid Enrique Vila-Matas nii võluvalt hiljutises Loomingu Raamatukogus¹ kaardistab). Et vaikivate kirjanike kõrvale (kes on lõpetanud kirjutamise) ei tekiks lugemise lõpetanud lugejaid (kes piinlevad mittelugemisest tekkinud **Süütundetules**), soovitab Bayard jagada kõik teosed nelja kategooriasse:

- lehitsetud teosed (LT),
- kuulnud teosed (KT),
- unustatud teosed (UT),
- tundmatud teosed (TT).

Nagu näha, kaanest kaaneni „läbi loetud” teoste sektsiooni pole. Bayard sunnib meid sellise kategoriseeringu järgi (kui me peaksime ta muidugi omaks võtma) tunnistama, et ühte või teistpidi oleme lugemist lõpetades (kui üldse vaevusime lugemist alustama) „kaotanud”. Veelgi enam, selline jaotus toob ilmsiks, et raamatu lugeja ja mittelugeja ei ole üksteisega mitte diametraalselt vastakuti, vaid laveerivad üsna läheduskustel positsioonidel (kuidas erinevad üksteisest unustatud ja tundmatu teos, millest me mitte midagi ei tea, või kuulnud ja lehitsetud teos, mida tunneme ainult natukene?). Sellise üsna ulja positsiooniga ei taha Bayard õhutada meid mittelugema, vaid tõmmata tähelepanu

üksiku raamatu lugemise/ mittelugemise konteksti juurest laiemale, mitmeid raamatuid hõlmavale niidistikule, raamatute omavahelisele suhtlusele, raamatukogule, kus küsimus ühe üksiku raamatu lugemise või mittelugemise kohta muutub triviaalseks.

„Aga raamatu sisu ongi suuremalt jaolt tema paigutus“ (lk 21).

Paigutus küll, aga kus? Bayard nimetab seda kollektiivseks raamatukoguks, „kuhu kuuluvad kõik olulised teosed, millel kultuur ühel teatud ajajärgul põhineb“ (lk 21). Tark ei ole seega mitte see, kes on kõik raamatud läbi lugenud (mis on nii ajalisel kui ka semiootiliselt võimatu), ega see, kes seda pidevalt teha üritab (millest tuleneb järjepidevalt kummitav **Süütunne**), vaid „läbi lugemisest“ loobunud lugeja, kes pigem naudib raamaturiiulis igaõhtust suhetesümfooniat (lisades aeg-ajalt mõne uue pillirühma). See kodune raamaturiiul ongi igapäevase sisemine raamatukogu, lehitsetud, kuulnud, unustatud või tundmatute teoste süsteem, millelt me vahel tolmu pühime. Veelgi enam, „me ei piirdu vaid nende raamatukogude haldamisega, me oleme ise kogum nendest raamatutest, mis on meid vähehaaval üles ehitanud ja millest ei saa üht tükki valutult välja rebida“ (lk 66). Ja taas tasub rõhutamist:

Bayard ei kutsu üles lugemisest ülepeakaela loobuma, vaid üritab tähelepanu juhtida asjaolule, et vahel/vahest on mõttekam vaadata ka midagi muud kui raamatu leheküljenumbreid.

„Pole põrmugi vajalik raamatut lugeda, et selle kohta arvamus kujundada ja sellest rääkida ning teha seda mitte sugugi üldsõnaliselt, vaid väga täpselt. Sest pole olemas ühtegi eraldiseisvat raamatut. Raamat on osake sellest suurest kogumist, mida ma nimetasin kollektiivseks raamatukoguks, ja selle täiuslik tundmine pole vajalik selleks, et ühele elemendile hinnangut anda. [---] Tuleb osata määratleda – positiivselt või negatiivselt – raamatu kohta selles raamatukogus, nii nagu üks sõnagi ei oma tähendust muidu, kui vaid sama keele ja sama lause teiste sõnade suhtes.“ (lk 96)

Peale selle, et Bayard pakub lohutust kõigile lugejatele, on tegelikult **tema raamat** ka teatav instruksioon, kuidas eri kontekstides (seltskonnas, õpetaja ees, kirjaniku või kallimaga) oma mittelugemise piinadega toime tulla.

Ja selmet arutleda (edasi) Bayardi mõtete ja pakutud strateegiate üle, oleks kõige mõistlikum tema teost hinnata kasutajaga arvestamise printsiibist lähtudes. Kas klienti

2 Olgu siiski mainitud, et „Põrgupõhja uus Vanapagan“ on eeskujulikult „läbi loetud“.

petetakse või pakub juhend piisavalt selgeid juhtnööre eri olukordades toimetamiseks?

Seega asetan ennast katse-lauale, rebin endalt piinava **Süütunde** ürbi ning alustan (üles)tunnistusega, et mina pole lugenud Anton Hansen Tammsaare „Tõde ja õigust“. Pole näinud ka filmi, pole lugenud isegi sisukokkuvõt-teid.² Ma ei ole selle üle uhke, see ei ole prestiižne seisukoht ega kapriisne *statement*, kindlasti mitte. Pigem on niimoodi lihtsalt läinud.

Kui nüüd aga Bayardi uskuda, siis pole ma mitte kesk-kooli ühest põhilisest kohustus-liku kirjanduse teosest mööda nihverdanud võhik (kuidas see sai ikkagi juhtuda, on mulle endalegi siiani mõistatus), vaid üsna võrdväärsel tasemel part-ner igasugustes Tammsaare-teemalistes vestlustes. Olen ajapikku huviga jälginud, kuhu Tammsaare *magnum opus* paigu-tatakse, millisele riiulile ta eri raamatukogudes satub, mis kontekstis tema järele haara-takse ning kelle käsi seda must-valget (trüki)nestet esimesena puudutab. Järgmisena esitlengi tükikese oma teadmusest.

Ma tean, et ...

... see on eesti kultuuri baastekst.

... sellel on viis osa.

... **Jutt käib Vargamäest,** maatööst, maaelust (aga

samas on seal kuskil vahel Maurus, kes linnakoolis lapsi kiusab).

... „tee tööd ja näe vaeva, siis tuleb ka armastus“.

... seal tehakse tõesti väga palju tööd.

... sellele tsitaadile järgnev lause kannab hoopis vastu-pidist mõtet (aga millist, et armastust ei tulnudki?).

... Pearu on Priit Võigemasti näoga.

... Andres meenutab Priit Loogi.

... Vargamäe asubki mäe otsas, kus on nüüd muuseum, mille pinnal igal aastal etendatakse Tammsaare materjali, mille kulminatsioon oli Elmo Nüganeni „Tõe ja õiguse“ kõikide osade järjestikune maraton, mis väidetavalt oli väga pikk ja väga väsitav (ning sadas vihma!).

... Tallinnas on Tammsaare park, kus on Tammsaare kuhu, kus Tammsaare istub ja mõtleb oma raamatutele, ja et noored kirjanikud käivad tema ees vabandamas, kui nad ei ole oma loominguga rahul.

... „Tõde ja õigust“ peavad kõik inimesed gümnaasiu-mis lugema, mistõttu on see üks väheseid teoseid, mida peaaegu kõik eestlased on lugenud (ja mis on väga sarnane lavastusega „Eesti matus“, mida peaaegu kõik eestlased on näinud).

- ... ma pole kunagi kuulnud kedagi kindlalt väitmas, et talle ei meeldi Tammsaare „Tõde ja õigus“.
- ... Tammsaare on tõlkinud Dostojevskit (ja selle kuulsa „Kuritöö ja karistuse“, mis nii väga meenutab kõnealuse teose pealkirja).
- ... Valdur Mikita on öelnud: „Rahvas, kelle kõige kuulsam kirjandusteos on viieköiteline sookuivendamise käsiraamat, ei saa olla normaalne – ja ei peagi. Võimalik, et meil on ilmaruumis hoopis üks teine asi ajada.“³
- ... noortele ei meeldi koolis „Tõde ja õigust“ lugeda.
- ... täiskasvanutele meeldib „Tõde ja õigust“ tsiteerida.
- ... „Tõde ja õigus“ meeldib nii Andrus Kivirähkile kui ka Lauri Vahtrele.
- ... ma peaksin kindlasti „Tõe ja õiguse“ läbi lugema.

Kindlasti pole see ammendav nimekiri niitidest, mis mind Tammsaare „Tõe ja õigusega“ seovad, aga loodetavasti annab see siiski teatava ülevaate, mida tähendab rääkida raamatust, mida pole lugenud (ent mida kõik teised on). Siinkohal on paslik ilmselt tunnistada, et olen seda mitmeski olukorras juba teinud. Tammsaare on ilmunud välja ootamatutest seostest, hüpanud vestlustesse kummalistest mõtetest ning tabanud mind etteaimamatult,

võimaluseta vestlusest viisakalt taganeda. Ja nii olen üldiselt vaikinud, kuulanud teiste mõtteid (agaralt kaasa noogutades ja alati nõustudes) ning lõpuks isegi mõne tagasihoidliku repliigi poetanud, midagi võimalikult üldist ja mittemidagiütlevat.

Bayardi järgi olen aga käitunud täiesti valesti.

„Kuna raamat pole mitte niivõrd raamat, kuivõrd kõnesituatsioonide kogum, milles ta liigub ja muutub, siis tuleb meil, kui me tahame asjatundlikult rääkida raamatust, mida me pole lugenud, tunda huvi just nende situatsioonide vastu. Sest asi pole mitte raamatus, vaid selles, mis on raamatust saanud kriitikaruumis, kuhu ta on sattunud ja kus ta pidevalt teiseneb. Just selle uue objekti kohta, mida kujutab endast pidevas liikumises olev tekstide ja inimeste lõimumine, peab oskama õigel ajahetkel sobivaid lauseid moodustada.“ (lk 119)

Bayard nimetab neid situatioone, kus me peaksime „õigel ajahetkel sobivaid lauseid moodustama“, virtuaalseteks raamatukogudeks. Need üsna mängulised ruumid, mis kujunevad vestlustes erisuguste sisemiste raamatukogude kokkupuutepunktis (kollektiivse raamatukogu taustal), tekivad igas vestlussituatsioonis uuesti, seega on see üsna loov protsess. Selles ruumis (nagu igas

mängus) on ka mõned reeglid, millest kõige olulisem sedastab, et lõppkokkuvõttes polegi vaja (ega olegi võimalik) teada, kui palju (või kas üldse) on keegi mõnda kõnealust raamatut luge- nud. Vabanedes kramplikust püüdest kujundada enesest esin- duslik (kujutlus)pilt, peaksime laskma oma loomingul volata, langedes kommunikatsiooni keerukatesse (ent nauditava- tesse) pealiskaudsustesse. See, kes vaikib ja häbeneb – sellel on järelikult ka midagi varjata!

Järgmisel korral peaksin seega Bayardi kohaselt hoopis esimesena sõna võtma. Veelgi enam, teistele kaasa noogu- tamise asemel tuleks selgelt vastanduda, arutluskäik poole sõna pealt peatada ning oma tõlgendus lagedale lüüa. „See, kes oskab selliseid olukordi positiivselt läbi elada, kes suudab oma süütundekoorma maha visata ja pöörata tähele- panu konkreetsele situatsioonile, milles ta on ja mida see pakub, võib virtuaalse raamatukogu avamisega leida end autentses loomingulises ruumis, mida tuleb just sellisena võtta kõiges selle rikkuses ja võimalustes.” (lk 130)

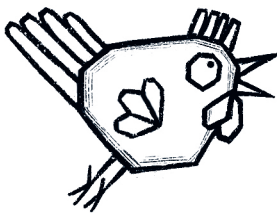
Olen üsna kindel, et kui peaksin viitama Tammsaarele kui varajasele postmodernistile ja täheldama sürrealismi siir- deid tema loomingus, vaadataks minu poole küll kahtlustava, aga omajagu intrigeeritud pilguga.

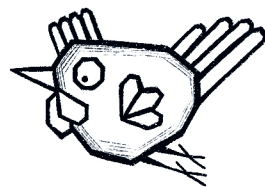
Kas tõesti? Milline huvitav tõlgendus ... Veelgi enam, kui ma võtaksin vaevaks kõnealuse raamatu taustal viidata mõnele Tammsaare tundmatule tööle, rõhutades selle kontekstuaalset ning temaatilist sarnasust, origi- naalset lähenemist ja suurepä- rast stiili, võiksin ilmselt hulluks ajada nii mõnegi akadeemiku (milline **Süütundet**ulv neid sel hetkel küll tabaks, eriti kui maldaksin küsida nende arva- must sellest fantoomraama- tust!). Kui kellelgi oleks aega, ressursi ja oskusi, võiks sellistest fantoomraamatutest kokku panna ilmselt ühe kõige geniaalsema raamatukogu, midagi Orhan Pamuki „Süütuse muuseumi” taolist.

Siit ei olegi tegelikult kaugel Bayardi viimane tõdemus, et lugemata raamatutest rääki- mine viib lugemist ootavate raamatute kirjutamiseni. „Lisaks eneseavastamisele asetab vest- lus raamatutest meid loomingu- lisse protsessi, kuna ta viib meid selle allika juurde. Ta näitab meile subjekti, mis sünnib loomingus, võimaldades kõne- lejal läbi elada see iseenesest ja raamatust eraldumise sünni- hetk, mil lugeja, kes lõpuks vabaneb teiste sõnade taagast, leiab endas jõudu iseenese sõnad valmis vermida ja sel kombel kirjanikuks saada.” (lk 139–140)

Kas tulevased Tammsaared sünnivad vanu Tammsaaresid

mittelugedes, julgen siiski
kahelda. Väärtkirjanduse luge-
mine on alati nauding. Aga selle
taustal tuleks aeg-ajalt lubada
ka lõbutsemist enda rumaluse
najak. Vähemalt värve võib
selline lähenemine küll meie
halli argipäeva (ja süngesse
lektüüri) juurde tuua. Kel
julgust, võtku järg üle. Mina
lähen nüüd vaikselt nurga taha
oma ignorantsi häbenema.

Ann Viisileht

meie unenägude taustal
kõnnivad suured ja aeglased loomad

nad teavad et nad on uni
et nad on taamal
et nad kõnnivad mägede poole

paljas ja tõeline nahk
tiivad üle laugude
hommikult kaldumas

su nägu on kõigest üks pind
üks ala mida pühitseda puudutusega
millele saada lähemale õrnuses
ja tõsimeeles. surmatõsiselt

lausun meid uuesti unne.
unne kus sa endale maailmu lood
unne kus avaldatakse asju
uutes unedes
unedes unede sees

oli kõue eel.
nüüd on vihmad suured
nad tulevad
truult
langemisele.

tammelehed algavad nagu väikesed käed
ma keeldun juunist
ja mäletan ainult maid

sest äkki oled sellest ilma
ilma sööstudest ja pürgimisest
millestki väga suurest
natuke hõljud vahepeal
ja siis lahkud, inimestest
magusast ja valusast ajast

sellest kui tundus et nii palju on kaalul
ei saa hingatagi rääkimata
iitsatamisest või tegudest

sellest mis vajutas lohu liivakaldasse
ja vett täis ei taha valguda

jääb äraspidi saarekeseks aega

ja selle terviseks võtakski!
selleks tõstakski klaasid.

langeme koos vaipadele
ja kunagi ütleme
meie armastus
oli sõjaeelne

et olime passiivsed
et vaibus päev
et elul vahtramahlamaik

ja meie vahel ei olnud mõõka

hargnemine lahknemine rajad
tagasitulek.

iga päev on saavutus
nädal kuu seejärel aasta
mil me tagasi ei lange
ei kohtu kella ega kaarsilla all
ei eksle jõelätteil jaanuarikuiti
ei kleepu ümarlaua ega teineteise külge
jääb mälestusi leebeid läbipaistvaid

suletud laugudes kestab õhuke pilt
udune kuu paisub õues aina enamaks
midagi kahaneb aeglasel kiirel
aeglasel aeglasel
ja möödapääsmatult
on öödes nüüdsest augud

metsakurbus
niiskes ja jahedas laanes
merest kaugel. rabatagune

jaaniõis kesköölilled
õhtuavarus. kohad ilma meieta

minnes pöörad selja
ja juba sammu kauguselt
hajub möödunu tühipali

kõik mis kunagi on olnud
on vaid üks poolik küsimus
vastamatuses, elude mittesamaduses

puu raputab end natuke
ja on muutunud

kõik päikesed surevad
päikestest saavad kuud
ja valguse aeg saab otsa

aga kiri kus sulle midagi öeldi
jääb paistma sinu näost.

ma ei ela selles linnas ma elan kujutlustes
ja selle linna kohal

kuni ma ootan ja tahan unustada et ma
ootan

korraks tundsin sellist lõhna
nagu ma kunagi arvasin et tartu on
kuidas ta võis tuisata ja kuluda
eelmise sajandi alguse novellides

põimida siniliiliaid patsi

lubas suudelda juukseile

ja oli nii
justkui ma poleks kunagi näinud sireleid
ega teadnud mismoodi on
olla nendega samal ajal.

talve lõppedes läks ema ikka aknale
ja vaatas sealt põldudele ja ütles
et kevadet on õhus. kevad on juba õhus.

valgus oli veel kuidagi kale, külm-kahvatusinine,
aga selge, töotav.
maa lõhnas mullast ja jääst,
aga puud hakkasid ennast juba avama
ja taevas.

üks väikene rituaal
kutsuda elu
enese poole

ja ma uskusin teda, pöördusin väljadele ja tundsin sama:

kevadet on õhus. ja siis on õhus sügist.
kukuvad õunad, muljuvad, ploomipuud raksatavad oma raskuse all pooleks,
kaheks, neljaks.

minu piltidel
on kuu väga väikene.
ainult väga kaugelt
on mul õnnestunud teda tabada.
niimoodi juhuslikult, pealesatutult
ja ise
pole ta ka lähemale tulnud.

linnuna kanjonites ekselda
ligipääsu poole
enda saatuse eest kostjana
kinnitada kinnitada kinnitada
tähe peegeldus astangult
on hägune
mitte ühegi reaalsuse sarnane

seda siis vaikselt vaiba alla pühkida
reisida uutesse maailmadesse
kus mitte mõelda inimeseks olemisest
olla
inimeseks

laine võib paotuda
minna
ükskõik-mistahes-kuhu.

Päevik

Priit Põldma

*Jaaniöö sealpool mu õuemüüri.
Siinpool mina ilma jaaniööta.
Sest jaaniöö on seal, kus seda peetakse.
Minu jagu on öiste lõkete kuma,
naerupahvakute ja jalapõntsastuste kaik.
Ja juhuslik hõige kelleltki, kes ei tea, et mina olen olemas.*

12.04.1919

*Alberto Caeiro
(tõlkinud Ain Kaalep)*

Naaberaias tehakse lõket, süüakse, vaadatakse-kommen-
teeritakse jalgpalliülekanne, mina oma aias loen pealambi
valgel Elli Soolo järelsõna Indrek Hirve luulekogule ja
püüan taas taibata, kus jookseb ses tekstis siira vaimustuse
ja peene ironia piir. Täielik jaaniöö sealpool mu õuemüüri.

Sõber, kes Pessoa „Autopsühhograafia“ kinkis, pistis
kirjakese just selle luuletuse kohta. Kas kogemata? Kas
meelega? Või pistsin ma ise? Kogemata? Meelega?

27.09.2020 kl 00.01

Kuidas elada üle veel üks pime sügis, veel üks luhtunud lootus, veel üks lõpetus, teades, et seegi ei jää viimaseks, et neid tuleb veel – sügiseid, luhtumisi, lõpetusi? Aga see tähendab, et peab tulema ka veel kevadeid, veel lootusi ja alguseid. Kaua jaksad kevadet vastu võtta kevadena, aimamata temas juba sügist? On mõnes alguses igavik ka sees? Või on see igas alguses, kui ainult oskaks seda näha ja alal hoida?

Läksin kinno spioonipõnevikku vaatama – mitte niivõrd selleks, et seda filmi näha, kuivõrd selleks, et mitte oma mõtetega üksi olla. Teel kohtasin sõpra, ta imestas: „Üksi lähedki?” Ma ei ole kunagi aru saanud koos kinoskäimisest. Filmi vaadates ei saa ju suhelda? Vaikselt pimedas käest hoida, seda muidugi, ja see võib olla väga intensiivne, elav ja nüansirikas suhtlus. Aga seda võiks ju filmitagi teha. Kas ei takista käesthoidmine kohtumist filmiga ja vastupidi, kas ei takista film kohtumist teineteisega? Olen kuulnud, et mõni inimene kutsub teise ilma igasuguse romantilise tagamõtteta kinno, sest pole ammu näinud. See on mu jaoks täielik müstika. Kinos pole ju isegi vaheaega, kui on ebamugav, et pole kellegagi suhelda.

Spioonifilm täitis ootused, jälgisin kaks tundi pingsat süžeed, ei olnud sunnitud mõtlema ühtegi omaenese mõtet.

Sõber, keda nägin, mängib ses filmis. Ta ütles, et helistaksin pärast, räägiksin, kuidas oli, nii tema kui film. Mida oleks mul talle öelda? Kogu seda filmi ja ka tema olemist selle sees juhtis žanri loogika, stsenaariumi dünaamika, aga mitte inimlik irratsionaalne psühholoogia. Ja tema roll oli olla alguses ilus ja lõpus kurb. Ta tegi seda igati veenvalt, jah, seda võiksin talle küll öelda. Aga see, kuidas ta seda tegi, ei väljunud hetkekski žanri piiridest. Võib-olla oligi hea, et ei väljunud, võib-olla rikkunuks see filmi ära, kui keegi olnuks seal nii, nagu ollakse elus: habras ja torkiv, vastuokslik, aga mitte nii, nagu ollakse (spiooni)filmis: ilus või kurb, peaasi et selgesti mõistetav ja nimetatav. Ja tegelikult olin minagi täna tänulik, et mulle ei näidatud kinos midagi, mis

mu enda elu puudutab, vaid räägiti muinasjuttu mingist kaugest-vöörast maailmast, mil pole minu omaga midagi ühist.

Miks ma sellele sõbrale ikkagi ei helistanud? Kas või selleks, et seda kõike rääkida. Ta oleks võib-olla aru saanud. Miks ma ootan õhtute kaupa mõnd kõnet või kirja, aga kui keegi ütleb „helista!“, jätan helistamata? Mis meil viga on, et me ei julge üksteisele helistada?

10.10.2020 kl 00.10

Järjest juhtub, et inimesed lähedalt ja kaugemalt lähuvad tumeduse kätte, sukelduvad pimedusse, hakkavad kahtlema isegi omaenese eluvõimelisuses. Millise mõtte ja teoga neid aidata? Kuidas mitte karta aidata? Kuidas neid oma aidata tahtmisega mitte eemale peletada? Kuidas me teame, kes meid praegu tegelikult ja kõige enam vajab?

Mida teeb praegu see sõber, kellega rääkisime täna elust ja surmast, valust ja võimetusest, ning kes jäi minust oma köögitaburetile kõssitama? Mida teeb praegu see sõber, kel on kohe sünnipäev, aga kes peab selle veetma ihuüksinda, kuna viibis paari päeva eest ühes ruumis viirusesse nakatunuga? Mida teeb see sõber, kes mulle täna helistas, aga kellele ei jõudnud tagasi helistada? Ja mida teeb see sõber, kelle peale täna ei jõudnud mõeldagi? Mida nad teevad, kui nad silmapiiril pole? Kas nad püsivad elus?

Käisin töö asjus lasterikaste perede isadepäeva koosolekul, kus kõneldi lähisuhtevägivallast. Mehed (isad) tõmbasid enesestmõistetava hoolivusega ette kardinaid, et päike nende naistele-lastele silma ei paistaks. Mina mõtlesin: miks nad varjavad päikest, mida praegu niigi vähe näeb? Aga leppisin sellega, et nemad tahavad teisiti. Lihtne on leppida võõraste inimeste eripäradega, teades, et ei näe neid inimesi võib-olla enam kunagi. Las ta olla teistsugune, las ma olla teistsugune, see ei tee kummalegi haiget. Kui samamoodi käitub aga lähedane inimene, pere-
 liige, sõber, võib-olla keegi, kellega oled otsustanud oma eluteed jagada, võib selline asi pööraselt

ärritada. Ruloo ettetõmbamine võib olla kinnituseks me kahe möödapäasmatust võõrusest. Sealt arenevad torked ja pisted, solvangud ja sulgumised. Selle taga on vist hirm. Hirm oma lähedastele võõraks jääda. Võib-olla kõige suurem hirm üldse.

09.11.2020 kl 00.28

Sattusin rongis kõrvuti istuma mehega, kellega olen varem põgusalt kokku puutunud ja aimanud, et meid võib midagi siduda, aga kellega pole kunagi saanud põhjalikult vestelda. Nüüd sõitsime koos ühest linnast teise, kaks tundi ja üksteist minutit. Rääkisime tühjast-tähjast, pooleli ja tehtud töödest. Tekkis paus, mille jooksul katsusin sõnastada seda, mida olen temalt mitu aastat küsida tahtnud. Kui olin peaaegu valmis seda välja ütleva, teatas tema, et magab nüüd natuke. Pani klapid kõrva ja silmad kinni.

Tamburis vaidlesid kaks tüdrukut, pakun, et umbes kolmeteistaastast, selle üle, kas Jumal on olemas. „Jumal on väljamõeldis,” kinnitas üks äärmise veendumusega. Teine polnud nõus. Kumbki ei kavatsenud meelt muuta. Argumente polnud kummalgi. Kui palju sajandeid inimkonna ajalugu sisaldus nende vaidluses.

Jõudsin V linna, kus hakkab homme hommikul uus prooviprotsess. Linn on ajatunnel, kuhu sattudes meenuvad eelmised korrad, mil olen siin olnud, lootused ja luhtumised, igatsused ja kohtumised, jutud, mis siin on aetud või ajamata jäänud. Kord olen siia linna põgenenud üksilduse eest, tundnud siin võimalust olla inimestega koos. Kord olen põgenenud kooselu eest, kasutanud võimalust olla siin üksi, mõelda asju selgeks. Mille või kelle eest põgenen seekord?

Avastasin, et teatri pansionaadi tuba ja mu praegune kodu on üpris sarnased. Pansionaadis on kööginurk ühiskasutuses, kodus on jällegi duširuum koridoris. Pansionaadis on käepärast ainult need raamatud, mille olen teadlikult välja valinud ja kaasa vedanud, kodus kõik need, mis aastate jooksul kuhjunud. Muud vahet nagu polegi.

10.11.2020 kl 23.20

Esimene proovipäev – kohtumised inimestega, keda ei ole ammu näinud, ja uued tutvused. Soojad tered, tulvil lootust, et algav ühine teekond viib punkti, kuhu kõik minna tahavad. Kas sellist punkti aga on? Kas me saame üldse koos kuhugi minna? Keegi ei tea. Aga ometi, iga vähegi terve prooviprotsessi alguses, kus materjal ei ole valitud mingist välisest survest lähtudes, on väga palju lootusi.

Mulle sobib praegu mu vabakutselise roll, võimatus astuda vahepeal sisse majadesse, kus inimesed päevast päeva töötavad, vaadata, kuidas nad hommikuti kohtuvad, kohvi joovad, uudiseid vahetavad, siis tööd teevad, suitsetavad, lõunatavad, lobisevad, ning teha nägu, et olen üks nende seast. Seejärel oma seitse asja kokku pakkida ja tulema tulla. Kardan end siduda, samas tunnen vajadust kuhugi kuuluda. On see teiste suhtes õiglane? Kas maju ei hoiu püsti siiski need, kes neile oma elu pühendavad? Kas mina – julgemata pühenduda – tohin tarvitada institutsioonide hüvesid?

Kundera kirjeldab meest, kes ei kohtunud oma kallimatega kunagi tihedamalt kui kolme nädala tagant. Distantis võimaldab hoida meeldivat maski. Uskuda ise ja panna teisi uskuma, et oled täitsa talutav. Kui ei ole inimestega liiga palju koos, on võimalik, et ei paljastugi su pimedamad tahud. Su äng ja teravused. Kas see tähendab, et ei tohiks elada koos inimestega, keda armastad? Ei tohiks elada oma kodulinna? Ei tohiks ehk elada oma koduski?

Kui inimsuhted on sama ajutised kui pansio-naadielu, võib tekkida tunne, et kõik on kogu aeg stabiilselt kena. Mitte intensiivselt vaimustav ega painavalt ängistav, vaid just stabiilselt kena. Ajutine, aga viisakas.

Sõber R küsis täna hommikul O käest, miks tal nii rõõmus tuju on. O vastas: „Ilm on nii sitt, miks mul ei või siis hea tuju olla?“

12.11.2020 kl 00.04

Ühel augusti hilisel õhtul, ühel väga-väga soojal õhtul, võib-olla viimasel soojal õhtul sellel suvel istusime sõber T-ga välikohvikus, õigemini lihtsalt

kõnniteele paigutatud laua taga, jõime veini ja sõime frititud kalamaime. Rääkisime – millest täpselt, ei mäleta, aga olen veendunud, et päris asjadest. Olemasolemise tundest. Tänavu suvel, pärast karantiinikevadet, olid sellised õhtud hinnalisemad kui varem. Mõistad, et võimalus sõbraga soojal hilisõhtul õues rääkida ei pruugigi olla igavene. Täna jaltasin seitsmest tänavanurgast mööda ja muidugi ei mingit välikohvikut enam, ainult novembrikõledus, sõbral pole aega ega endalgi, veiniisu ei ole samuti, vaimset ruumi kujundavad viiruseuudised ja hirm.

Kõiki frititud kalamaime ei jaksanud me tol õhtul ära süüa. Need, mis alles jätsime, visati minema. Nende kalade elu jäi ära täiesti ilmaaegu. Neid ei oodanud isegi koht kellegi kõhus, mälestus kellegi maitsemeeles.

Minu elus on olnud hiliseid õhtuid ja varaseid hommikuid, tähenduslikke vestlusi ja vaikimisi, mis on jätnud jälje. Kui ühtegi säärast enam ei tuleks, siis võiks olnutest ikkagi elada. Neil kalamaimudel jäi kõik kogemata, avastamata, olemata. Aga kogetud õhtud ja hommikud teevad ahneks. Tahaks selliseid veel. Hirmus inimeseloom. Mõtles kalamaimudele ja ole tänulik.

14.11.2020 kl 00.16

Teater on võib-olla viimaseid paiku, kus noored ja vanad kohtuvad ja räägivad. Jutustavad lugusid, arutavad inimsuhete üle. Muidu suhtleme sageli üksnes omavanustega, inimestega, kelle kujunemislugu ja ilmavaade on üpris sarnased. Aga teatritöös võivad kokku sattuda eri põlvkondadest inimesed. Proovis on maru huvitav kuulata ja mõistatada, milline sündmus või kogemus võib olla viinud selle seisukohani, vaatenurgani, mida inimene väljendab. Täna vaidlesime ühe päevauudise üle ja huvitav oli, kuis pinged, eriarvamused ei läinud üldse loogiliselt põlvkondi pidi. Üllatav, kui sarnane võib sinuga olla mõni sinust nii palju vanem ja hoopis teistsuguse elukogemusega inimene, kui sarnased võivad olla teie hirmud, ideaalid, vaated asjadele, ainult et temasse on need kinnistunud palju

sügavamale ja muutunud seeläbi mitmemõõtmelisemaks, isiklikumaks. Ja üllatav, kui erineva elutundega võib olla mõni su eakaaslane, olete käinud üsna samu radu pidi, aga kohati tundub, et räägite täiesti erinevas keeles. Vahel jahmud, kui palju on sul mõnelt omavanuselt õppida. Kui palju võib ta sulle avada uksi, mida sa ei ole julgenud paotadagi, mille olemasoluski oled kahelnud.

Kui toimub kohtumine, pole vanustel justkui mingit tähendust. Midagi muud on olulisem. Samamoodi nagu armunud olles kaotab iha oma jõu. Imetus, huvi, igatsus on siis nii palju intensiivsemad, et tõukavad iha kuskile hoopis tagaplaanile. Me ikkagi vist ei otsi ainult füüsilist lähedust, võimlust jätkata sugu, vaid midagi veel. Ja võime seda sageli saada hoopis teisalt, mitte sealt, kus eeldame teda olevat. Võime seda kogeda peaaegu möödamminnes, väga üürikestes intensiivsetes hetkedes.

Kas selleks, et kohtumine oleks toimunud ja jääks igavesti kestma, peab ta olema mõlemale osalisele erakordne ja tähenduslik? Või piisab sellest, kui ta on olnud seda ainult sulle? Aga kas ta siis on üldse olnud kohtumine?

Teinekord mäletad väga erksalt, mida keegi on sulle öelnud, aga kui see temaga mõni aeg hiljem jutuks tuleb, ei mäleta ta üldse, et on seda öelnud, ei mäleta seda mõtet, ei mäleta võib-olla seda kohtumistki. Aga sind on see saatnud. Ja vahel vastupidi – keegi tuletab sulle meelde mõnd su enda lauset, väidet, mõtet, ja sa ei mäletagi, et oled niiviisi mõelnud. Kui teine ei mäleta mõnd mulle olulist lauset või kohtumist, tunnen end nagu pisut petetuna. Ja kui ma ise ei mäleta midagi, mis on teisele oluline, tunnen end ka pisut petjana ja sellepärast süüdi. Aga võib-olla ei peaks. Kui keegi on sulle öelnud midagi, mille üle järele mõelda, mille poole pürgida, siis on see juba suur õnn. Ja kui kellelegi teisele on sinu kaudu ilmunud midagi olulist, siis on seegi ju üksnes tore.

Ere ja mahasalgamatu ühisosa inimeste vahel võib ilmuda siis, kui nähakse samal viivul täpselt sama, midagi vaevumärgatavat, peaaegu nähtamatut,

näiteks pikselööki teisel pool metsa ... Ja teinekord võib see tunne tekkida hoopis siis, kui üks näeb ja teine ei näe, aga see, kes nägi, kirjeldab, ja mina, kes ma ei näinud, näen seda pikselööki läbi tema silmade. Me ei pea nägema, tundma, teadma samu asju, et olla koos. Ehk just selle kaudu, et me teadvustame erinevust, saame olla päriselt koos? Või on ka see vaid küüniline postmodernistlik mõttekonstruktsioon, mida ma juba kirjapaneku hetkel ise ei usu? Sest millegipärast jääb ikkagi igatsus. Olla kellegagi koos, märgata sama pikset, jääda äikese meelevalda, saada samast vihmast läbimärjaks, saada üheainsa välgutabamusega pihta ... Aga me hulgume siiski selles maailmas erinevates kehades, ei ole kõik üks, oleme paisatud olukorda, kus minal ja sinal on vahe. Kas selle olukorra eesmärk on teiste käest midagi õppida ja erinevusi armastama hakata või hoopis aru saada erinevuste illusoorisusest? Mida me peaksime õieti otsima – kas seda, mille poolest oleme erinevad, või seda, mille poolest samad? Kumb tee viib rohkem teineteiseni?

18.11.2020 kl 23.11

Kui satud kogemata kombel uuesti neile tänavatele, kus oled varem ainult korra ja kellegagi koos kõndinud, siis tuleb kõik meelde. Kõik jutud, mis just neil tänavanurkadel räägitud, ja kuidas koos mõnd akent või laternaposti vaadatud. See, kui kaua võis koos mõnel täiesti mõttetul teemal nalja teha, ilma et oleks hakanud piinlik. Kõik mõtted ja virvendused, mis tol hetkel olid.

Ei saa taga nutta seda, mis on olnud. Sest see on olnud ja on alati, jääb meiega, kui ta on olnud oluline. Nutma ajab see, mis on jäänud olemata, aga mille olemise võimalikkus on peast läbi vilksatanud, midagi sisimas äratanud. See, mis oleks võinud olla ja millest nüüd tead päris kindlasti, et see ei saa kunagi olema.

Kuigi võib-olla on ka selline mõte vale. Võib-olla ei leina me taga mitte seda, mis oleks võinud olla, vaid seda hetke, kui tundus, et see võiks olla. Leiname sügisel taga kevadet, kui tundus, et suvi on

ees. Ei leina suve. Aga see hetk, kui tundus, et kõik on võimalik, on ju ka olnud. Tähendab, pole midagi leinata, sest on olnud mõtted ja kujutlused ja sedagi on juba palju, väga palju.

Koos kulgemiseks on meeletult palju võimalusi. Ei pea iga päev nägema, ei pea käest hoidma. Ei pea isegi helistama, kirjutama. Piisab sellest, kui tead, et teine inimene on ka olemas, et ta on ka teel. Juba see annab lootust ja jaksu püsida – teadmine, et teisi rändureid on veel.

21.11.2020 kl 23.36

M, kellega pidime täna minu juures kohtuma ja koos kirjutama hakkama, jäi mõne minuti hiljaks. Teda oodates mõistsin, kui väga mulle meeldib oodata. Kui õnnelikud on need hetked, kui tead, et oodatav kohe saabub, aga teda veel ei ole. See on nagu keset päeva kingituseks saadud lisa-aeg, millega ei pea midagi kasulikku peale hakkama, vaid tohib teha midagi täiesti teadlikult tarbetut. Õngitsed riiulist välja oma lemmikraamatu ja loed üle oma lemmikohti. Teed veel ühe tassi teed. Istud, vaatad seina ja lased mõtetel käia. Mõtled tulijale. Samal ajal kuulad pingsalt hääli trepikojast. Pilk volksab ebaloogiliselt tihti aknast välja: kas ta tuleb juba? Oodates tunned, et oled kellegagi seotud. Sul on elus, keda oodata. Olen tänulik inimestele, keda saab oodata.

Ja kui viimaks kõlab uksel koputus, siis ei tohi liiga kiiresti avada, et mitte välja näidata, et ma juba ootasin, sest muidu tunneb teine, nagu ta oleks hiljaks jäänud. Aga samas ei tohi ka liiga kaua koputusele vastamata jätta, et teine ei tunneks, nagu polekski teda oodatud, tema tulekuks valmis oldud, tema peale mõeldud.

Eile tervitas O kõiki enda juurde saabujaid fraasiga „Õige inimene õiges kohas“. Kui seda esimest korda kuulsin, see tähendab, kui ta seda mulle ütles, oli see vahva ja rõõmustav. Aga kui ta seda täpselt samamoodi igale järgmisele saabujale lausus, hakkas pisut naljakas. Kuid nemad kuulsid seda siis ju samuti esimest korda. Ei tohtinud neile välja näidata, et mina olen seda juba kuulnud. Kas

muigas keegi endamisi ka siis, kui mina saabusin ja see lause kõlas? Igatahes on see väga ilus tunne, mida ligimesele tekitada – olla õige inimene õiges kohas. Võib-olla üks ilusamaid tundeid üldse, mida teisele valmistada.

22.11.2020 kl 22.39

Veedan iga päev kümneid minuteid teatri suitsu-ruumis, sest seal räägitakse põhilisest. Mitte otse-sõnu – räägitakse naljakaid lugusid ja tehakse mitmetähenduslikke vihjeid, aga selle pealispinna all kombatakse üksteise maailmanägemist ja keerutatakse ümber teemade, mis proovisaalis esile kerkinud. Ma ei taha sellest kompamisest ja keerutamisest ilma jääda, aga ei suitseta sellegipoolest. Ma imetlen suitsetamist ja suitsetajaid, seda üleolekut ratsionaalsest, tervemõistuslikust maailmast, mis tekib, kui kõlab välgumihkliklõps ja süttib sigaret. Suitsetaja on väljaspool kõigist hierarhiatest, kohustustest, rollidest. Koos suitsu tehes saavad võrdseteks nooremad ja vanemad, ülemused ja alluvad, jõulisemad ja pelglikumad natuurid. Selle jaoks on antud kindla pikkusega aeg, mida ei saa tagasi pöörata – sigaret kahaneb silmanähtavalt ja paratamatult, numbrid liiguvad nulli. Sigaretis materialiseerub elu ajutisus. Sel hetkel, kui läidetakse sigaretid, lepitakse surmaga, igal tasandil. Ja ollakse seeläbi erakordselt elus. Minus ei ole nii palju julgust ja vabadust, nii palju üleolekut surmahirmust, et süüdata sigaret. Võib-olla peaksin seda tegema, võib-olla saaksin mingitest hirmudest vabaks. Praegu saan käia ja imetleda neid, kes on minust vabamad, kartmatumad, elusamad.

28.11.2020 kl 22.27

Sõber J-i sünnipäev, läksime hommikul viiekesi tema juurde, üleslaulmisest ei tulnud midagi välja, sest ta oli juba ärganud, aga laulsime ta akna all, siis läksime sisse, küpsetasime pannkooke, tegime J-i eestvedamisel hommikuvõimlemist, siis istusime sööma. Kogu see hommik oli nagu tervitus mingist teisest ajast, meeldetuletus mingist varasemast

maailmast. Kusjuures võimalik, et seda maailma ennast pole kunagi olemas olnud, on ainult mälestus, mis mõnel üürikesel hommikul realiseerub. Siis on ainult naljad ja naer, rõõm koosolemisest. Me ei rääkinud sõnagi üksteisega seotud haigetsaamistest, eilsest ebaõnnestunud esietendusest, kus mõned meist olid laval ja teised saalis, tarvitatavatel rohtudel, eesootavast teadmatusest, viirusest ... ei rääkinud. Aga me ei meenutanud ka ühiseid koolipäevi, vaid olime koos tänases. Ma hakkan sageli kõhima, kui on palju naerdud või räägitud. See on ebamugav, praegu veel eriti, nii endas kui ümbritsevates tekib kohe tõvehirm. Täna hommikuse suure naermise ja rääkimise jooksul kõhatasin vaid korra. Pääaegu uskumatu, et selliseid hommikuid on ka olemas. See hommik oli jaaniöö siinpool mu õuemüüri. Kui kaua sellest tundest jätkub?

Kui koju jalutasin, sõitis rattaga mööda üks mu õpetaja – hõikasin teda, ta tuli ratta seljast maha, rääkisime juttu. Ta heitis mulle ette liigset konservatiivsust, epigoonlust, julgematust teha seda, mis mulle päriselt oluline, väljendada seda, kes mina päriselt olen. Sõbralikult, sest ta ongi sõbralik mees, vähemasti minuga. Valus, kui sulle heidetakse ette seda, mida oled ise teistele ette heitnud. Sõnas ja mõttes. Veel eile ja tänagi. Ma usun nagu temagi, et pole mõtet teha midagi, kui see ei koosne täienisti sinust, kui sa ei anna ennast sellesse lõpuni, vaid imiteerid mingit kultuurilist konventsiooni, püüad passida traditsiooni, pälvida autoriteetide tunnustust. Ma ei osanud talle midagi vastuseks kosta, ma ei hakanud ka juurdlema seeüles, mis valu tal selle teemaga on, et ta sellest nii sageli räägib – tundsin, et tal on põhimõtteliselt õigus, et ma olen olnud poolik ja pelglik.

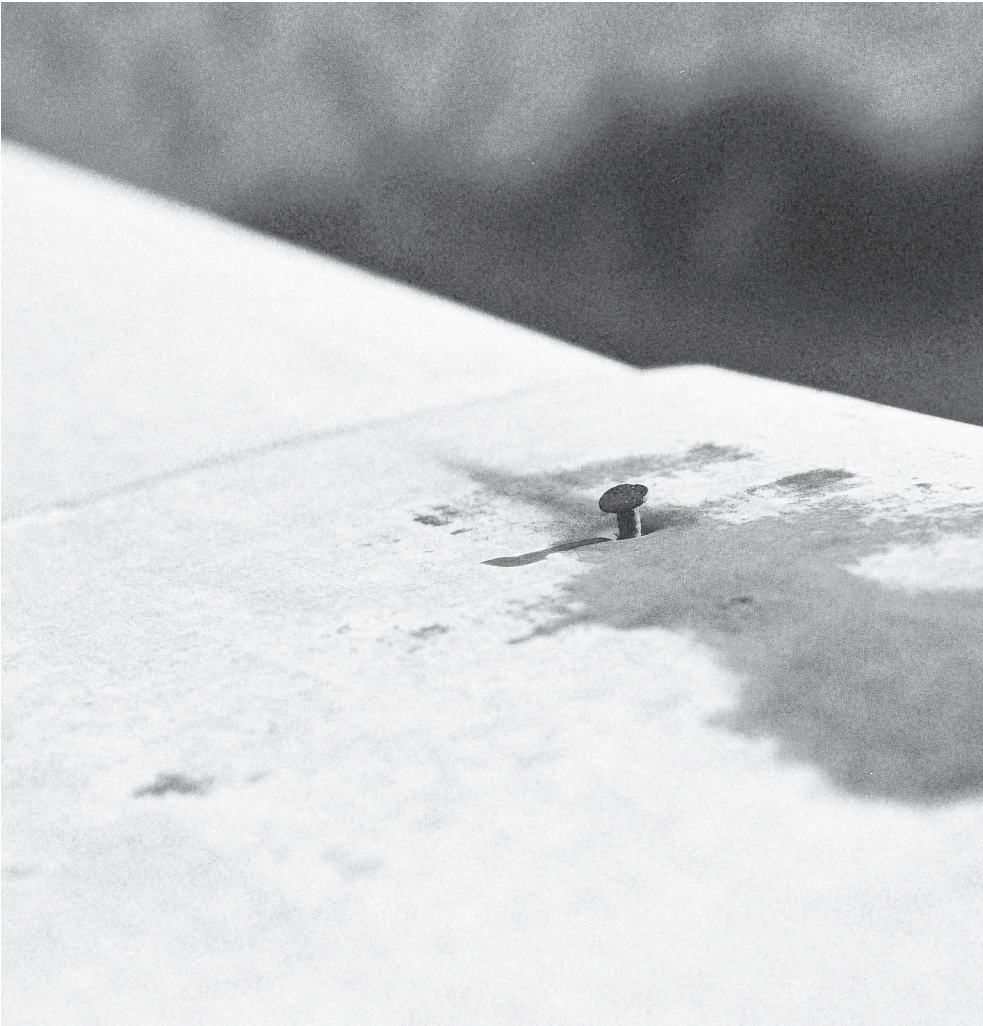
Õpetaja patsutas mind käsivarrele, justkui lohutavalt, kuigi seda polnud tarvis, ütles, et ei hoi mind kauem kinni (pentsik viisakusvormel, millega vestlustest põgeneda – alati natuke liiga läbinähtav), hüppas ratta selga ja sõitis läbi vihma kodu poole. Kuidas elada oma homset päeva nii, et kõigel, mida ma teen, oleks natuke rohkem mõtet?

Õhtul sõitsin läbi kottpimeda Eestimaal Tallinnast V linna, vaatasin rongis filmi mehest, kes on oma kogukonnas teiste saatja nende viimsel teekonnal. Tallinnas oli vihm, V linnas lumi. Pansionaati olid ilmunud jõulutuled. Olen jõuluehteid ikka põlanud, tobedaks ilutsemiseks ja tühjaks energiakuluks pidanud. Kui päevatööl käisin, kustutasin igal õhtul ära need väikesed tulukesed, mis terveks kuuks põlema jäetakse, hommikul pani keegi need jälle põlema. Aga täna – kuigi olen pansionaadis üksinda, siis ei hakka jõulutulesid kustutama. Põlegu pealegi. Nad kuulutavad seda, et varsti hakkab valgemaks minema.

Tuleb veel natuke vastu pidada. Pidada vastu see talv. Ja siis veel mõnikümmend talve.

30.11.2020 kl 23.06

BALTI VIHIK

*Tõkinud Kristjan Haljak ja Triin Paja.
Tõiked valmised 2020. aasta septembris
Läti luulepäevade festivali luuletõlke
töötoas.*

Dovilē Kuzminskaitē

kui vōōras on kōik kui vōōrad kontuurid linnal tuhm
 umas nii kui veri tuhmub kui imbub kangasse – kōik puna
 ne kaotab värvi kōik värviline hakkab punama – vare
 sed tuhluvad prūgimāel leida ei leidu enam suurt midagi ent
 küll veel leidub veel sūgavamal kui kōik vōōras
 on juba ette vōōras jātukudes pimedas roomates mōōda
 veene pilk maas vaata vaata kuhu sa lähed vōi muidu ko
 gemata astud mutta veebruaris mārtsis tuleb ikka ette sest vihm se
 st udu sest väga sest pärast külma maa on lõtv hall
 kleepub talla alla ja tuleb sinuga kōikjale kaasa leiad kive
 kodust pōuest visaku esimene kivi too kes kivita – ja kōik vōō
 ras ujub mōōda puutumata sinu sisemust ent vahel verekeelsed lee
 gid limpsavad pragunevaid mōranevaid seinu mōranevaid mōra
 nevaid mō ra nevaid ja minu arust mulle sina minust oled vōōram

geto

kui ütlesin talle
et olen magalarajoonist
nägin end miskipärast dressides
najatumas vastu
kebabikioski seina
taskud täis sihvkasid
sõrmenukkides tukslemas verekihk
silmad täis pliid
ja autode möödudes
välgatas siin-seal kuldhambaid
ütlen seda kõike sulle
oma argielu hallis ruumis
sest asjad on praegu üpriski hallid
sest pole sugugi oluline kas su rajoon magab
või on alati ärkvel

kui ainult päikesetõus
läbistab sind
oma heleda niidiga
kui see su lahti teeb

Vilniuse litaania

kas mäletad mu nime mu linn
kes sa laguned kõduned vajud aina allapoole aina sügavamale
hiilgusesse
jesuiitide hullumeelsete linn armastuse ja töotuste
murdmise
linn

jõgede vahel uhkete ronkadega kroonitud
sinu riigi igavene au ja vägi hajub katkenud palvehelmestel
laiali
hurtsikute ja valguse linn
Kunčinase linn vegan
ja gluteenivaba sinu y- ja z-põlvkonna vohavad hipsterid

puudutustest tuhmunud inglinägudega poisikesed
ma tulen sind tagasi võtma ma tean et
neelad mu alla

*selle teksti võinuks kirjutada
Edward Hopper*

vaid kaks unenägu ongi järel
tavaliselt nad põimuvad
kõigepealt sirutuvad välja sinised käed
- jõledad El Greco sinised -
kägistavad
kui hakkad juba lämbuma
ja tundub et kohe-kohe ärkad
tõstavad nad su üles ja vinnavad ristile
ja taovad
löök
    kajab õrnalt
löök
    on täpne
löök
    küllap nad teavad
löök
    kuhu varem
löök
    on löödud
koidukumas leiad padja alt
verise naela

non serviam

udust kumab valgust kriuksuvad neli kinga
meist üks ei jätnud jalajälgi
me kõndisime tasa nagu see lepatriinu mööda
sinu pihku päev nii pikk kui ainitine pilk
kui valgus suvisel pärastlõunal
keegi kandis kaelas
ust öeldes ei või iial teada
millal tuleb tuju lahkuda ja tagatipuks
väänab kellegi käsi sinu kaela
öeldes vaata no *vaata kui kaunis kõik on*
ja sina vaatad ainiti ja siis pudeneb su silmist
leevikesi

kui see põuaga kahanes
kahvatu ja jahe
ärkasin helide
ja tuhamaitse peale

ma ei suutnud uskuda
et see oli kahanenud
ma libisesin edasi
aga ei mõistnud midagi
ma tundsin üksnes niiskust
ma kuulsin koerte kõhimist
ma aimasin
et minust libisevad mööda
pikad kiviread

tundsin kuidas minu kõhus
lebab lõhkemata paugutaja
tuhka täis

telk

kõik kivistus
niiske tihkjas
nii hämar telk
kojata teod

ja mida pidin siis tegema
kui mu leidsid
ja valisid mu välja
teiste tüdrukute seast
lõkke ümber
kas too lõke
üldse oligi?
teismeliste kujud
on nii hägused
kohmakad kui
ulatavad üksteisele
pilgeni südamerütmi täis
pudeleid
tähtsas ringis
ja pimedas
see peab toimuma pimedas
kuid sina
olid nutikas
sul oli taskulamp

soe kiir libises üle
mu näo
mis valguse käes
peaaegu purunes
ja ma pakkusin sulle
enda kõige
armsamat vara –
pikki aastaid alles hoitud igatsust
nagu ära lõigatud juukseid
pappkarbis

see on õrn
suletud ruum
kus olla
telk
kaks keelt
liiguvad
ent üks
ei mäleta teist

Krista Anna Belševica

Kõik on nii ebaromantiliselt tavaline
et naera ribadeks
vaikne
küllastunud
igav rahu
aga maa tuksub tasa
ja korraga näib kõik
nii tavatult elus
ja terve sajandiku sekundist
on see kõige lihtsam asi maailmas.

2017: kosmoseodüsseia

Aistis Žekevičius

huvitav kuidas näevad tulevikus meie põlvkonda ajaloolased
kas kui esimest mis enam ei eristanud
fiktsiooni tegelikkusest
(ma ei pea siin silmas maagilist realismi)
ja mis ahnelt sukeldus avastamata
virtuaalreaalsustesse
või kui viimast kes kasvas üles hoovides
ilma internetita ent tagudes ruutu
ja uka uka mina prii
mõnuga kratsides kärnu
ja kommertspeedide
kiiresti kadunud kumas hulkudes
täis plahvatusohtlikku segu
hirmust ja entusiasmist
olime justkui kõndivad
viitsütikuga pommid
valmis iga hetk lendama vastu taevast
koos kõigiga keda armastame

7.

see on veenuspoisi taassünd
 džässplaat käib korduse peal
 tüdruk raiskaja moetsikk
 a ei hoopis mingi kutt
 sandaalideta sajalgne
 almodóvari filmis
 naine punases
 naine valges
 naine mustas
 a kus on naine-kosmonaut?
 teises filmis
 keegi tõi narkotsi
 punnisime vastu aga võtsime ikka
 siis jälle punnisime vastu aga võtsime ikka
 jube raske on punnida vastu läbi une
 see on süda
 see on tuli
 see on lill
 see on süsi
 joonista sellega üks ring
 õpi loitsima
 siniseid tiibu
 sametist pinda
 valgeid olendeid
 lendavaid valgeid olendeid
 ilusaid lendavaid valgeid olendeid
 merineitsi verd
 sefiiri
 pärlmutrit
 viirukit
 suitsu
 džuzužž
 mitte ükski kuradi asi ei tööta
 mitte mingit mustrit pole

2

Kirils Vilhelms Ēcis

kas suured tissid või suur pepu?
 küsisime üksteise käest
 otsides silla alt varju
 kuni vihm saab läbi
 kõik olid ühel meelel
 et sellel võrrandil ei ole lahendust
 ja et
 inimese olemus on tema hinges ja silmades
 kui nüüd järele mõelda
 ei ole ma enam päris kindel
 kas me ikka olime silmade ja hinge asjus ühel meelel
 aga üks asi on mul selgelt meeles –
 kui vihm lõppes
 ja me tulime silla alt välja
 ja vaatasime läbimärga maastikku
 siis metsõunapuu okste
 küljes oli kinni
 üks väike valge kilekott
see liigutab veel
 sosistas keegi
 ja nii me siis hiilisime
 sõrmeotstes väikesed barankad
 ligi oma kaitsetule ohvrile

Mu vend

mu vend tuleb munadepühadeks külla
kingin talle sibulakoortega värvitud muna
ja öösel kuulan kõrvaltoast ta norskamist
ma ei tohi venda üles ajada ta on Riias ületöötanud
ta ei ole teinud autole iga-aastast ülevaatust ta üür tõusis
ega sa ometi laenu pole võtnud
ta vastab supilt pilku tõstmata ei
pärast lõunasööki paneme elutoas tapeedi seina
kui ta küsib minult pahtlilabidat
annan talle pahtlilabida
sest ta ütles nii
kui ta läheb välja suitsu tegema
naaldun vaikselt aknast välja
et hingata sisse ta välja puhutud suitsu
tõeline mees lõhnab nagu sigaretid highi ja rasked esemed
iga hommik tõstan kaksikümmend korda maailma atlast
ja siis vaatan end minut aega peeglist
vennale ma seda ei räägi
kõikide asjade seast mida ma talle ei räägi
on see esimene
öösel joovad isa ja vend viina ja söövad soolaseeni
mis sa siis nüüd teha plaanid?
küsi isa
ja vend lammutab vaikides kahvliga soolaseeni
hiljem kui ta juba kõrvaltoas norskab
joonistan seinale lukuaugu

KLASSIKARAADIO

otsin väikest pööningutuba
kus lõhnab tärpentini ja linaseemneõli järele
põrandale tahan väikesi värviplekke
mille on jätnud hooletu käsi
seinad peavad olema
sügavad-sügavad seinad mis peidavad endas igasugu asju
ja lagi
täiesti lage lagi
väike taburet peab olema
kooruva värviga
kaks tükki neid
et saaksin kellelegi istet pakkuda
ja istuda ise tema vastas
ja vaadata niiviisi pikalt ja saada kõigest aru
kraanikaussi tahan ka kraanikaussi ja tilkuvat kraani
mis teeb plimp-plimp-plimp
ja leiget kuuma vett
ja tõelist armastust
ja veiniriulit
vanaema küüslaugu jaoks
ja tahan et mu külmkapp oleks jahe ja nurruks
ja sinist uksematti
ja aknalauda
ja aknalauale raadiot
mis on klassikaraadio peale keeratud
ja mida kinni keerata ei saa
et kui mu sõbrad tulevad külla
ja küsivad
mida ma kuulan
siis saan vastata: klassikaraadiot
alati
ainult
KLASSIKAT

Kaart

Raimisele

1

taevas kui lahtunud kali
keerised õitsevad jões
lapsed toidavad neile vihmast ligunud õlekõrssi
miski nõõrib südant
ära vaid alla vaata –
pea hakkab ringi käima
kord öeldi sulle
et ära eksides pead ümisema laulu
korda seda endale
kui ära eksin pean ümisema laulu

2

keelepaeltesse köidetud kivi
muudab maailma heliks
ja kõrgusekartus
ainult kasvab kui allapoole laskud
jahtuv maa
hingab vaikselt oiates sisse
ja udu tiheneb
nagu krohv
ainult natuke teisiti

3

kõndida loomaradu pidi kõndida
 värvida huuli
 naistepuna õitega
 mind ei ole
 sind ei ole
 meid ei ole
 on käed
 on jalad
 on silmalaud
 ja öö on
 kui ta on
 isegi kui kuu alasti näoilme
 voolab järve
 isegi kui pilve piirjooned
 meenutavad saduldatud hobust
 ei ole ühtegi tühja pesa
 kuhu kahtlustel oleks maanduda
 see maa on maa oma
 ükskõik
 mis suunas
 nool lendab

4

tulevikku võib mõõta eelaimustes
 ja see põhineb kirjutamata kokkulepetel –
 kukekannuse värinal
 jõerohu voogamisel
 ettevaatlikul eemalepöördumisel
 kui õrnad kehad poevad jõeriietest välja
 et panna selga maariided
 soojad tuulekesed tulevad vudinal
 siis külmad tuulekesed
 siis soojad tuulekesed
 siis külmad tuulekesed
 tuulata tuulduda
 sabast kinni haarata
 ja kui mõistus on otsas
 siis olgu ta otsas südamepõhjani

Lühiintervjuu

Dovilē Kuzminskaitē

(30)

Kirjelda lühidalt leedu noort kirjandust. Mis on praegu uus ja põnev? Milliseid voole või suundumusi oled viimastel aastatel märganud?

See on päris keeruline küsimus ja mulle tundub, et iga vastus jääks poolikuks või jätaks midagi välja. Ehk tundub mu vastus ähmane, aga ütleksin, et noores leedu kirjanduses on tunda muutust (oleneb muidugi ka, mida nooreks pidada): kummalisel kombel on nooremad põlvkonnad pigem vaiksemad. Märgata on ka tendentsi maisuse poole: luules on palju proosalisust, vaba vormi, olmelisust.

Selles numbris ilmuvad tõlked on pärit töötoast, kus osales noori luuletajaid kolmest Balti riigist. Milline kogemus see oli? Mis tunne oli ühtaegu tõlkida ja tõlgitud saada, oma luuletuste peensusi seletada ja teiste omade kohta küsida?

Minu meelest oli see üritus väga hästi korraldatud: erinevad autorid, erinevad poetikad, kõik väga isikupärane, aga samas oli õhkkond väga produktiivne ja sõbralik. Eesti luulega töötada oli eriline kogemus, sest ise ma eesti keelt ei oska, nii et tekstid jäid väga läbipaistmatuks ja tõlkides tuli palju toetuda inglise tõlkele (mis pole, nagu selgus, alati kuigi täpne) ja autori enda selgitustele. Mulle tundub, et nii kaotasin teatava iseseisvuse, aga samas tekkis tugevam side teksti kontekstiga. Ja muidugi on huvitav ka lugeda iseennast läbi teiste silmade, kui oma kirjutisi seletan: ma kirjutatan üsna vaistlikult, nii et oli ebatavaline kogemus oma tekste dekonstrueerida ja nende loogikat seletada (niivõrd, kui seda leidub).

Sinu luuletustes on tugevaid kontraste, üsna sügavast tumedusest tabavad lugejat mõnikord väga eredad kiired, umbes nagu päikesetõus „Getos”. Mis sind viimati tabas? Mis sind inspireerib?

Olen vist selles mõttes üsna igav: mind inspireerivad või täpsemini raputavad tugevad tunded, mida põhjustab see, mida ma näen, loen, kuulen. Enamasti inimesed ja inimeste suhted. Tuimusest, tuimuse seest ei saa minu meelest kirjutada.

Liisa Mudist Perekonnalugu

silmad kinni pimedas
lapsena keerutasime sõbrannaga end
kuni pea käis ringi ja viskusime
pea selginemiseks suure lehehunniku sisse
lill ja muru ja tummine muld lehehunniku all
aiaäärses tänavas meil
meil aiaäärne tänavas
Min Platz vær Dær
(sa arvad et on ühte moodi
aga on teist moodi
sa arvad et kuskil on aiad
ja kuskil on piirid)

Me-rii-su
 Si-me lehti
 Mina ema ema ema
 Me-rii-su
 Si-me lehti
 Mina ema ema ema
 Nagu trat-tray-trau-traumLIKE a dream like a dream like a dream like a
 dream

Everything gets clean clean clean
 Liin liin liin liin. Ema, emaema, mina
 Olla olla justkui
 Justkui olla väsimus
 Väsimus sellest unest ja unest ja une rääkimisest
 Liin liin liin liiv liin liiv mu ema tsitaatides mingist vanast eestist mida
 me KÕIK kolmekesi igatseme

Väsimus-mus-mus kajab minuni, mu rehani,
 Lehtedeni
 aga see liin see liin see liin ja see niit ja see niit ja see niit ja seeneniidistik
 sügiseste lehtede all poem maa poeb maa poeb maatud riitud rii tud rii su
 tud
 to re mi na
 rii su tud
 lehtede all maa all liinide all igasuguste soonestike vahel põimunud gene-
 ratsioone ja generatsioone ja ratsioone ja ratsioone ja ioone ja ioone ja oone
 ja ne ja re ja mi ja na ja is-tun

Soe suur lai päikesekiir iluõunapuu punastel söödamatutel õuntel
 Nii paistab nii soojalt nii rasket et lehed kukuvad, õunad kukuvad, nagu
 kirjutas mu vanaema mu emale
 ainult
 kuna ruumi ei olnud et

43. aastal nägi ta
 Unes ta et
 Hele-hele-sinine taevas
 Korraga sellesse ilmus punane sirp
 ja vasar muutus kuldseks ja haihtus
 Milline unenägu see vast alles
 Vast alles vast alles vast mõnikümmend aastat tagasi
 Vast alles mõnikümmend aastat tagasi ...
 Trammid ikka sõidavad

Trummid ikka teevad seda mida trummid
Trammid ja tra mmid
Dreams dreams dreams
Like
Traums traums traums
Nagu tram- traum- traum
Ruum ruum ruum
Selles ruumis
Selles ruumis selles suures väliruumis me kolme kolme
Mu ema
Mu ema ema
Mu ma ise
Do re rii suu sii me
Rii suu sii me
Riisutud maa-tud mina ema emaema
sisse koetud kamps uuunii
Niidistikku niidistikku nii lähestikku
niidid niidid nii nii pii pii piim-estavad
pimedas nahkhiired
Pimedas gena
Kena
Kenarat
Keneratsi
Ratsioonaale
Tra tsionaale

Anti

Siim Tõniste

Saskia istus tööl arvuti ees, noppis vasaku käega kausist mustikaid ja libistas need ükshaaval suhu, väga ettevaatlikult. Ta uuris pidevalt, kui siniseks sõrmeotsad on muutunud, ja valvas, et marjad heledatele pükstele ei kukuks. Tuli olla ettevaatlik. Hommikul kontoris töötates oli ta oma säravalt heledaid rõivaid uhkusega kandnud, nina rahulolevalt püsti ja suul mõõdetult ulakas muie, vuhises ta hoogsalt mööda lõputuid asfaldist moelavasid. Enne kodust väljumist kõhklus viivuks, kas nii kitsaste teksade ja napi topiga sobib tööle minna, aga mitmed-kümned linna peegeldavad pinnad hajutasid selle kõhkluse kiiresti ja täielikult. Nüüd suviselt umbses kontoris oma väga korras laua taga oli ta meeolelu hoopis teine. Marjakauss sai tühjaks, ta lükkas selle endast eemale ja enam ei olnud tal millestki asenduseks kinni haarata. Ekraanilt helendavad sõnad, amusest ajast tuttav nimi ja nimekandjaga seotud kahtlustused kiirgasid talle valusalt vastu ja tegid ärevaks. Saskia oli sotsiaaltöötaja, lastekaitseametnik, nagu vanemad kolleegid tema ametit nimetasid. Ta oli pühendunud ja professionaalne, 35aastane ja suhteliselt värskelt vallaline. Enda lapsi tal ei olnud.

Noorena elas Saskia väiksemas linnas. Seal käis ta ka ülikoolis, kuni kodulinnast lõplikult lahkus. Ta ei pidanud seda kunagi põgenemiseks. Ennast aga seal väikelinnas endiselt elamas ta ette kujutada ei suutnud. Paljud tema kunagised koolikaaslased – nagu ka Saskia – olid nüüd pealinlased. Nad ei kohtunud tihti, aga Facebookis oli nende klassi grupp, kust aeg-ajalt tilkus infot, mida keegi teeb või parasjagu naljakaks, märkimisväärseks või poliitiliselt oluliseks peab. Grupp püsis aktiivsena tänu tuumikule, kes oli Saskiaga samasse ülikooli sattunud. Keskkooliaegsed sotsiaalsed hierarhiad olid aastatega muutunud, aga mitte tundmatuseri. Lisandusid lapsevanemaks olemise rõõmud, igasugu tööinfo mõõdukas lekitamine ja vastastikku tehtud teenete üle arvepidamine. Seega oli Saskial suure osa oma klassikaaslaste elukäikudest korralik ülevaade. Aga nüüd oli seal tema ees ekraanil kaebuses kirjas ühe kunagise klassivenna nimi, mida ta mainitud Facebooki-grupist ei leidnud.

Anti-nimelist klassivenda polnud keegi pikalt näinud ega temast ka kõnelnud. Teda ei tahtud meenutada, sest kõiksugu suhted temaga olid olnud mitmes mõttes keerulised. Ta oli veider poiss, kes ei sobinud kunagi kuhugi. Osalt oli see sellepärast, et ta oli klassikaaslastest kaks aastat vanem. Tema vanemad olid otsustanud poja kooli saatmisega oodata. Täpsemat polnud selle kohta teada. Selline faktide nappus tekitas eelhäälestust poisi vaimuteravuse kohta. Eelkõige teiste laste vanemate seas. Kui Anti põhikooli ajal ühel 1. septembril enam kohale ei ilmunud, siis – nii kurb kui see ka oli – ei tundnud keegi temast puudust. Anti oli enamasti niikuinii üksi, mõned sõbramad koolikaaslased tal küll olid, aga needki olid koonduvad paratamatusest, et nad teiste, lähedamate laste tasemele ei küündinud.

Klassivend Anti istus tihti viimases pingis. Üksinda. Millalgi algklasside lõpus palus muusikaõpetaja tal viimasesse pinki kolida, sest Anti laulis hästi kõvasti ja hästi valesti, see aga segas õpetajaprouat ja teisi muusikaalsemaid lapsi. Saskia mäletas, et talle ei meeldinud, kuidas õpetaja klassivennaga rääkis. See konkreetne muusikaõpetaja oli üks paras juurikas, ei sallinud ta lapsi ega oma tööd. Vaevalt et ta muusikatki armastas. Saskia ise ei pidanud peaaegu üldse viisi, aga kuna ta õpetajat pelgas, valis ta tunnis hääletult huuli liigutada ja laulmist teeselda. Mõnikord vaatas ta üle õla selja taha Anti poole ja naeratas poisile, solidaarsusest. Peale intsidenti muusikatunnis vahetusid aastate jooksul klassiruumid, aga Anti oli ikka alati viimases pingis. Enamasti üksinda.

Millalgi põhikooli alguses kees Anti ümber suur skandaal. Kooli hoovis ja staadionil – mis tegelikult oli vaid mõtteliselt eraldi osa kooli hoovist – leiti mitu elu ja surma vahel vaakuvat tuvi. Üle paari-päeva, mitu nädalat järjest. Nad liipasid mööda majaääri ning lõpuks vedasid kassid ja kajakad nende tõmblevad kehad minema. Fenomeni põhjust ei suudetud tuvastada, kuniks kooli pööningult leiti õhupüss ja binokkel. Leidjateks olid keskaklasside õpilased. Põhjus, miks nad pööningul käisid, läks kõige muu sekka kaduma. Kooli peal hakkas levima jutt, et leitud asjad võisid kuuluda Antile. Iga päevaga muutus kõmu mahlasemaks. Teati rääkida, et pööningult leiti ka vihik, milles märki tabanud laskude üle arvet peeti, et Anti oskas lukke lahti muukida ja et püssi oli ta isa tagant varastanud. Vanemad ei lükanud laste küsimiste peale kahtlustusi ümber ega ka kinnitanud neid. Pööningule pandi uus lukk, suur rippuv taba ja regulaarne veretöö lõppes. Ametlikku süüdistust Anti ei saanud. Küll aga teadis terve kool pärast seda, kes ta on.

Aga see polnud see, mis Antit meenutades Saskiale esimesena pähe tuli. Linnuroimadest aasta või kaks hiljem muutusid sotsinad Anti selja taga nii valjuks, et täitsid koolimaja kuminaga, mida polnud võimalik vältida. See juhtus hiliskevadel, millalgi maikuuks, kui kõigi veri niikuinii vemmeldas, eriti põhikooliõpilastel. Seekord oli asi Saskiaga otseselt seotud. Ta mäletas seda väga hästi. Ehk isegi sõna-sõnalt.

„Munniimeja! Ma seon su kinni ja situn sulle suhu ja sa ei saa midagi teha. See on see, mis sinuga juhtub. Kui sa seda kirja kellelegi näitad, siis ma tapan su ära. Enne ma situn sulle suhu, kuni sa hakkad oksendama, siis ma sunnin sind su enda sitast okset sööma ja siis ma tapan su ära! See ei ole nali!”

Selliste ridadega kirjakese oli keegi Saskia jope taskusse poetanud. Sel ei olnud nime all, aga tundus, et see oli kirjutatud sama käega, millega üks varasem tervele klassile tuttav kiri, mis keset vahetundi Saskia ranitsast välja oli pudenenud. Esimese kirja sisu oli sootuks teine. See oli kiindumusavaldus, armastuskiri, mis rääkis tüdruku headusest ja ilust. Neid sõnu Saskia nii täpselt ei mäletanud. Lõpus seisis lihtsalt A. Saskia ise ei jõudnud kirja avastamisele reageeridagi, kui klassiõed selle juba oma valdusesse olid saanud, läbi lugenud, saatja tuvastanud ja kogu kirega Antile hagu alla andma hakanud. Tõsi oli, et klassis rohkem A-tähega poisse polnud. Saskia oli surve all. Ta ei soovinud Antiga halvasti käituda, sest tal oli temast kahju. Samas ei soovinud ta sellist tähelepanu. Ei Antilt ega teistelt. Nurkasurutuna ei jäänud tal muud üle kui kahtlustatava kirjasaatja poole lennutatavate pilgetega ühineda. Lisaks kaebas Saskia õpetajatele, et klassivend teda kiusab, detailidesse ta ei laskunud. Seda polnudki tarvis, õpetajad olid oma arvamuse süüdistatava kohta juba ammu kujundanud. Anti aga ei olnud toimuvast raputatud ja see tegi Saskiale enim muret. Poiss jäi turmtule all kõigutamatuks, oli lihtsalt vait. Ja mõned päevad hiljem leidiski Saskia jopetaskust selle teise kirja, mille sisu ta nii täpselt mäletas. Vaatamata selles olevale keelule näitas ta seda kodus emale, kes luges kirja läbi, vaatas tütrele otsa ja küsis, kas see on päris. Saskia kinnituse peale viis ta tütre vanaema juurde ja käskis neil mõlemal oma tagasitulekuni ohutuse huvides tuppä jääda. Tol hetkel ei tundunud Saskiale, et ema reageerib üle.

Esimest kirja Saskia emal ei olnud, samuti polnud tal mahti tütre fragmenteeritud seletustest suuremat pilti kokku panna. Arusaadavalt oli ta raevust pimestatud, et keegi oli tema last niiviisi ähvardanud ja, hullempi veel, et kool oli sellel juhtuda lasknud. Ta nägi kõikjal süüdlasi. Esmalt helistas ta Anti emale töö juurde ja karjus ta peale. Siis helistas ta kooli ja karjus valvelauamuti peale, sest keegi teine esialgu

telefonile ei vastanud. Peale seda said asjaosalised direktori kabinetis kokku, ainukestena puudusid kirjasaaja ja selle väidetav saatja. Saskia ema kutsus Antit väga mitu korda vördjaks, kes ei tohi teiste lastega koos koolis käia. Ta ei suutnudki rahuneda.

Sellest kõigest teadis Saskia ainult ema ümberjutustusest, mis oli sama katkendlik kui tütre seletus sellest, mil moel kirjad temani olid jõudnud. Mida direktoril ja klassijuhatajal ja Anti vanematel öelda oli olnud, seda ei saanud Saskia mitte kunagi teada. Pärast kohtumist direktori kabinetis Anti enam tundidesse ei tulnud. Siis hakkas suvi ja prioriteedid muutusid. Kurgid kasvuhoonetes tahtsid kastmist ja kohalikus paisjärves polnud kuulduste järgi tol suvel reostus kõige hullem.

Anti lõpetas põhikooli kodulinna naabervallas. Talle ei meeldinud seal. Õpetajad ja koolikaaslased olid temaga pingutatult lahked ja mida lahkemad nad temaga olid, seda rohkem kõhedust ta neis tekitas. Selles ei olnud poisi jaoks midagi uut. Juba lasteaias koges Anti seda, et ta tekitab teistele tihti seletamatut ebamugavust. Peale põhikooli lõppu panid vanemad ta kutsekasse. Ka seal ei meeldinud Antile, aga erinevalt tavalisest koolist oli sel üks suur eelis: seal ei pidanud nii palju rääkima. Ta õppis automehaanikuks. Kursus oli väike ja kõik olid poisid. See sobis Antile. Tüdrukuid ta pigem pelgas.

18aastasena kolis Anti pealinna. Vanemad arvasid, et see teeb talle head. Ta leidis töö ja pärast seda ei muutunud tema elus tükk aega enam märkimisväärselt palju. Kolmekümnendate eluaastate keskpaigaks oli tal samas kohas sama amet ja sellele lisaks ka kahe-toaline korter nõukaaegses elamus. Täitsa tema enda oma, laen oli viimсени tagasi makstud. Vanemad olid kaugel ega tundnud temast just kuigi palju puudust. Ta teenis raha ega osanud nendest võimalustest, mis talle tuttavad olid, väga palju kaugemale näha. Tööl tegi ta tööd ja kodus omi asju. Mõnikord aitas ta vahelduse mõttes tuttavaid, kes aastate jooksul poolkogemata tekkinud olid. Appi läks ta hea meelega, et siis üksi või koos kellegagi millegi kallal nokitseda, aga juttu puhuda Antile endiselt ei meeldinud.

Viimane aasta oli aga olnud varasematest erinev. Suur muutus Anti elus pani ta mõistma, kui üksildane ta seni tegelikult olnud oli. Algul tundus see uskumatu ja hirmus. Ta kahtlustas, et tema üle tehakse nalja, aga aegamööda sai ta neist tunnetest üle. Ta tundis kuuluvust, millesarnast ta varem kogenud ei olnud. Nüüd olid tal sõbrad. Mitte üks sõber või kaks. Ei! Tal oli nüüd kümneid sõpru, kelle seltskonnas ta end vabalt tundis ja kes ei tahtnud tema elu – võimaliku naisevõtu, vanemate tervise või lemmikmuusika – kohta midagi teada.

Ta oli oma uute sõpradega lähedane, nad olid tal iga päev külas. Tööpäevadel ootasid nad kärsitult, et ta koju jõuaks. Selleks, et nad ei peaks õues ootama, tegi Anti oma korterivõtmest mõned koopiad ja jagas need sõprade vahel laiali. Peale seda ei jõudnud Anti töölt tulles peaaegu kunagi tühja koju ja kui nii oligi, siis varsti keegi ikka tuli.

Sõbrad tekkisid Antile siis, kui linn hakkas ta kodutänaval torusid vahetama, millalgi varakevadel. Tänav kaevati üles ja Anti ei saanud enam mugavalt oma korteri akende alla parkida. Ta valis oma hästi hooldatud autole koha maja taga oleval väiksemal tänaval. Sel olid tema kodulinnaosale iseloomulikud kortermajade vahele pikitud individuaalelamud, samuti nõukaaegsed, tüüpprojektide järgi ehitatud, pikkade longus viilkatustega tellistest kolmnurgad. Mõnikord leidis ta parkimiskoha kodule lähedal, mõnikord alles tänava teises otsas, mis lõppes nigela asfalkattega korvpalliplatsiga. Sealtsamast ta uued sõbrad leidiski. Enne Antiga tuttavakssaamist käisid nad seal kambakesi passimas, mõnikord ka palli mängimas. Nende uus kohtumispaik oli vanast aga palju parem, eemal maailma ja platsi naabrite kapriisidest, eemal konkureerivatest passijatest, katuse, seinte ja keskküttega, videomängude ja suitsutegemise võimalusega ühe Anti-nimelise mehe korteris. Häid lambaid mahub palju ühte lauta ja teismelisi poisse ühetoalisesse korterisse vast rohkemgi.

Kevadisel koolivaheajal värvisid Anti ja sõbrad koos elutoa ühe seina valgeks, siis käisid nad kambakesi poes projektorit valimas. Aluse, millega proje uksepiida kohale seina sai, oli Anti juba varem meisterdanud. Lõõpimise saatel tegid poisid teineteisele pätti ja lööktrelliga augud seinale. Projitseeritud ekraanilt oli teleriga võrreldes palju parem koos filme vaadata ja videomänge mängida. Anti polnud kunagi nii palju filme vaadanud kui nüüd. Märuleid, *stand-up'e*, pornot - valik tundus olevat lõputu. Järgmisel päeval käidi kott-toole ostmas ning sellest järgmisel üüriti kaubik ja soetati klaasuksega külmik. Õllejoomine ja taarakuhtjad koridoris saavutasid seejärel täiesti uued kõrgused.

Kuna sõbrad olid alaealised, siis jäi märjukesese ostmise ülesanne Anti kanda. Suures osas toetas ta selles oma sõpru rahaliselt, sest nad ei saanud veel koolikohustuse tõttu väga palju tööl käia ega raha teenida. Mõnikord panid sõbrad seljad siiski kokku ja panustasid nii palju, kui suutsid. Pitsat tellides ostsid nad ka Antile tema lemmiku, singi ja juustuga. Sel koolivaheajal proovis Anti ka esimest korda kanepit, sõbrad pakkusid. See ei meeldinud talle eriti, aga kuna sõbrad seda armastasid, siis läks ta vooluga kaasa. Ta proovis sellega siiski piiri pidada, muidu muutusid hommikud liiga uniseks ja ta kippus tööle hiljaks jääma.

Siis sai kooliaasta läbi. Mõned sõbrad lõpetasid põhikooli, teised 10. klassi. Algas Anti ilusaim suvi. Korteriaknad olid nii päeval kui ööl pärani. Soe õhk voolas sisse ja kõditas ninasõõrmeid. Anti tundis, et ta ei taha enam tööl käia. Ta helistas oma töökoja omanikule ja ütles, et on haige. Hiljem valetas ta, et ta ema on haige ja ta peab minema kodulinna tema eest hoolt kandma. Selle viimase strateegia töötasid välja sõbrad. Kõik oli suurepärase, kuniks kõrvalkorterit ät hooldekodusse viidi ja tema asemele uued naabrid kolisid. Neile ei meeldinud seinatagune festivalitrall ega taarakottide trepikojas kolisev sümfoonia. Nad käisid uksele kolkimas ja korda nõudmas. Aga kuna Antile ei meeldinud vestelda, siis jäid nende jutud lühikeseks.

Saskia käis kolleegidega lõunal. Ta noogutas tavalisest vähem lõunalaualajuttudele kaasa. Teised pärisid, miks ta nii eemalolev on. Saskia valetas, et on lihtsalt väsinud. Üks töökaaslane ütles, et ta näeb tõesti kurnatud välja ja juhtis tähelepanu lillale mustikaplekile heledal topil. Õhtul helistas Saskia ühele põhikooli klassiõele, kes ei võtnud toru. Öösel ei saanud ta und ja järgmisel hommikul oli tal palavik tõusnud. Ta helistas kontorisse ja andis teada, et teeb enesetunde paranemiseni kodust tööd. Ta proovis telekast vaadata, kuidas „Kodutundes“ vaestele uut katust pandi ja räpasesse lastetuppa uued narid osteti, aga see kõik käis talle närvidele. Ta ei suutnud seda laste häbelikku rõõmustamist näha. Lõpuks võttis ta otsustavalt 800 mg Ibumetini ja sõitis autoga Anti aadressile. Kell oli kolm pärastlõunal. Ta otsis parajasti trepikodade uste kohalt õiget korterinumbrit, kui kuulis ülevalt lärmi. Ühed aknad teisel korrusel olid pärani. Sealt imbus hoovi kanepisuitsu ja teismeliste testosteroonimörinat. Ta taganes majaseinast, et toimuvat paremini näha, ning tundis kunagise klassivenna kohe ära. Anti seisis küljega akna poole ja naeratas. Ta tundus õnnelik. Korteriülgavusest kostis kuulipildujatärinat ja plahvatusi. Anti pööras pea helide poole ja kadus vaateväljast.

Sotsiaaltöötaja Saskia sõitis tagasi koju, tee peal helistas vana klassiõde tagasi ja vabandas, et ei olnud vastamata kõnet senini märganud. Nad ajasid veidi niisama juttu. Saskia ei maininud ei Antit ega seda, miks ta tegelikult eelmisel õhtul helistanud oli. Ta jõudis koju, istus arvuti taha ja kustutas Antit puudutava kaebuse ära. Järgmisel päeval läks ta tööle ja tegi kolleegidele lõuna välja.

Seio Saks Dodge this

/

Õhk väreleb keset varemeid.
 Pöörane kuumus.
 Kaugused on tohutud,
 seinad on kõikjal ees.
 Sus eneses on seinad, äraütle mata kõrged.

On keskpäev kõrbes.
 Haarad vöölt revolvri, varjust kiirem.
 Su vastaseks on irvitav kaktus.

Põmm, põmm! Kaktus virvendab,
 paindub kuulide eest.

Jäänud on viimne padrun. Hiilid vargsi oma vastase
 poole, astud siis pika sammu ja surud revolvri kaktuse
 meeleskohta. Hüvasti, sõber, lausud sa veel.

Lask kajab kõrbes vastu, kaigub üle varemete, lõputult
 tühjade.

Varemete varjus elab kõrbehiir.

//

Verd purskab kaktusest ereda joana. Surud suu vastu
 haava, kaanid elumahla. Verd pritsib su riietele,
 tilgub su habemest.

Viimaks tõstad pea ja kissitad silmi. Su näol levib õnnis
 naeratus.

Hakkad kindlal sammul minema, aga peagi seisatad.
 Viirastused kerkivad kõrbeliivast.

Esimene viirastus tuleb plastmassist kleidis.

Materjali pind on ebahütlane, murrab valguse roheliseks, siniseks, oranžiks. Viirastus liigub, keerleb keset düüne.

Teine tulija on meremees, konkistadoor. Ta liitub tantsuga, keerleb laiemas ringis, vehib mõõgaga ja keerutab üles tolmupilve.

Kolmas tantsija on õpetlane, ta tuleb teistest lähemale ning asub kulgema väiksemas ringis. Ta arutleb kõndides, teeb kätega žeste, pikk rüü selja taga lehvimas.

Õpetlane ja meremees kulgevad päripäeva, tüdruk plastkleidis, kes liigub keskmist ringi, kulgeb vastupäeva. Nad heidavad aeg-ajalt teineteisele pilke, ent nende trajektoorid ei ristustu.

Pealtvaatajana jälgid tantsijate ilmeid. Meremees näib ülimalt enesekindel, ta keerutab mõõka laia kaarega ja tema ilmest kumab endaga rahulolu. Möödudes mõne meetri kauguselt, sirutab ta vaba käe tüdruku poole, nagu krahmaks tolle kinni. Tüdruk astub sammu võrra eemale, kuid jätkab tantsu.

Teadlane jälgib neid hapu näoga. Ta on täheldanud hälvet tüdruku trajektooris, mis toob teda iga ringiga piraadile lähemale. Täpselt nelja aasta ja kolme päeva pärast nad kohtuvad. Temal, õpetlasel, teeb see meele mõruks.

Oled täpselt tantsu keskmes. Astud prooviks paar sammu ning tantsijate trajektoorid nihkuvad vastavalt. Nad on justnagu planeedid ja keerlevad su ümber, selles päiksesüsteemis on sul Päikese roll. Kas võtad selle vastutuse omaks või teed järsu soostu vabadusse? Ja kui mitte, siis mis edasi saab?

Vanatühi

Tutvusin ühe naisega.

Meie tutvus vältab kuu, varsti kaks.
Hoian mõõdetud distantsti.

Millest see kõhklus?
Mul pole head seletust anda.
Viitan ühele, viitan teisele.

Ehk on monogaamia ajast ja arust?
Äkki tuleks kaaluda alternatiive?

Ma ei usu, et see tüdruk aimab,
et ta rivaaliks pole inimene, vaid tühi koht,
tühjus, mida juba aastaid kallistan
ja võib-olla kallistama jäängi,
kui sitasti läheb.

Mõeldes askeesist

Vabatahtliku
(või mitte vabatahtliku)
vaesuse askees.
Joomise askees,
st ka joomine võib olla askees:
peavalud, väsimus:
kaob tahtmine armatseda.
Bukowski oli askeet, kes mängis naistemeest,
aga esimest korda naisega magas 27aastaselt.
Kõik need uberikud, kus ta elas,
kogu see viletsus, nõmedad tööd –
kõik on kokku askees.
Kapitalism on askees: kõike on palju,
aga kellelgi pole midagi. Kapitalism on
lihasuretamine,
kahuriliha suretamine.

Askees – *just say no.*

Disco Elysium

Kui keegi kord mu kingades astub,
astub neis keegi, kes pole mina.

Siis sulgen ukse,
tulen sinuga, kevad.

Emma Lotta Lõhmus

kuldset valgust
 voolab mu käistest pahinal
 ma olen tulvil jää mineku lõhna
 ja kuusirbi kahinat
 teeristi vihma
 ja kaugel kirbe maa tumedat muusikat
 mu kratt ei tunne sõlge hõbedat
 vaid koob kööginurgas viisijuppi
 rahvastelt laenatud lauludest
 mis ennist õuel kuivavatesse linadesse takerdusid

kui keegi küsib:
 miks oodata?
 siis vastan:
 et märgata veiklevat kleiti
 ja lumikellukesti
 vanadekodu akna all

must maha jäänud kummalised suved
 ja linn ja vihmavalang hommikul
 ja hoopis teised võõra elu mured
 nad libisevad linnaväljakul

kui kõrvaltuppa tassitakse klaver
 on korraga mu jalad selges vees
 ma vahel olen mõteteta parem
 ja seisan tummalt iseenda ees

ent puhtalt mängib muusik lõppakordi
 ta tänab teisi astub tänavale
 ma olen naernud lõpmat' arvu kordi
 mu juured jõudsid mulle lähemale

taas öö kastesesse kaevu
raputan tühjaks oma taskud
oma kuuehõlmad
ja küünarnukid
minusse
ei mahu see hurm
see tund
mis toob endaga aurava mere
udu
ja meenutused maikellukesist

mu sees on taevas
mis pole kellegi taevas
vari
mis pole kellegi vari
ja aevastus
kesk kõrbeliiva kõledat rahu

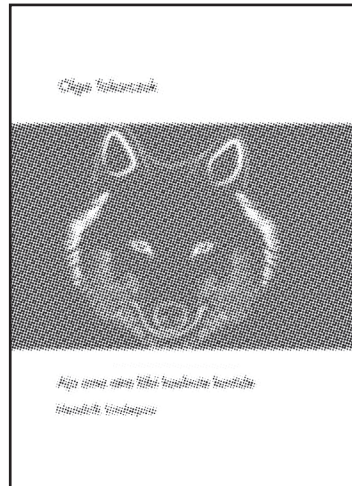
meri tuli minu poole
ja mu lapsepõlve lind
tõusis lainete murdudes
õhku.
ja kolm kuldnat annan ära
tema tiibade eest
ja kui jääd
haukan peale pisaravett
tollestsamast merest
kui ta läheb
ta teekonna jaoks alistan iseenda
iseenda
ning detsembrikülmad ei haara
ei haara
meid jalust

Süüdatud tähed, süütud tähed

Oliver Ämarik

*Olga Tokarczuk
„Aja oma atra läbi koolnute kontide”
Hendrik Lindepuu kirjastus, 2020
Tõlkinud Hendrik Lindepuu*

Arvustus pärvis Värske Rõhu kriitikakonkursil teise koha.

Olga Tokarczuki viimane eesti keeles ilmunud teos „Aja oma atra läbi koolnute kontide” on ühelt poolt jätk Tokarczukiga kaasaskäiva maagilist realismi kätkevate teoste jadale, ent samas ka selle maagilisuse lõhkumine. Kõik üleloomulik, mille maalimisega autor suurema osa teosest vaeva näeb, puruneb lõpuks kildudeks. Killustunud peegelpildilt vaatab vastu vaba tahtega inimene kogu oma ettemääramatuses.

Teose žanriks on autor seekord valinud klassikalise kriminaalromaan (ingl *whodunit*), aga seda moonutatud kujul. Esimesest isikust jutustaja rollis ei ole sedapuhku uurija, kes passiks üksnes hariliku detektiiviloo keskmesse, vaid ekstsentriline, astroloogiast ja horoskoopidest huvituv poolatar Janina Duszejko, kes üritab veenda politseid oma versiooniga toimunust. Romaan saab alguse ühel külmal talvehommikul, kui peategelase testosterooniautismi põdev (*sic!*) naaber leiab kodumetsast tuttava jahimehe laiba. Janina, märganud esimesena sündmuspaigale jõudes metskitse jälgi, on kindel, et see oli metsloomade kättemaks amoraalsele salakütile. Laipa ümbritsev lumi koos „kahtlusaluste” sõrajälgedega on politsei tulekuks juba sulanud. Algab ökoloogiline thriller, mille käigus leiab lõpu mitme jahipidamisega seotud tegelase maine teekond.

Tõtt, karmi tõtt

Kõige muu kõrval on Tokarczuk kirja pannud poliitilise mõtte-avalduse, mille kontekst on aastaid pärast „Aja oma atra läbi koolnute kontide” esmailmumist (2009) veelgi olulisemaks muutunud. Peategelase kaudu suunab Tokarczuk kriitika-teraviku keskkonnateemadele, mis on Poola võimupartei (Õigus ja Õiglus) agendas olnud marginaalsel positsioonil. Valitsuserakonna ametlikule poliitikale oponeerimise tõttu on Tokarczuk kodumaal saanud külge erinevaid silte: näiteks ökoterrorist, kelle õhutusel võetakse avalikkus keskkonnakaitse eesmärgil pantvangi, või *targowiczanin*. Viimane viitab Targowica konföderatsiooni poolehoidjatele, kes said nime 18. sajandi liikumise järgi, millega Poola vabariiklikud aadlikud üritasid taastada Rzeczpospolita vana riigikorda ning seista vastu konstitutsioonilise monarhia algatatud aadliseisuse privileegide piiramiste reformidele. Rahva seas sai Targowica liikumise pooldamisest reeturluse sünonüüm.

Ühiskonna tervisele jagab autor laastavaid diagnoose.

Nii nagu Janina vaevleb teose vältel erinevate tervisehädade käes, kannatab nende all ka ühiskond. Peategelasel on

1 William Blake. „Põrgu õpetussõnad“ – Looming, nr 9, 1993, lk 1224–1226. Tõlkinud Ants Viires.

kinnisidee, et loodus püüab inimkonna tekitatud ökoloogilise kahju eest kätte maksta. Selles üritab Janina veenda nii oma tuttavaid kui ka politseid. „Keegi peab inimestele rääkima, mida nad peavad mõtlema,“ sõnab Janina pärast oma pöörasena näiva idee tutvustamist Dyzirole. Peategelane jätkab mõtteavaldust sõnadega: „[m]ul ei ole muud väljapääsu. Muidu teeb seda keegi teine.“ (lk 136) Sellist kriitikat saab vaadata mitmest perspektiivist. Asetades end peategelase kohale, on see umbusaldusavaldus „kellegi teise“ vastu, kellele on antud võim ja võimalus dikteerida ühiskonnas valitsevat mõttemalli. Lugeja positsioonilt võttes peitub avalduses aga korralik doos egotsentrilisust, mis on ühtlasi groteskne ja hüsteeriline. Rusikaga vastu rinda trummeldamine ning absoluutse tõe kuulutamine on moes olnud juba mitmel sügisel. Sellise maneeeri kaudu ühiskond polariseerubki. Võidujooks selle nimel, kes suudab kiiremini ja kõvemini enda tõe välja hõigata, on alanud.

Vabaduse otsinguil

Peale ökoloogilise ja ühiskonnakriitilise rakursi ühildab autor eri koolkondade elutunnetusi. Teksti taustal on ooterežiimil selle vaimne patroon William Blake, keda Tokarczuk üksnes hetkeliste sähvatuste kaudu teosesse kaasab.

Samas on selle romantismi suurkuju kohalolu tunda igal sammul – olgu selleks individualismi rõhutamine, mida ilmestab kogu teose olustik ja taustsüsteem, või peategelase keerulised suhted religiooniga.

Nii seab peategelane ühel hetkel kahtluse alla Jumala võimekuse kanda kogu maailma valu – ainult masin suudaks sellist valu taluda. Samuti loob Janina moraalitu kuvandi kohalikust ksjondsist (Poola katoliku vaimulik), kes on muu hulgas ka jahimeeste hingekarjane.

Tokarczuk on teose pealkirjastanud Blake'i vaimus. Eesti keeleski ilmunud raamatu „Taeva ja põrgu abielu“ poeemist „Põrgu õpetussõnad“ pärinevad read „Külviajal õpi, lõikel õpeta, talvel naudi. / Aja oma käru ja ader üle surnute luude.“¹ Sarnasusi võib märgata koguni stiilis – ka Tokarczuk on agaralt kasutanud suurt algustähte nimisõnade rõhutamiseks (Loomad, Päike, Horoskoop, Valgus). Neist tekib mingi ebakorrapärane kood, mida ei ole võimalik lõpuni lahti muukida, aga mis annab sõnadele kõrgema Kõla ja millega autor loob enda filosoofiliste tõekspidamiste tähtkuju. Just nimelt tähtkuju, sest sellest saab aimu üksnes siis, kui seda piisavalt kaugelt uurida.

Teisalt tegeleb peategelane

oluliste eksistentsialistlike teemadega, mille keskmes on vabaduseotsingud. Hobiastroloogist horoskoobi-koostaja ühelt poolt ning inimese vaba tahte otsija teiselt poolt annavad kokku keerulise inimhinge, kelle sisemonoloogid ilmestavad kõhklused. Ühest küljest usub Janina, et kõik inimesed on horoskoobi kaudu, mis laiutab inimese käsivarrel justkui sinna tätoveeritud vanginumber, vangistatud taeva laotusesse. „Sellest ei ole pääseteed,“ mõtleb peategelane ja jätkab: „Ma ei saa olla keegi muu, kui ma olen. [---] Me eelistsime mõelda, et me oleme vabad ja et igal hetkel võime end uueks luua.“ (lk 102–103) Teisalt lööb tema veendumus kõikuma ning ta nendib, et „vahel on mul tunne, et me elame maailmas, mille ise välja mõtleme. Me määrame, mis on hea ja mis mitte – joonistame tähenduste kaardi... Ja pärast maadleme kogu elu sellega, mis me endale välja mõtlesime.“ (lk 196) Sellega seab Janina hetkega kahtluse alla kogu Taevaliku ettemääratuse, asetades eksistentsi etteantud olemusest kõrgemale.

Vabaduseotsingute illustreerimiseks läbib teksti punase niidina vanglamotiiv. Kuigi tähtedesse kirjapandu kujutab inimese jaoks vangistust, leiab Janina, et seda vangimaja tuleb ilmtingimata põhjalikult

tundma õppida. Selles pole midagi erakordset – see üksnes kinnistab ideed, mille kohaselt ei saa ettemääratuse eest põgeneda, aga mida tundma õppides on elust siiski võimalik rõõmu tunda. Hetke pärast leiab peategelane end taas siplemas dihhotoomiamülkas, kui nendib, et „[v]angla ei ole kusagil väljaspool, vaid see on igatühes meist“ (lk 35). Seega avastabki inimhing, et tema vaba tahe ei ole lukustatud ettemääratuse kambrisse. Kogu selle aja jalutas ta vaba tahet justkui jalutusrihma külge aheldatud koera. Niivõrd armas on temale ta vangla.

Peategelasele ei jäägi üle muud kui nentida, et võib-olla ei oska inimene lihtsalt ilma vanglata elada. Küsimus on ainult selles, kas vangla on inimesele tähtedest kaasa antud või on ta otsustanud selle endale ise luua.

Fragmenteerimatus

Olga Tokarczuki üks iseloomulikke stilistilisi võtteid on teksti fragmenteeritus, mis on olulisel kohal nii „Päeva majas, öö majas“ kui ka romaanis „Jooksikud“ („Bieguni“, 2007). Kirjanik on teose postmodernistlikule struktuurile andnud lausa omaette määratluse: tähtkujuromaan. See on romaan

(tähtkuju), mille moodustavad paljud omavahel esialgu seostamatud tekstid (tähed). Lapsepõlvest meenub mulle piltmõistatus, kus punktid tuli numbrilises järjestuses omavahel ühendada. Ühendamata punktide sigrimigrist sai hetkega üheselt tajutav kujutis. Tokarczuk on midagi sarnast teinud enda tähtkujuromaaniga, ainult et numbrid ei ole ette antud ja see annab joonistajale suurema vabaduse valida, millises järjekorras punktid ühendada.

Romaanis „Aja oma atra läbi koolnute kontide“ on kirjanik otsustanud selle ülesehituse suuremas osas hüljata. Tekst on tervikuna küllaltki lihtsasti haaratav ja narratiiv üldjuhul lineaarne, kui mitte võtta arvesse mõnda üksikut ekskurssi minevikku. Ometi on tähtkujuromaanialged – tõi, seda üksnes miniatuursel kujul – tajutavad ka siin. Kas mitte ei võiks pidada tähtkujuromaanii seemneks ülalmainitud võtet, mis väljendub teatud sõnade lause keskel suurtähestamises?

Tokarczuk tekitab lugejale nende sõnade markeerimisega sarnase olukorra nagu „Päeva maja, öö maja“ peatükkidegagi: ta loob selgelt eristuvad osised, mida pole võimalik eirata ja mis tekitavad põhjendatult küsimuse, kuidas need punktid ühendada. Eriti teravalt tekib

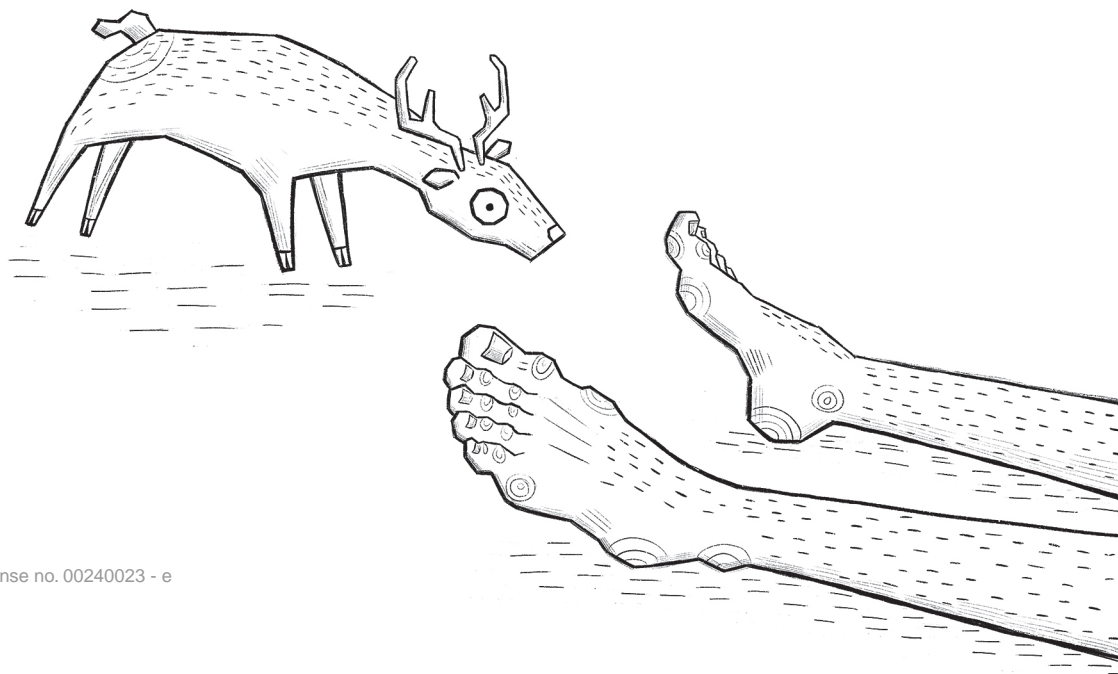
tunne just rõhutatud sõnade puhul, mis esialgu külvavad hulgaliselt segadust, ent mida võib lõpuks mõista filosoofilise tähtkujuna.

(Negatiivis) huumor

Tokarczuk on teksti pikkinud teravaid vaimuvälgatusi, mis on surmtõsise esitlusviisi, aga samal ajal muigamapaneva idee tõttu erakordselt nauditavad. Sellised killukesed võtaksin kokku ühise nimetajaga „„negatiivis“ nali“: tegelase tõsimeeli ja ilma igasuguse irooniata esitatud tekst saab humoorika tooni alles siis, kui lugeja on mõtte justkui foto ilmutanud ning mustad laigud muutuvad valgeks, ja vastupidi. Nii näiteks tekitab „raev kindla korra, näitab maailma pähklikoores, Raevu ajal näeb Inimene nii Selge Pilguga, mis igal muul ajal jääb talle kättesaamatuks.“ (lk 34) Raevu ajal on maailm kindlasti üks paras pähkel, aga maailm ei ole selline paik, mida on võimalik hoomata nii, nagu on võimalik hoomata pähklit. Raevuga kaasneva selge pilgu asemel kattuvad silmad pigem klappidega. Siis ongi käes raev – lihtne ja pime.

Lustliku tooniga on Tokarczuk maitsestanud – ja seda üldsegi mitte ilmutamata kujul – kõige triviaalsemaid sündmuseid. Näiteks öösel vajamineva taskulambi saatus „sai selguda alles hommikul,

päevavalguses. Taskulampidega on alati nõnda, et neid leiab üles päevavalgel." (lk 9) Pidades seda avaldust lugedes silmas peategelase tõsimeelsust ja huumorivaesust, leiabki lugeja end selle kuivana näiva tõsiasja üle itsitamas. Mõnikord lihtsalt on kõige naljakamad asjad need, mis oma olemuselt ei ole üldse naljakad.

Õise vaguni õud ja lumm

Pilleriin Puhlov

Yōko Tawada

„Kahtlased kujud õises rongis”

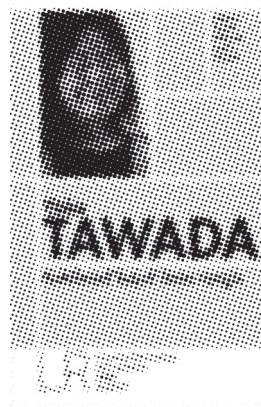
Tõlkinud Lauri Kitsnik

Loomingu Raamatukogu, nr 16–17, 2020

Arvustus pälvis Värske Rõhu kriitikakonkursil kolmanda koha.

**Kui see
reis lõpeb,
algab kohe
järgmine.
Kui too lõpeb,
algab jälle
järgmine.
Sedasi reis
aina jätkub.**

License no. 00240023 - e

Yōko Tawada lühiromaanis „Kahtlased kujud öises rongis” peategelane reisib 13 vagunis läbi 13 kohta. Seda teost võiks nimetada ka liikumisromaaniks, kuna see tõttab nii sisu kui ka vormiga pidevalt edasi. Romaani peatükid on ristitud vaguniteks ning igaüks neist suundub eri paika, nende seas Pariisi, Belgradi, Pekingisse ja Bombaysse. Teose tegevustik keerleb inimrohketes linnades ja rongides, kus kõik kohtumised on juhuslikud, üürikesed, intensiivsed ja emotsionaalsed. Peategelane liigub kõigi ja kõige juurest ahinaga üha edasi ja edasi, jäämata kuhugi pikemaks peatuma. Samas toimub ka tema enda sees pidev siirdumine ühest identiteedist teise. Teose peatükid ehk vagunid on samuti justkui lühikesed ja intensiivsed kohtumised, mis kestavad enamasti ainult mõne lehekülje, luues seeläbi teose sisuga haakuva lugemiskogemuse – pideva vahelduse ja edasiliikumise. Ühe teost iseloomustava liikumisena võib näha ka autori enda elukogemust, mis tema loominguga varjastatult välja paistab. Jaapani immigrandina Saksamaal on Tawada liikunud nii keeleliselt kui ka kultuuriliselt.

Autori psühholoogiline mõistmine ehk tema vaimusilma sisseelamine võib näida keeruline, sest teos on vormilt üsna fragmentaarne ning

pöördumislaadilt ebaharilikult sinavormis. Lugejalt on seega röövitud sissevaated peategelase mõttemaailma, mida esimeses isikus kirjutamine tavaliselt pakub, ning kolmandas isikus kirjutatud teostes potentsiaalselt esineva kõiketeadva jutustaja toetav õlg. Sinavormi kasutamisega on Tawada muutnud lugeja ühteage üsildaseks kui ka loosse mingil määral eksinuks – iga lugeja on selle teose peategelane ja sündmuste kulgemises täiesti omapead.

Romaani peaaegu narkootiline haaravus peitub seega ühelt poolt teose ebatavalisuses ja üsna kiires salapärase sündmuste jadas.

Aga teksti tugevuseks võib pidada ka autori nüansirohket keelekasutust. Tawada on kirjutanud nii jaapani- kui ka saksakeelseid teoseid. Eri keelte piiridel asumine on autori keelekasutuse näiliselt piirituks muutnud: Tawada tekstidest võib leida nii põnevaid lausekonstruktsioone kui ka muid keelemänge. Samuti on teoses kõne all keele olemus. „Sina õõtsusid arusaamatu keele meeldivas rütmis ja hakkasid tukkuma jääma. Selles oli ka mingit lapsepõlve tagasijõudmise tunnet. Täiskasvanud räägivad millestki. Sind ei häiri, et sa jutu sisust aru ei saa. Lauseosad lähenevad ja

taganevad nagu lained, ning täis- ja kaashäälikuist vormub korrapäratu rütm. Keel hakkas vastu südame korrapärasele tuksumisele ja tõi pimedasse unne rahutud värvilised pildid ning näljatunde. Rööbaste ragin nagu ka südame tuksumine olid korrapärased, aga inimkõne kiirus vaheldus pidevalt." (lk 26) Keele üle arutledes võrdleb Tawada seda korduvalt öörongi rataste raginaga.

Seda salapärast rongi, mis reisijaid lõpmatuseni edasi kannab, võib piltlikult ehk ka omamoodi keeleks pidada.

Öörong on romaanis mõistatusliku sinategelase kõrval justkui teine peategelane. See külvab ühtelugu segadust ja hirmu, nii hilinedes, rikki minnes kui ka külma pimedasse öhe kihutades. Rongi n-ö tegelaskuju on nagu teose teisedki tegelased alalise analüüsi aluseks. „Milline rong pole hea? Kas rong, mis pika ootamise peale ei tulegi, või rong, mis kunagi sõitma ei hakka? [--] Kas halb rong on see, mis ei jõuagi eales oma sihtpunkti?" (lk 23)

Enamikus peatükkides vaevleb sinategelane rahutuse, ebakindluse ja hirmude piiramisrõngas. Romaani läbivad tumedad alatoonid, protagonistiga hollandus millegi nimetamatu järele ja pessimism. Öistele

rongisõitudele lisab õudu ka tema ebausk, sealhulgas musta kassi silmamine ja muud halvad ended. Lakkamatu raske ja rõhutud olek viib ka kõrvaltegelasi kummaliste tegudeni. „Lapsed hammustavad iseene ihu, et tagasi saada seda tunnet, et on olemas elu väljaspool nende keha, tunnet, et nad on elus" (lk 78). Öiste vagunite külmus ja pimedus peegeldab ka tegelaskujude tundeid-tegusid.

Teose kohatine painajalikkus justkui nõuab, et neid tõlgendataks freudilikult. Lugeja ees jääb alati midagi varjatuks, kusagile öövarjude sekka peitu, ning tihtilugu on ka unenäolise ja reaalsuse piirid niivõrd hägused, et toimuvast on keeruline aru saada. Freudi vabade assotsiatsioonide meetodit kasutades saaks aga keskenduda eelkõige unenäostseenide üksikosadele, et neist siis järk-järgult mingisugust tähenduspiilti kokku panna või vähemalt salapärast peategelast veidike tundma õppida. Näiteks 7. vagunis, olles teel Habarovskisse, leiab peategelane end vaat et nõidusväelisest olukorrast, kus ta öisest külmast rongist välja kukub ja mõneks ajaks võõraste inimeste sekka satub, enne kui hommikul taas turvaliselt rongis ärkab. Ta avastab end öösel Siberist, ühest väikesest puumajast, mille elanikega õhtustades ja kus hiljem end pestes jääb peategelane ilmekalt oma sooidentiteedis

1 Janek Kraavi. „Teine“ – „Postmodernismi teooria ja postmodernistlik kultuur: ülevaade 20. sajandi teise poole kultuuri ja mõtlemise arengust“ – Viljandi: Viljandi Kultuuriakadeemia, 2005, lk 16–19.

kahtlema: „Lopsakate rindade vahelt paistis allpool õõtsuv mehe suguliige. Kas oled tõesti nii mees kui ka naine?“ (lk 53) Une ja reaalsuse, päeva ja öö, külmuse ja soojuse, headuse ja kurjuse, teadmise ja teadmatuse, liikumise ja seisaku opositsioonid raamistavad kogu romaani.

Teost läbib teise-probleemaa-tika ehk võõra ja tihti mingil moel ohtlikuna näiva mõtleva substantsi olemasolu, mis peategelast vaguni- ja muude reisi-kaaslaste kujul piinab. Ta kohtab eri rahvustest, ideoloogiatega, sotsiaalsetest klassidest inimesi, kellest nii mõnigi tekitab temas võõristustunnet või isegi hirmu. See teine, kes talle ebamugavust valmistab, asub aga tegelikult protagonistis endas. Kui me midagi kardame või tunneme ennast ohustatuna, siis peidab seda hirmu meie enese psüühika.¹ Kui peategelane vaatab ja kuulab kaasreisijaid, üritades otsustada, kas nad on head või halvad, huvitavad või igavad inimesed, siis peegeldub selles taas tema enda identiteedi ebamäärasus ja jätkuv vajadus eneseotsingute järele. „Kui öö lubab igäihel oma hullust välja süljata, siis kannatab see, kel midagi ette näidata pole. Tunnetasid valusalt, et sul pole midagi välja käia.“ (lk 39) Kategoriseerides kaasreisijaid tavalisteks või tühisteks, avaldab sinategelane eelkõige iseenda puudujäägid.

Tawada romaanis on palju

tegelaskujusid, kellest enamik jääb peategelase jaoks üksnes kahtlasteks öisteks varjudeks. Sellest hoolimata on teoses kõigel ja kõigil oma tee. „Vaatasid seda lompi ja mõtlesid, et siit saabki alguse tohutu Doonau jõgi. Kuidas nii väike kogus vett suureks jõeks saab? Seda teab küll ainult vesi ise. Mao teed teab vaid madu, vee teed vaid vesi.“ (lk 14) Niimoodi teab ka iga reisija, juhututtav ja vagunikaaslane teed ainult tema ise. Peategelase ülesanne on nii tema senistel kui ka tulevastel reisidel üksnes iseenda tee väljaselgitamine. Autor annab talle selleks lõputult võimalusi. „Tol päeval kinkisin sulle igavese sõidupileti ja vastu sain häbematusse end endaks pidada ning saingi „minaks“. Sina ise enda kohta enam „mina“ öelda ei saa, sina oled nüüd alatiseks „sina“. Sellest päevast peale ei jäänudki sulle enam muud üle, kui kujuteldavas teises isikus rongiga aina edasi sõita.“ (lk 86) Selle romaani liikuvus on ühtelugu hirmutav ja lohutav – nii kõik hea kui ka kõik halb jääb kiiresti seljataha ning iga vastuse saanud küsimuse asemele ilmub jumitul hulgal järgmisi. Kindel võib olla ainult selles, et kohe, kui üks sõit lõppeb, algab juba uus.

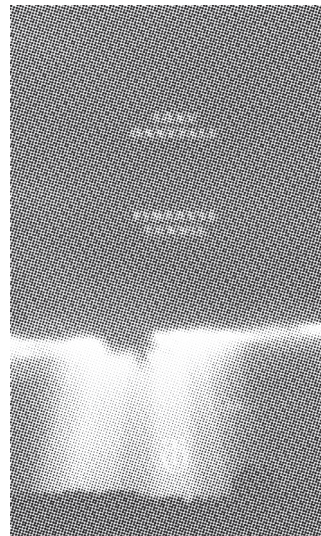
Kas see siis ongi sünniõigus valule?

Laura Porovart

*Tõnu Õnnepalu
„Pimeduse tunnil”
EKSA, 2020*

**Ma räägin sulle
pimeduse tunnil,
on katkendlik ja
segane mu jutt.**

License no. 00240023 - e

Arvustuste, nagu ka luuletuste kirjutamine on isekas, üldse on kirjutamine isekas, kui ei kirjutata just kasutusjuhendeid, sest need on kellegi teise kasuks ja hüvanguks. Arvustuste ja luuletustega pole ilmiski kindel, kui palju neist kasu on, nad on eeskätt ikka kirjutajate endi hüvanguks. Nii ka siin. Tõnu Õnnepalu tõdeb oma viimati ilmunud luulekogu „Pimeduse tunnil“ tagakaa nel, et „sel mu elu „pimeduse tunnil“ olid riimid ainsad, mis aitasid“. Kirjutamisest sai arstiv masinavärk.

Tõsi, rütm ja riimide korrapära on suigutav, etteaimatavus kaitseb teadmatuse eest, konkreetne ja jäik vorm päästab ebamäärasest laialivalgumise hirmust.

Autor lisabki, et riimid „näitasid valgust, vähemalt ülejäärgmise reani“. Riimid ja nende loomine on nagu toimetuleku- või ellujäämismehhanism. Valguse näitamine saab ülemaks toidust, veest ja õhust, pimeduse tunni üleelamine seisneb vaimujõus seljatada sisemises pimeduses luuravad demonid. Ning seda küll, see kogu on võrreldes eelmisega („Kuidas on elada“, 2012) tunduvalt tumedam, minnes selgelt olemisfilosoofiliseks, ent „kevad ja suvi ja“ (2009) jääb siiski autori seni kõige raskemeelsemaks koguks.

Võib-olla mahendabki tekstide tooni riim ja vorm. Siire ning katkestused, millega Õnnepalu seni edukalt on hingekeeli painanud, puuduvad. „Pimeduse tunnil“ opereerib võrdlemisi jäikade parameetritega. Enamasti nelja- või viiesalmilised, mõned ka kolme- ja kuuesalmilised luuletused on lõppriimilise abarriimiskeemiga, mis paigutuvad nelikvärssidesse, iga värsirida on keskmiselt kolm kuni kuus sõna pikk. Riimid on enamasti lihtsad, võiks lausa öelda, et primitiivsed, näiteks *tähti : nähti* (lk 63), *hea : pea* (lk 45), *laps : aps* (lk 31), *toa : loa* (lk 29). Riimluule üheks kvaliteedinäitajaks võib olla riimide loomulik, heliline ja mõtteline kokkukõla, mida esineb ka selles luulekogus. Loomulikkust paistavad tekitavad just lihtsad riimipaarid, kus riimikõla moodustub sõnade ainult mõnetähelisest erinevusest. Tekstide primitiivsus, see, et selliseid ridu kirjutatakse algklassides, nende üha uuesti kasutamine on küll ühelt poolt igav, aga igav tähendab enamasti tuttavat. Mis on inimese jaoks tuttav, saab õige pea loomulikuks. Ja see tundub olevat Õnnepalu (ala)teadlik püüe: pakkuda vähe uusi tähenduseseid ning harjumataid kõlakombinatsioone, rõhutades hoopis seda, mis on juba olnud, mida ennegi on kirjutatud. Sellised riimid kõnetavad

1 Tõnu Õnnepalu. „Jõeäärne maja” – Tallinn: Eesti Raamat, 1985 (kaanetekst).
2 Tõnu Õnnepalu. „Sel maal” – Tallinn: Eesti Raamat, 1990 (kaanetekst).

universaalselt paljusid lugejaid nii kõla kui tähenduse tasandil.

„Seal, kust ma alustan, on pime, ma õieti seal midagi ei näe.” (lk 23)

Ilukõne ning pompoosete sõnade asemel pakuvad lihtsad riimid lohutust ja tuge, neis on rammu ja piisavat asjalikkust rääkida Õnnepalule iseomaseks saanud teemadest, mis juba esimestes luulekogudes paika pandi: „Luuletaja esikkogus domineerivad puhtad graafilised looduspildid, [---] aga ka üksiolekute ning teiste tavaliste elusündmuste poeesia”¹, „maa ja inimolemise ühtsuse tunnetus”².

„Pimeduse tunnil” ei ole erand: melanhoolsus, lüürilise mina hääl ja selle igatsev toon on jäänud samaks, kõneleja on endiselt üksi, eraldatud, millest (või kellest) ta unistab. Taandunud on taimemotiivid, nende asemel on igamatud ja tugevad ilmastikulised nähtused nagu tuul, pilved, taevas, sademed – enamasti see, mida üksi olles märgatakse ja mis romantilisel kombel hinge puudutab. „Kui talv ei tule, väljas puhub tuul, / ta puhub väljas, aga sees on tühi” (lk 11); „On koidutaevas tühi nagu hing” (lk 29); „See tuul saab ajapikku igaveseks / meist ühtevalu läbi uhtudes” (lk 37). Välised loodusnähtused seotakse minahääle siseilmaga, tekitatakse mulje, justkui

üksindus ja tühjus peegelduksid vaatajale vastu kõikjalt, teda lausa selle alla mattes: „Selles elus / mu keha katab üksinduse pehme tekk” (lk 5). Üksindus on kõikehõlmav ja sellel on luulekogus peatähtis osa. „Pimeduse tunnil” mässib ennast üksindusse nagu tekki. Pimeduse tunnil eraldab pimedus minahääle teistest.

Eraldatusest ei kirjuta autor alati otsesõnu, vaid sageli läbi mälestuste, kus minahääl polnud veel üksik. Meenutused koosviibimisest võimendavad kirjutamishetkel kogetavat eemalolekut, luues sellele justkui kõlakoja. Mälestuste ja igatsusega mängib Õnnepalu ikka, sõltumata teksti vormist: möödaniiku kaudu tajub minahääl eraldatust, oleviku ja möödunu nihet. Igatsemine pole nukrutsemine, vaid muutuste ja uute olude nentimine: „Siis oli kevad, mäletad, see tänav / [---] Me kumbki sinna minna ei saa enam / on talv ja muutunud ka palju muud” (lk 19).

Ilma- ja puuduolek, varjatud igatsus avaldub tekstides „sina” ja teise kaudu.

Igatsetakse Kedagi, kellele konkreetse kuju andmine on ebavajalik, sest see on lugejal endal juba olemas. „Meid oli ükskord kaks, me kõndisime” (lk 9), „Ma ootasin sind päris

3 Suuremas osas Õnnepalu mõtetest, mis mulle on kõige rohkem korda läinud, näeb bioloogi vaatevinklit: need on elutruud, iseenesestmõistetavad ja faktilised tõdemused, justkui ilma peidetud tähenduseta fundamentaaltõed. Õnnepalu ei kirjuta mitte „ka sisaliku tee kivil jätab jälje, kuigi me seda ei näe“, vaid hoopis „me ei näe sisaliku jälgi ja see on okei ja ühel päeval sured niikuinii, ükspuha sellest sisalikust“.

kauga aega, / kohv külmaks läks ja kiviks kuivas sai” (lk 19). Ühtmoodi retrospektiivse ja futuurumi suunatud soovi kaudu teise soojaverelise ootamist kasutab poeetiline mina üksinduse leevendamise vahendina, samal ajal joonistab igatsus ja tulemuseta ootamine üksinduse teravad reljeefid kontrastselt välja.

„Ma olen põgenenud ummisjalu / ma olen tahtnud, et see ükskord kaoks.” (lk 23)

Sündimise ja valu vahel on Õnnepalu tekstides jäme võrdusmärk: „me siia sündisime, / me aeg sai alguse, me öö ja päev. // Ja sealt sai alguse ka meie valu.” (lk 23) Muidugi võib seda vaadata kui vastutuse teisele, sünnitajale lükkamist – kannatusi pole põhjustanud mitte minahääl isiklikud valikud, vaid need on paratamatud sünniga kaasa saadud „õigused”. Kuna sündimist pole minahääl vabatahtlikult valinud, puudub temal vastutus oma kannatuste eest. Teisalt võib kannatusi pidada lõivuks, mida sündimise ja elu imelisuse eest vastukaaluks tuleb tasuda: „kas see siis ongi sündimise hind?” (lk 5) Noil teemadel on autor pikemalt arutlenud kogus „kevad ja suvi ja”, raamatus „Pimeduse tunnil” jääb eksistentsist kirjutatu pigem siiski foonile. Ometi ei ole need niisama ohked, vaid läbimõeldult aforistlikud ja ka

bioloogiliselt küllaltki täpsed.³ „Saab elust välja ainult elu kaudu / ükskõik kust kaudu siia sisse tuled” (lk 55). Ehkki autor on pääsemisvõimalustest rääkides kitsi, võib oletada, et pääsetee kannatustest ja valust peitub enesehävitus: „Ma kahetsen, jah, seda pattu, / mis elus tegemata jäigi vist. // [---] o-st läbi torgatud on köiest aas.” (lk 77) Tundub, nagu oleks minahääl kahe võrdselt piinava eetilise valiku vahel: taluda elamisega kaasnevaid piinu või püüda kannatustest patu läbi pääseda, kuid siiski patu tegemise tõttu moraalselt kannatada. Autor ei paku seega selget vastust ei sellele, kuidas elada vähem kannatusrikast elu ega kuidas sellest pääseda – ja ma ei pea siin silmas ainult fataalseid lahendusi.

Oma pimeduse tunnil oleme paratamatult üksi ja eraldatud. Pimedus on meid eraldanud teistest ja toonud endale äärmiselt ligi.

Ootamatu vormimuutusega on Õnnepalu saanud hakkama nii, et tema pikaajaline lugeja leiab tekstidest endiselt selle, mis on talle ikka omane.

Luuletuste toon ja meeleolu on sama, teemadering küll veidi kitsenenud, ent sellevõrra sügavam – tekstid on parajalt mõtlilikud ja kübeke kibedad,

autor paistab nende tagant endiselt selgesti silma. „Pimeduse tunnil”, olgugi et tema tonaalsus on minoorne, pole kirjutatud, et inimesi veelgi enam masendada. Vastupidi, Önnepalu on pimeduse tunnet vähemasti püüdnud kujutada kui inimestele midagi igiomast, loomulikku – ta on ausalt tuhlanud enda hinges ja häbitundeta laotanud seal leiduva laiali. Tema riimid puhastavad oma tuttavlikkuse ja lihtsusega. Eriti aga on osanud autor selgelt sõnastada ja märgata neid hetki, mil pimedust oli kübeke vähem, neid momente, kui riimid näitasid valgust. „Las olla elus lihtsalt vahe, / kus midagi ei hakka// ja mitte miski ei saa läbi / ja midagi ei toimu” (lk 41).

Rahvuslik luule 21. sajandil

Joonas Ojap

*Teele Lember
„Süsteemiline unistaja“
Värske Raamat, nr 25, 2020*

1 Tunded pole päris täpne määratlus, kuna pigem pisendab rahvuslikkust ega kirjelda adekvaatselt rahvusliku luule ulatust.

I

Rahvuslik luule on süstemaatiliselt vähekaasitletud nähtus, eriti arvestades, et see ei tohiks ühegi rahvuse jaoks võõras olla. Isegi emakeelepäeva tähistatakse rahvusmeelse poeedi sünnipäeval. Alates Petersonist on kõikvõimalikke rahvuslikke tundeid¹ eesti keeles luulevormi valatud. Põhjuseid, miks rahvuslik luule pole pärast rahvusliku mõtte tekkimist palju tähelepanu pälvinud, on mitmeid. Tooksin esile kolm põhilist, mis osalt kattuvad, sest tulenevad käsitlustega seotud põhjustest, mitte nähtusest enesest.

Esimese põhjusena võiks nimetada selle, et „rahvuslik luule“ võib tunduda kontseptsioonina kui kokkusobimatu moodustis: rahvus on midagi avalikku ja kõikehõlmavat ning nõnda on ilmne, et enamjaolt see tähelepanu ei vääri. Luule aga kõnetab sügavalt isiklikult ja sealjuures pakub midagi iseomast. Luulest leiab vähe midagi rahvuse kombel ühendavat – päris täpselt saab ainult lugeja ise teada, mida tekst talle kõrva sosistas. Enamik rahvuslikult meelestatud luulest jõuab rahvusteadvusesse alles viisistatult, milles muusika korvab luule puudujääd. Sellise selektsiooniprotsessi kaudu on suurem osa tõsisemast rahvuslikust luulest välistatud ning pinnale kipub

jääma pigem pealiskaudne ja tellimustöölaadne masstoodang. Muidugi on ka siin erandeid.

Teine põhjus peitub rahvusluse iseloomus. Rahvusluse pürgimus on luua suveräänne poliitiliselt ja kultuuriliselt ühtne katus rahvusele, milleks on rahvusriik. Päris rahvuslike luuletajatena mäletatakse ainult üksikuid, kes rahvusliku identiteedi sünniajal seda pürgimust väljendasid, kuigi ka nende väheste luule on alati palju mitmetahulisem. Hilisemad poeedid niivõrd auväärset kohta rahvuslikus käsitluses ei leia. Pärast rahvusriigi sünni eeldatakse, et kõik, mis pole väliskirjandus, on vähemalt selles mõttes rahvuslik, et see on ühe rahvuse piires sündinud kirjandus, mis on ühel või teisel viisil osa rahvuslik-kultuurilisest pürgimusest. Selline arusaam välistab edasise rahvusliku luule kategooria vajaduse.

Kolmas põhjus on luulekäsitluse pöördumine sisu ja vormi ühtsuse poole. Üksnes rahvaluulet võib soovi korral tõlgendada eelmodernse rahvusteadvuse kandjana. Vormiliselt mitmekesisel modernses luules peaks rahvuslikkuse eristamiseks rahvast kui teemat piiritlema. See aga tundub võimatu ülesandena, sest hea luule ei ole enamasti selge sõnumiga. Sinilillest võib kõiksugu luuletusi kirjutada. Luuletuse sisu fikseerimine selle

analüüsimise kaudu on žanri enesega vastuolus – kirjandusautoriteedi antud kinnitus, et kindel autor räägib ühest kindlast objektist, võib luule väärtust lausa kahandada. Seetõttu ongi mul hea meel olla esinduslikult mitteautoriteetne hääl luulekriitikas.

//

Keskendun Teele Lemberi luulekogule kui rahvusliku luule näitele. Hea koht alustamiseks on kõige üleüldisem ja lihtsakoelisem rahvuse poole pöördumine, mida kogust leida võib:

„see pole minu riik
mul pole siin häält
ega kellegi poolt hääletada
sel keskealiste täissöönud
ülbete poiste klubil pole minu nägu
aga mul on mu jalad
number kolmkümmend kuus
ja taskus Euroopa liidu pass
punane” (lk 11)

Sellistest luuletustest kipub luulet iluasjana nägev lugeja nõutult lehekülge pöörates üle hüppama. Võib-olla isegi pisut kurjustades, et rohkem „ilusat materjali“ ei ole, mõeldes sealjuures „Süsteemaatilise unistajast“ kui selgelt kaheks löödud luulekogust – ilusast ja koledast. Valikuline lugemine võib õigustatud olla luulekogude puhul, kuhu materjali on valimatult kokku kuhjatud, aga „Süsteemaatilise unistaja“

puhul ei näe ma selleks mingit vajadust.

„Punane“ on siin vaid üks jälg hääbunud kultuurikeskonnast, mis arutleb enesekindlalt „õigel teel“ olles, kui mitu tähte LGBTs ülearu on. Vastandumisest johtuva eraldatuse ning ignorantsuse vahetu ja intiimse kogemusena kujutamise kaudu muutub see osaks rahvuse enese tragöödiast. Olukorraks, kus pihku voolanud spermat ei saa kultuurilispoliitilisest korrast eristada ning minategelasel tuleb koos oma sünnitusmasinaga pageda. Lemberi luulekogu ongi sellise situatsiooni hingestatud kajastus. Olgu see pagemine siis veiniunelmatesse või välismaale – on sellel lõpuks üldse tähtsust?

///

Nii on „Süsteemaatiline unistaja“ luulekogu rahvuslikust taagast, milles võib tajuda eraldatust, üksildust ja pagendust ning jõuetut raevu. Pagendus, hajumine, eraldatus, otsalõppemine – kõiki neid motiive leiab rahvuslikust luulest üle maailma. Seejuures ei tohi rahvuslikku luulet segamini ajada arhailise bardide trallitamisega, kes laulsid sellest, kui vägev on kuningas ja kui mitu naist lahingus lesestati, mida rahvuslik luule aeg-ajalt siiski anakronistlikult imiteerida üritab.

2 David Aberbach. „The Poetry of Nationalism” – Nations and Nationalism, nr 9 (2), 2003, lk 255–275.

Rahvuslik luule on harva võidukas ning leiab oma ainest pigem kaotustest kui võitudest.

Võiks isegi väita, et poliitilised kaotused sunnivad rahvuslust pagema kunstisfääri, kus saab röövitust mälestusi säilitada. Kaotuse alandus pole rahvuslikus narratiivis kunagi pelgalt isiklik, kuigi seda tihti sellisena esitletakse.²

Kindlasti ei taha ma väita, et rahvuslus on pelgalt poliitiline idee, mille vahendamiseks on autor valinud just luulekeele. Rahvuslus pürgib kultuurilise ja poliitilise terviku üksteisega vastavusse viimise poole. See tärkab siis, kui tuhandetest küladest voolavad inimesed linnadesse, et osaleda modernses ühiskonnas, ning unustavad koduküla kohalikud kombed, standardiseerivad keele, mõõtühikud ja pärimuse ühe suurema projekti nimel, mis saab osaks nende identiteedist. Sellises keskkonnas on palju poliitilisi ideid ja seepärast olekski eksitav rääkida rahvuslusest kui poliitilisest ideoloogiast.

Ka „Süsteemaatiline unistaja” ei ole kantud ühestki selgest ideoloogilisest arusaamast. Küll aga kajastub siin intsestipornoristokraatia võimu ja väikese inimese suikva unistajaoleku vaheline distantseeritus. Selles ületamatus lõhes peegeldub

paljude rahvuslikkust rõhutatavate tekstide alustalaks olev unelm: unistus oma riigist ja kultuuri õitsengust kesk kaotust võõrale, kes temast midagi ei pea.

Mehed, kes ihalevad teada, millest naised salaja unistavad, leiavad siit vähemalt osa vastusest. Teosest võib leida mitme unistuse varje: kenadest tagumikest ja utopistlikult fikseeritud soorollide agressiivse jõustamise lõpetamisest ja tõuselektiooni poliitika kõrvaleheitmisest, mis võimaldaks saada naistel täisväärtuslikeks kodanikeks. Nii võib vähemalt oletada. Täpselt on raske öelda, sest tegemist on ju luulekoguga, mitte koalitsioonileppega.

IV

Just seetõttu keskendungi rahvusele, kuigi kahtlemata saab teose „ühiskonnakriitilise elemendi” välja vabandada ka „liberaalsete vaadetega” (ideoloogiliselt kallutatud) või „sooprobleemidest rääkimisega” (autor on naine). Probleem „vastandumisega” – olgu see siis poliitiliste või sookategoriate vahel – seisneb aga selles, et ülbus, üksindus, eraldatus ja ebarealistlikud ilustandardid ei ole võitluses millegagi või kellegagi, kes neile selgelt vastu seisaks.

***Ebameeldivad mehekujud
ja minahäale unistav-
mõtisklev olek on
distantseeritud, mitte
vahetus konfliktis.***

Need (mitte kõikidele) mees-tele pühendatud mõtteavaldused mõjuvad väikese inimese teadvusevoona kesk suuremat tragöödiat. Luulekeel on takerdunud vägivaljalajälgedesse – tõrvikutesse, mitterääkimisse: „loll jutt suhu tagasi / ise nii tark inimene / aga räägib selliseid rumalusi“ (lk 34). Just sellise arhailise vaikimise peale ehitubki kultuuriruum, kus, nagu kärbsed sita ümber, sumisevad murelikud isased, kelle missioon on „paljastada“ meeste vastu toime pandud „feministlike sõjakuritegusid“.

Sootemaatikat pean aga ebaoluliseks, sest paljuski siseneb see Lemberi luulesse tõrjuvate-diskrimineerivate jorsside kaudu ja on seega teisejärguline peegeldus, mitte ideoloogiline seisukohavõtt. Kuna Lember polemiseerib eestluse millegagi, mis on muutunud olemuslikult võõraks, kasvab iseenesest arusaam, et soolise identiteedi asemel on juttu rahvuslikust identiteedist.

„iga kell valin tema islami kohaliku vihakristluse ees valin vene dissidendi kes peatub vahel mu diivanil nõud ära ja peseb iga kord mu mustad mehed Toompeal ütlevad nende inimeste kohta umbrohi aga teate rukkilill on ka umbrohi“ (lk 20–21)

Ilmselt ei ole mõtisklemine partnerivaliku üle feministlik võitlushüüd, aga see võib muutuda selleks keskkonnas, kus valikuid teevad naiste asemel mehed. Pigem peegeldub potentsiaalsete võõramaiste partnerite ja rukkilille samasuse väljendamises meenutus rahvusest, mis jäi enese eri kvaliteediga tõugruppideks jaotamise tõttu olemata. Sarnast muret eestluse pärast on luulekeeles väljendanud ka Jürgen Rooste³.

Lemberi luule rahvuslik iseloom on sügav: isegi naise kehale pealesunnitud ilu ja seks ei ole esitatud feministlike moraalsete taotlustega, vaid rahvusliku alatooniga mis samastab surnud olemise ning omal maal mitte vaba olemise:

„aga kooljanaist juba ei vägista sest tema liha on juba surnud ega hooli enam valust vaid ainult uueksloomisest“ (lk 31).

V

Lisaks „sooküsimusele“, mis iga naisautori puhul „rõhutamist vajab“, on teinegi kanapimeduse kategooria, mida saaks ka Lemberi puhul „hästi“ rakendada. See on teose „ühiskonnakriitiline alatoon“. Ühiskonnakriitilisus on märksõna, millele on kirjanduskriitikas viimasel ajal omistatud väiklast kurjustamist ning mille mainimine jätab mulje, et kunstnik on väljendanud muret ühiskonna pärast ja avalikkus on seda märganud. Tõtt-öelda on mitte-ühiskonnakriitilist ilukirjandust lausa raske ette kujutada ja seepärast on „ühiskonnakriitilisusest“ saanud paradoksaalne märksõna, millest räägitakse seal, kus ei soovita ühiskonnakriitilisusega tegemist teha.

„Ühiskonnakriitilisuse“ rõhutamine maalib Lemberi kogust ebaõiglaselt pildi, nagu pürgiks see koleprovotseerimise võitlusväljale, kus Poeet tulistab ülbelt sündsusetusi ja lugeja peab Poeedi emotsionaalselt alaarenenud torisemist „kultuuri nimel“ taluma. See nišš on eesti luules ammu kaetud. „Süsteemaatilise unistajast“ leiab mõõduka doosi ilu, mis tipphetkedel lausa lummas. Kaunimatel hetkedel kõneleb lüüriline mina isiklikumalt – või vähemalt jääb selline mulje.

Rahvusliku luulega on alati kaasas käinud ka pihtimuslikkus, mille kaudu avaldab poeet oma tundeid, piiratust, ebatäiuslikkust ja piinu. Võib oletada, et rahvuse jaoks on eneseeritlusel teraapiline funktsioon. „Pihtimuslikkus“ on aga sõna, mida ma kasutada ei soovi, vähemalt mitte sellises tähenduses, nagu seda debüüt-kogude kohta enamasti kasutatakse. Tõsi, minahääl tundub olevat võrdlemisi äratamatu ja ekslev – vahel ihalev, vahel tõrjuv, vahel ennast täis, vahel kõhklev. Lüürilise mina tujutsemistele keskendutakse aga vähe ning luulekogu on kohati lausa kõikehõlmavalt mittemidagiütlev.

Lember kasutab sõnu kasi-nalt. Ilutsemise puudus, samamoodi nagu mõttepuudus, väljendusvõime puudus – see kõik on osa kroonilisest olemasolupuudusest, mis kõlab kokku naise poliitilis-kultuurilise mitteolemasoluga. Tõtt-öelda on see kohati lummas, kuidas midagi vaevu aimatavat ja ilusat üritab leida teed selles muidu „koledas“ luulekogus. Nii on „Süsteemaatiline unistaja“ maitsekas saavutus siiruses, vormi mitte kinnijäämises ja võib-olla isegi pihtimuslikkuses. Sest kes ikka oskab tänapäeval midagi pihtimuslikku ja siirast enese kohta öelda? Ainult see, kes ütleb palju vähem kui kõik ülejäänud.

4 Otto Wilhelm Masing. „Otto Wilhelm Masingu kirjad Johann Heinrich Rosenplänterile 1814–1832. I–IV. Personaalia. Registrid” – Koostanud Leo Anvelt, Eva Aaver, Heli Laanekask, Abel Nagelmaa. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 1995. Viidatud Cornelius Hasselblatt. „Eesti kirjanduse ajalugu” – Tallinn; Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2016, lk 175 kaudu.

Rahvusliku luule puhul on enamasti reeglilik, et väärtus kipub tekkima aja jooksul, ning väärtus (või väärtusetus) sõltub sellest, millises suunas (rahvus) kultuur areneb. Rahvuslik luule ei ole keeleliselt kõrgtasemel ega maksimaalse kunstipärasuse tootmise teenistuses, vaid esteetiline kompromiss. Selles mõttes on igasuguse rahvusliku luule väärtus ühetaoline – kaheldav. Vahel aga ei anna ka aeg arutust ning ammu kaanonisse lisatud tekstide ilukirjandusliku väärtuse asjus puudub igasugune konsensus. Sellistel puhkudel jääb luule rahvuse ajalukku üksnes märgiks möödunud rahutust perioodist. Ajalise distantsita on kindlasti lihtsam ja mugavam hukkamõistvaid hinnanguid anda. Hea kokkuvõtva hinnangu võib leida Otto Wilhelm Masingu ja Johann Heinrich Rosenplänteri kirjavahetusest, kus on arutluse all Kristjan Jaak Petersoni luule:

„Sääraseid asju ei saa küll kuidagi meeldivaks pidada. [---] Pealegi pole see kõik oma armetus keeleinetuses ei liha ega kala – kus on siin siis midagi luulelist? Ma ei näe midagi peale halvas ja moonutatud keeles väljendatud kõige lamedama proosa. [---] Alahindamata noormehe püüdlusi ja alavääristamata tema tähelepanelikkust, millised ma mõlemad lugupidavalt nende pälvitud kohale asetan, – pean

ma siiralt ütlema, et mulle näib, nagu põeks ta meie maa laste endeemilist kihelust varaküpsena näida ning, nagu ülejäänud seesugused inimesed, hapusid ja kõlbmatuid vilju kanda. [---] Siin aga tahab igaüks, kes suudab ainult paar rida kokku klopsida, kohe avalikult esineda.“⁴

Kaja Kann, „Tänavatüdruk” Varrak, 2020

Pealtnäha räägib „Tänavatüdruk” sellest, kuidas tunnustatud etendus-kunstnik Kaja Kann läks ülikooli filosoofiat õppima. Ja mõnes mõttes ongi see tõsi. Loengud toimuvad, üpris kergesti identifitseeritavad tegelased defileerivad läbi kooli- ja seltskonnaelusündmuste, saab palju naerda ja natuke nutta. Aga samas on see üks väga kaval raamat. Lakkamatud lühi-ühendused kõikvõimalikes plaanides alates keeleloogikast ja situatsioonikoostikast kuni žanrireeglite, käitumisharjumuste, olmemetafüüsika ja kunstiteose kompositsiooniprintsiipideni mõjuvad nii, et maailma ainus tõeliselt filosoofiline küsimus „Kuidas peab elama?” on järsku sama põnev kui küsimus „Kes on mõrvar?” kriminallis.

Mudlum, „Mitte ainult minu tädi Ellen” Strata, 2020

Viivi Luik on kirjutanud, kuidas Saksamaal ütles üks kirjastaja talle midagi seesugust: „Inimene peab kirjutama sellest, mille pärast tal on häbi.” Ja mulle tundub, et see on üks tõsemaid kirjanduse kohta käivaid lauseid. See ei tähenda loomulikult, et lugejale peaks „paljastama” intiimpartnereid, prügikasti sisu, sõltuvusi või võlgu kiirraenufirmadele. Kuigi võib. Aga ennekõike tähendab see seda, et autor on raamatut kirjutades täiesti üksi. Ta võib olla homme kirjandusest välja heidetud, kaotada sõbrad, riskida monumentaalse läbikukkumisega, teada, et see võib jääda tema viimaseks tekstiks. Aga kirjutada nii, nagu ta kirjutab, on sel hetkel ja selles kohas tema jaoks ainus võimalik viis. Mudlumi raamat räägib taas asjadest, nii nagu kõik eelmisedki – diivanitest, kuusehetest, purgisuppidest, krimpleenmantlitest. Aga need „asjad” paigutuvad lehekülgedele sellisel viisil, et lugejal on tunne: ta hoiab käes täiesti elusat looma.

Hasso Krull, „Tänapäeva askees” Kaksikhammas, 2020

2019. aasta septembrikuu Vikerkaar oli pühendatud ökovisioonidele. Vaadeldi ligi neljakümnet valdkonda, nende hulgas kunsti, ajalugu ja teatritki. Aga kirjandust ei olnud. Tegijate sõnul oli see juhus. Aga see, et ka kusagil mujal ei kohta kirjanduse „ökovisioone”, samal ajal kui mitte miski pole ju ka kirjanduse ümber samaks jäänud, ei saa ju enam juhus olla. Jääb mulje, et tulgu taevast või pussnuge, lagunegu kõik endised seosed sõnade ja asjade vahel – kirjanik võtab ikka hanesule, pühib laua puhtaks ja asub küünlavalgel kirjutama sonetti, mille vorm sai paika 14. sajandil. Ja ometi on meil teda nii väga vaja. „Tänapäeva askees”, raamat alapealkirjaga „Poeetiline käsiraamat: nelikümmend märksõna”, vaatleb neljakümnet valdkonda omaenda moodi. „Keel – askees ja luksus üks ja seesama.” Palun väga.

Heli Allik

VÄRSKE RÕHU TOIMETUS

Peatoimetaja: Hanna Linda Korp

Tegevtoimetaja: Tõnis Vilu

Tõlketoimetaja: Mirjam Parve

Luuletoimetaja: Maarja Helena Meriste

Keeletoimetaja: Lydia Raadik

Kujundaja: Ellu-Marie Blond

KAASTÖÖD

Luule: maarjahelena.meriste@va.ee

Proosa: tonis.vilu@va.ee

Arvustused, esseed: hannelinda.korp@va.ee

Tõlked: mirjam.parve@va.ee

Pildid ja fotod: vr@va.ee

Illustratsioonid Greete Tukk

Fotod Pärtel Eelmer

Intervjuu fotod Indrek Ojami erakogu

Tel 50 17 053

vr@va.ee

www.va.ee

KOLLEEGIUM

Eda Ahi, Lauri Eesmaa, Kristjan Haljak, Maarja Kangro, Helena Läks, Carolina Pihelgas, Johanna Ross, Joosep Susi, Berk Vaher, Mart Velsker

VÄLJAANDJA

SA Kultuurileht

Voorimehe 9

10146 Tallinn

TELLIMINE

www.tellimine.ee

Tel 617 7717

License no. 00240023 - e
Trükk: Tallinna Raamatutrükikoda

Värske Rõhk nr 69 (1/2021)

ISSN 1736-2954 (trükis)

ISSN 2228-1363 (epub)

Disco Elysium

Kui keegi kord mu kingades astub,
astub neis keegi, kes pole mina.

Siis sulgen ukse,
tulen sinuga, kevad.

Seio Saks

